

Márton Gábor: Rózsahegy Kálmán

(Márton Gábor eredeti kézírata alapján)

„Semmiféle bölcs ember nem fejt meg az élet értelmét. Hogy általában mi az értelme az életnek, azt én nem tudom, s talán akkor is így felelnék, ha száz évvel megtoldanám az életemet. Ha azonban egyetlen színész pályafutásának az értelmén gondolkodom – az enyém-, annyit mindenesetre mondhatok:

A szomorú embereket megvigasztalni és jóra, szépre nevelni.
Mindig ezt akartam, s ez ma is az én ars poetikám!”

(Rózsahegyi Kálmán)

Rózsahegy Kálmán
(Születésének 110. évfordulóján.)

Selyem utcai kocsmaháztól
hosszú az út a Farkasrétig.
A dicsőség Jákob-létráját
becsülettel lépdested végig.

Mezítlábos endrődi gyerek
futkostál a falu porában.
Gyűjtötted a szó ízét, színét,
hogyan elvesd az egész országban.

Hortobágy széli Debrecenből
és Szamos parti Kolozsvárról
sikerek tapsán repültél fel
a híres Nemzeti Színházhoz.

Szíved és lelked lett a színpad;
hol rikattál, hol neveltél.
Nagyon nagyon sokan szerettek,
s te egy egész népet szerettél.

Tiborc panaszában elsírtad
endrődi szegények keservét.
Beszéded útján megismerte
az ország falunk ízes nyelvét.

Tanítottad a fiatalok
feltörekvő, új nemzedékét,
bennük tovább él a nagy Mester,
mert művészetét tovább vitték.

Pergő filmkockák jóvoltából
– mik a lényedet megőrizték –
nézzük, csodáljuk művészeted;
ma is élő vagy, nem csak emlék.

Hallhatatlanunk köszönt Endrőd,
szülőfalud, mit úgy szerettél.
Tőlünk indultál, és egy ország
kedves „Kálmán bácsi”-ja lettél.

1983

Endrődre mennénk

(Előhang)

1871 ősze volt. Novemberre már olyan mély volt a vendégmarasztó sár, hogy négy ökör bírt csak vele megbirkózni. A Köröstől északra fekvő legelőt Wodiáner báró bérbé adta endrődi gazdáknak.

Uhrin József fiatal gazda béresével hazaigyekezett a csuti legelőről, melyet ő vett bérbé, de legeltetésre kiadott juhászoknak. Búza Ferencről voltak visszatérőben, aki miután a nyáj beszorult, kiegyenlítette a legelő árandáját¹.

Rossz nyelvek szerint bolond a fiatal gazda, mert nagyon olcsón adta a legelőt. Meg azt is suttojják, hogy Búza juhász felesége, a szép fiatal Puskás Böske köti az egyezséget Uhrin gazdával, sőt egyenesen az asszony szabja meg a bérlet feltételeit.

Bolond beszéd, irigy találgatás, hisz Uhrin József két éve nősült. Igaz, nem az ő elképzelése öltött testet, mikor Dobos László plébános összeadta Hunya Ilonával, mert a menyasszony ragyás volt és sánta. Viszont negyven hold ugart vitt magával, ahogy a két szülő megegyezett a móríngban. Ilona szülei alaposan felborították a hagyományt, mely szerint földet csak fiúgyermeküknek adtak a szülők, a lányuknak csak stafírungot juttattak a kiházásításkor. Igazolódott a nép száján járó szólás:

*Nem kell Panka, ha nincs vanka¹.
Kell a Panka, ha van vanka.*

Úgy gondolták, a negyven hold első osztályú föld eltakarja az arc ragyáját, s nem létezővé teszi a bicegést is. Most aztán miket nem beszélnek! Csak honnan találnak ki olyasmit, hogy Ilona még két évi házasság után is lány? Hihetetlen, hisz igen bővérű férje van, aki kimondottan szép parasztember; huszonhárom éves, napszitta, barna izomköteg, akit az egészség csaknem szétvet.

Gonda András béres az ökröket biztatja. Gazduram meg a derékban maradt szénán heverve dudorászik:

*Kinn a pusztán nyílnak a szép virágok.
Örül szívem, mikor közöttük járok.
A legszebbet magamnak leszakítom.
Kalapom szalagjához dísznek szúrom.*

Ahol a csejti út összefut a mezőtúri országúttal – melyen 1514-ben Dózsa seregei vonultak Mezőtúrról Gyulára –, a feneketlen sárban tornyosra máglyázott kocsi rostokolt. Cudarul káromkodott a fuvaros. Ütötte-verte a három lovat, de azok csak helyben tudtak ágaskodni, mert fülhércig² elült a kocsi. A lovak már az istrángot is elszaggatták a biztatás és ösztökélés hatására.

– Álljon meg, András, az úttalálkozóznál! – utasította béresét a Nézzük meg, mit segíthetünk!

– Adj isten, atyafi! – köszönt a bajbajutottra.

– Ilyet ne, még a megölő ellenségemnek se! – és hozzácifrázott egy ringós káromlást a kocsis.

¹ áranda= árenda: haszonbérlet

² fülhércig=fülhérc: a fogatos eszközöknél, pl. szekereknél a rúdszárnyra keresztben tett vékonyabb rúd, amelynek a két végén van a hámfa.

– Méreggel nem messzire megy. Nézzük, mit lehet segíteni! – Körülnézte József az elült alkotmányt. Fején előre tolta kalapját és gondterhelten megvakarta tarkóját. Majd tovább tudakolózott:

– Hová igyekeznek ezzel a sok portékával? Csak nem ágyvitelben vannak?

– Nekünk nincs tréfálkozó kedvünk – szólalt meg a rakomány tetején egy női hang, melynek gazdájára csak akkor figyelt fel Uhrin József.

– Linácska! – utasította rendre egy jól kigömbölyödött asszonyságról. – Endrődre mennénk, de már idestova két órája, hogy itt topogunk: Sehol egy tanya, sehol egy segítség. Segítsen rajtunk jóember, ha istent ismer, itt sötétedik ránk! Pedig semmi kedvünk az isten szabad ege alatt tölteni az éjszakát.

– Nincsenek már betyárok, mióta Földi Bandiékát kiirtották – vigasztalta az asszonyt az ökrös gazda.

– Nem is a betyárok nyugtalanítanak, hanem az a felhő, mely nyugat felől a fejünk fölé sűrűsödik.

A fuvaros a lovak közé bújt és dörmögve bogozta, csomózta görcsre a szakadt istrángokat.

– András, forduljon a szekérrel a rakomány mellé! – kiáltott oda a szekéren pipázó béresnek. – Bevisszük őket – fejezte be csendes biztatással.

Hamarosan elkezdték átrakni a holmikát az üres ökröszekérre. Olyan „se úr - se paraszt dolgok” voltak a rakományban. Látszott, hogy város népség költözik. Jó félóra múltán András közévágott hosszúnyelű sundijával³ az első ökröspárnak, majd nyomban a hátsókon rántott végig.

– Levél, Cimer, Gatyás, Betyár, ne!

A villásszarvú, kormosorrú állatok nekifeszültek a járomnak, és recsegve-nyikorogva megindult az alkotmány, melynek ülésén András, a hajtó meg a terebélyes asszonyság ült. Lina a tizenhét év körülinek látszó leány, meg Szép-Uhrin Jóska – ahogy a falu elkeresztelte – a rakomány tetején rakott fészket. Tíz percet sem haladt a komótos járású iga, mikor rákezdett az eső. András fordított a subáján, aztán előhúzott egy összehajtogatott lópokrócot az ülés alól, és az asszonynak kínálta:

– Ha nem akarja, hogy bőrig ázzék, burkolózzék bele! Mert lassan haladunk a feneketlen sárban, oszt az őszi eső nem olyan, mint a nyári – mondta komótosan, anélkül, hogy pipáját kivette volna fogatlan szájából.

A fiatal lány az eget nézte morc arccal, mely sima és szürke volt. A nyirkosságtól hideg kabátja alaposan lehűtötte testét, megborzongott.

– Húgom! Takarózzon a szűrőmbe, mert átfázik és beteg lesz. Aztán elátkozza azt a napot is, mikor Endrőd földjére tette a lábát – s ráterítette szép, cifra szűrét szomszédja vállára.

Az eddig haragos, durcás arcot mutató lány elmosolyodott, hálásan tekintett rá, de letolta válláról a meleg takarót.

– Hogyne, hogy maga ázzon el, s aztán az édesanyja, a felesége, vagy a szeretője engem szapuljon egy életem át, hogy miattam szedett össze valami nyavalyát.

– Ha már nem akarja az egészet, fogadja el a felét! Kettőnknek is védelmet ad ez – s nem várva meg Lina beleegyezését vagy tiltakozását, közelebb húzódva mindkettőjük fölé odaterítette a rackagyapjából készült almatatóságot. Alatta szótlanul hallgatták, hogy kopog a sűrű eső a vízhatlan takarón. Hallgatták, hogy András szóba ereszkedik:

– Osz hova költöznek, asszonyság?

– Kibéreltem a községi kocsmát.

³ sundi= hosszúnyelű ökröstor

– No, azt elég rosszul tette – tapintatlankodott a pipa mellől – mert annak ugyan kicsi a forgalma. Csak úgy véknyan csordul, mert a másik két kocsmáros elhódította a vendégeit. Mert tudja, Sóczó György, a kocsmáros ugyan mostohán bánt a vendégeivel. Szűken mért, bőven számolt, hitvány borai voltak. Mellé még goromba is volt, mint a pokróc. Nem sok kalmárszellem szorult bele. Oszt, ha valaki nótára nyitotta a száját, nem kapott újabb iccével. Pedig, ugyi, a kocsmába nem imádkozni, se nem sírni mennek az emberek. Muzsikus cigányt meg be se eresztett az ivóba. Még inni se adott neki, nemhogy cincogni engedte volna.

Meg aztán az egyik, a Csillagos-csapszék nagyon híres-nevezetes, mivelhogy 1848-ban ott gyülekeztek, várakoztak verbuválásra a fiatalok. Azzal nehéz lesz összemérezni.

A másik meg, a Három Rózsa – tulajdonosa Rózsa Pál, a csaplárosné Katona Rózsa, a lányuk meg Rózsa Rózsa – a gazdagvégen van. Oda járnak a módos gazdák. Oda újság is jár. Meg a mulatók legények is szeretnek ott forogni. Ott a cigány is cincoghat.

A községi csapszék, a Rongyos – már csak így hívják a falciban – a szegényvégen van. Ott nem sok krajcár jut italra. – Kialudt pipájából tenyerébe verte a hamut, beleköpött, majd galacsint formált belőle és fogatlan szájába helyezte. Most már elhallgatott, mert a „zacc” kiszívása közben nem lehet diskurálni. A majdnem üres lovas kocsis jó hajításnyira cammogott mögöttük.

Csak mikor a béres elhallgatott, akkor szólalt meg a lány:

– Maga mi? Juhász, számadó? Az isten küldte utunkba.

– Miből gondolja, hogy pásztor vagyok? – kérdezett vissza nevetve a gazda.

– Nem nehéz kitalálnom. A szűrből. Nem is akármilyen. Gyönyörű cifraszűr. Kunságban, meg a Hortobágyon láttam ilyet. Aztán gyönyörű csengő hangon dalolni kezdett:

*Juhász legény, szegény juhász legény!
Tele pénzzel ez a kövér erszény.
Megveszem a szegénységet tőled.
Ráadásul add a szeretődöt!*

A férfi megtapsolta, aztán megmutatta, ő sincs lejjebb a nótázásban:

*Suba, suba, hosszúszőrű suba.
Hat ökörért nem adnálak oda.
Mert az ökör csak járomba való.
De a suba szép leány takaró.*

A második sortól már a lány is vele dalolt. Hogy végére értek, megint Lina szólalt meg:

– Tudom már, mi maga. Vagy garabonciás, vagy komédiás. Eltaláltam?

– Nem éppen. Garabonciás nem vagyok, noha néhány galibát már csináltam. Komédiához meg semmi kedvem. Ha én valamit teszek, csak igazándiból tudom csinálni, csalókából nem. Anyám papnak szeretett volna, de nem volt ínyemre. Kicsit feketebárány is lettem miatta kilencünk közül.

– Nem való lenne maga papnak. Istenverés lett volna a hívekre. Aztán a faluról beszélt a férfi. A lány kerekre nyílt szemmel hallgatta a betyárokról, akik a Lyukashalomban tanyáztak. Elmondta, hogy egyik őse valóban juhász volt, hogy talált rá kutyája után a vasfázékba rejtett kincsekre, meg a zugi báróról, kinek kutyája kapart ki egy bogrács aranyat a halom oldalából.

Útjuk hosszan a Körös mellett vezetett, melynek szabályozásán tavasztól a tél beálltaig ezer számra dolgoznak a kubikusok. Eddigre feltűntek a falu körüli szélmalomok, melyek merev karokkal hadakoztak a felélénkült széllel. Megmutatta, hol lehet tavasszal és esős, meleg kora őszi napokon sok ehető gombát szedni. A lánynak egy szava sem volt, míg a révhajóhoz nem értek.

Megálltak az ökrök, elhallgatott a kellemes csengő-muzsika és elhallgatott Uhrin is.

A komp a falu felüli oldalon volt. Várni kellett, míg a révész előkerült a kikötő melletti melegedőből, és értük indul.

– Erről semmi érdekeset nem tud? – kérdezte komoly érdeklődést mutatva a komp iránt Lina.

– Nem tudom, érdekli-e magát az, hogy 1848-ban ezen a kompon kelt át Petőfi Sándor, mikor Mezőtúrról Mezőberénybe gyalogolt?

– Ez igaz?

– Kérdezze meg a faluban az öregeket, azok elmondják magának, ha nekem nem hisz!

– Ennyi híressége van ennek a falunak? Egyre érdekesebb kezd lenni. Látja, már azért sem bosszankodom, hogy órákig rostokoltunk az úton elakadva, mert ha nem találkozunk össze és nem mondja el nekem ezeket a dolgokat, nagyon szürke és unalmas helynek érezném új lakóhelyemet. Még azt szeretném tudni, hogy van-e valami szórakozása az itteni fiataloknak?

– Majd lesz alkalma hamarosan megismerni a tollfosztókat, fonókat, guzsalyosokat, cuhárékat⁴. Nehogy azt higgye, hogy buvábaholtak a falusi lányok meg legények!

A komp zökkenve állt meg, a révész kikötötte a cölöphöz. Lekászálódta a rakomány tetejéről. András odaállt az első ökrök elé és szarvukat fogva vezette rá a fogatot a vízen himbálózó úszó alkalmatosságra. Mellé fért a fuvaros kocsija is. Szép lassan úszni kezdtek a kifeszített kötél mellett a falusi oldalra.

A község utcái csaknem járhatatlanok voltak. A gyalogosok részére trágyából meg kemencehamuból készült némi járdaszerű. A templomhoz vezető utcákon pallódeszka volt lefektetve, hogy a sarat kerülni lehessen. Az ismert csengőszóra kinézett Uhrinné Hunya Ilona. Várta az urát. Meglepett, mikor a Sugár utca helyett az előtte lévő Selyem utcába fordult be a rakott szekér.

– Miféle fuvarot hoz és hova viszi az uram, ilyen csatagos időben? – tünődött magában a menyecske. Aztán bement a házba és az asztalra készített krumplipaprikást visszatette a katlanra.

Valuska Péter esküdt nyitotta ki a kocsmát és adta át a bérlőnek, aki Grószné néven vette bérbé. A lakosok később Zsani néninek titulálták az asszonyt. A lakásba becipelték a bútorokat. A két ágyat össze is állították. Aztán bekerült a sublót, a kredenc, a telázi⁵ is. Az ágynemű meg a ruhaféle jókora ferslugokban⁶ volt. A konyhai felszerelés nagy részét a lovaskocsiról szedték le.

– András! Kend menjen, a két szalmazsákot tölts meg a háznál és hozza mielőbb! – adta az utasítást a gazda.

Munka közben megérkezett a boragár is. Ő adta át a bort, pálinkát meg más italokat hitelesen a bérlőnek. Az ivó felszerelése a község tulajdona volt. Azzal nem kellett bajlódni, csupán számba vették a lajstrom szerint, hogy melyikből mennyi van.

Iccék, pintek, flaskók, poharak, bögrék, néhány ósdi cink- és ónkupa, hordók, kármentők, csapok, lopók, kecskelábú asztalok, lócák...

Lámpagyújtás idejére András is visszatért a dagadtra tömött szalmazsákokkal.

⁴ cuháré: háznál tartott zenés, táncos mulatság

⁵ telázi=stelázi: polc, polcos állvány

⁶ ferslug= ferslóg: láda

A lány tarka terítőt tett az asztalokra.

– Mivel tartozunk a segítségért? – kérdezte az asszony Uhrintól.

– Jó szóval – válaszolt kurtán a kérdező.

– Akkor üljenek asztalhoz az urak! – Kóstolják meg, milyen bort ihatnak nálam! Meg, ha kicsit több idejük van, ennivalót is készítek.

– Sose fáradjon vele! András, hozza csak ide a tarisznyámat! Van abban, hisz hozzá sem nyúltam, pedig gazdagon batyult Ilona asszony. – Azzal jókora pille kenyeret, karnyi vastag kolbászt, juhtúrót vett elő a tarisznyából az asztalra. – Aki éhes és nem veti meg az egyszerű elemózsiát, lásson hozzá! – invitálta a jelenlévőket. Az esküdt, a borbíró s végül a béres is szelt és falatozni kezdtek. Hamarosan megérkezett Lina is a borral és az ibrikével. Sorba öntött és kedves hangon kínált.

– Jó étvágyat, az uraknak!

– Jöjjön velünk – hívta Uhrin.

– Csak ne szégyenlősködjön, kisasszony! – biztatta az esküdt.

– Csak egy falatot, hogy meg ne kívánja! – biztatta megtoldva a boragár.

– Nem vagyok kívánós – röstelkedett a lány– de hogy finnyásnak, rátartinak ne gondoljanak, egy falatot elfogadok.

– Vágjál neki, gazda! Hagy tudja meg a pesti kisasszony, milyen az endródi kolbász! – szólt újból az esküdt.

A lány csak úgy állva harapott a jókora „katoná”-ból és sziszeregni kezdett.

– Csípős – mondta a fogai közül.

– Csak az első falat. A többbit már nem érzi – biztatta Uhrin.

Lina pedig újra megtöltötte a kiürült edényeket. Alaposan beesteledett, mire kisoroltak a rácsos kapun az utcára. Az ökrök nyakában megszólalt a csengő, a szekér megindult az ugari tanyára. A szekér oldalán ülő gazda fejében furcsa gondolatok nyüzsögtek. A háznál leugrott a szekérről, hogy ne kelljen megállni.

– Igyekezzék, András! Kicsit elmaradtunk, de nem tehattünk mást, mert az ember legyen ember!

– Jó éjszakát adjon isten, gazduraméknak! Cselő, Levél, Gatyás nye! – csapott rájuk ostorával a béres.

A feleség a kemencepadkán ült és guzsalyozott. Az asztalon ott gőzölgött az étel, melynek kellemes illata betöltötte a szoba levegőjét.

– Adjon isten, jó estét! – köszönt a belépő.

– Hozta isten.

Minden kérdés nélkül elmondta az asszonynak az elmaradás okát: – ... Beköltöztettem a kocsmárosékat a Rongyosba.

– Hallottam a csengőket. Már azt hittem, eltévedt.

– A mezőtúri útnál szedtem fel őket.

– Tudom. Elmesélte András – vetett véget a beszédnek az asszony – Most már üljön asztalhoz, mert harmadszor is elhül az étel! A kendermagos kakast vágtam le. Nem kell itt öt kakas. Csak elverik egymást. Kettő is untig elég egy udvarban. Mikor András jött megtömni a szalmazsákot, akkor is feltálaltam.

– Jó ízűt főztél – szólt, s néhány falat után abbahagyta az evést. – Köszönöm!

– Nem nagyon látom, hogy ingyére lenne, hisz alig kóstolt bele. Bizonyára máshol még jobbal traktálták férjjeamat.

Úgy tett, mintha nem értette volna meg a szó csípős szándékát.

– Segítettünk behurcolkodni, míg ronggyá nem ázott minden portékájuk. Odavetődött Valuska Péter bátyám, az esküdt meg Farkas boragár, s megkínáltak bennünket egy kis itallal.

– Jó éjszakát! – s azzal ment is ki a külön szobába. Ilona asszony a nagyházban (utcai szoba) lakott, ő meg az istálló melletti szobában, mit egy kamrából alakított ki magának, egy udvarra néző ablak beállításával. Így megy ez lakodalmuk óta. Egyetlen éjszakát sem töltöttek együtt. Az egész falu tudja. Hogy honnan? Ilona eleinte sírt. Panaszkodott is az édesanyjának a férjére.

– Majd összerázódtok idővel, lányom – nyugtatta az anyja. Ennek már két éve!

Csak ne tudná az egész falu! Ne rajta köszörülne mindenki a nyelvét! „Szűz-asszonynak” titulálják egymás közt. Már nem csak a háta mögött sugdosnak. Volt, aki a szemébe mondta a szép Búza juhásznő dolgait. Persze, hogy az irigység beszél belőlük. Fáj nekik, hogy a falu első legénye, Uhrin Jóska őt szakította le. Szemébe is mondta annak a fullánkos nyelvű Kofa Bözsének a szíve szerint:

– Van, ahogy van. Mégis én vagyok Uhrin Józsefné, az meg csak az ágyasa, szalmazsákja.

Ha alaposan belegondol, van is férjének abban igaza, hogy a jószágok közelében alszik. Ő maga mesélte, hogy legény korában a béressel az istállóban aludt, a kasznyában⁷, hogy ne legyen felügyelet nélkül a jószág. Nagy kártól menti a házat, ha időben segítséget ad baj esetén. Lám, tavaly ilyenkor, a Rózsi tehén valahogy belelépett a jászolba, s annak kiszakadt az alja, a jószág lába meg beszorult. Ha meg nem hallja a zajt a falon át, biztos eltört volna az üsző lába, pedig már félidős volt. Milyen nehezen tudták kiszabadítani. Mekkora kárunk lett volna! – vigasztalta gondolatban magát.

A gazda mécs mellett végignézte a jószágokat. Szárcsutkát vetett a tehének elé éjszakára. Benézett a disznóólba is. Aztán hamarosan ágyba bújt.

Elalvásig Lina forgott az eszében. Mért is nem olyan az ő Ilonája? Igaz, a neve különös: Lina. Mért nem Kati, vagy Bözse, vagy Panni, vagy Mari?

Reggel korán ellátta a teendőit, jókor lóra ült, kiindult az Ugarra, a tanyába, mert fűtőt készültek hozni a házhoz Andrással.

Gyorsan fordult a Rongyos élete. Egyre többen lettek kíváncsiak a változásra. Látni akarták a belül megújult kocsmát, ahol mosolygós, szép fiatal lány pattog az asztal körül, s olyan tiszta minden, mint a patyolat. Össze sem lehet hasonlítani a mostanit a régi portékákkal. Szombaton meg vasárnap este cigányok muzsikálnak benne. Multhat kedvére a vendég, sőt a leány az ivók örömére, időnként szép dalokat, nótákat énekel. Sok olyat, amit eddig még senki sem hallott, olyanokat, amiket a komédiások énekelnek a színpadon. Még a cigányok is csak ügy próbálgatják kísérni.

Messzire elhallatszott a jókedv. Eleinte a legények lettek az „kunsaftok”, aztán a fiatalabb emberek is megjelentek, végül – hogy-hogy nem – az öregje sem restellte a fáradtságot, hogy saját szemével győződjék meg a vidámságról. Szombatonként alig fértek az ivóban. Mikor kitavaszkodott, a tornácra kitett kecskelábú asztalokat is körülülték.

Dicsérték az ételt, a tisztaságot, a hangulatot és a kifogástalan ellátást. Aztán a Rongyost átkeresztelték Dalosnak.

Zsana asszony télen batyus, farsangon pampuskás (fánkös) húsvétra locsolós, ősszel szüreti bálát rendezett, melyekre a férjek-feleségek is hivatalosak voltak. A fiatalabb házaspároknak is jól esett egy kis tánc, vidámság, bolondozás, szívesen elmentek.

Szó esett ott mindenről, még arról is, hogy Uhrin József hanyagolja a juhásznőt. Ilona asszony a vásárban szeme közé nevetett a hoppon maradt szeretőnek. Azt is mindenki tudta, hogy Uhrin szinte mindennapos vendég a Dalosban. Persze ezt kívülről még sokra rá lehetett mondani, de azt

⁷ kasznya: az istállóban deszkával elkerített rész a gabona, takarmány tárolására

senkire, ami a nyáron megesett: Uhrin gazda csikót adott el a vásáron. Bementek áldomást inni a Dalosba, s mire másnap hazakerült, még adósa is maradt Zsanának. Persze még akkor este megvitte. Azonban ilyen még soha nem történt meg vele. Adósnak maradni, mégis csak csúfság. Volt min rágódnia a falunak. Sokan irigységből, mások erénycsőzségből szedték le róla a keresztvizet.

Persze volt más megbotránkoztató is a faluban. Még csak az vert fel nagy port. Mert nem Uhrin volt, aki „szerenádot” adott a kisasszonynak, hanem a bíró uram vőlegény fiát vitte oda a kába feje. Mellé még olyan pimasz volt a lány, hogy gyufát se gyújtott köszönetül. Mondták is, hogy:

„Az a szemérmetlen, szégyentelen céda el akarja a fejét csavarni a becsületes vőlegénynek, hogy szétugrassa a mátkapárt, hogy eltörje a partit.”

Szégyellette is bíró uram. Behívatta a három cigányt és öt-öt pénzzel tömte be a szájukat, sőt deressel is megfenyegette őket, ha jár a szájuk.

Mégis tudta mindenki, meg még azt is, hogy a menyasszony vissza akarta küldeni a jegykendőt.

Nem volt ritka dolog, hogy menyecskék, lányok leselkedtek be az utcáról az ivóba férjük vagy szeretőjük után. Mocskolták Linát, amiért „megbabonazza a férfiakat”.

Hamarosan botrány is felkapta a Dalos hírére. Hűvös téli este volt. Zsana asszony valami örökösödési ügyben ment Pestre. Linára maradt a kocsmá. Nem zárhatott be, nem vadíthatja el a megszerzett törzsvendégeket. Hordót kellett csapolni. Nem akarta elszaralni az italt. Ahhoz az asztalhoz ment, amelyiknél Farkas boragár beszélgetett ital mellett Uhrinnal.

– Legyenek szívesek, segítsenek csapra verni egy hordót! – kérte őket kedves szóval.

Indultak is késedelem nélkül. De melyik férfiember ne ment volna, mikor kedves mosoly az előleg. Míg bent csapolást hármában elvégezték, részegen betámolygott az ivóba Pettyes-Katona Benjámint és bort kért a lánytól. Mi az, hogy kért? Nagy hangon, szemtelen szavakkal követelt. Lina vonakodott kiszolgálni, mire szemtelenül nyúlkálni kezdett a lány felé, az meg a két férfi háta mögé menekült oltalmat keresni. A felbőszült hoppon maradt mellbe lökte Uhrint, majd tele torokból ordítani kezdett:

– Takarodj az utamból, te szoknyapecér! Azt hiszed, te mindenkin átgázolhatsz?

Ekkor már mindenki őket nézte. Farkas – hatósági ember lévén – kinyújtott karral távolítani akarta a kötekedőt, mire az ököllel felé nyújtott. Az elhajló boragárnak szánt ütés Szép-Uhrin Jóska orrán csattant, s abból dőlt a vér. A következő pillanatban akkora csapást kapott a részeg a véres kezű sértettől, hogy az asztal alól kellett előcibálni. Kótyagos, kábult fejjel azt gajdolta:

– Az éjszaka vért iszok, meg felgyújtom a Rongyost. Jókor lépett be Hornok Imre tizedes meg Gátsi Pál utca-kapitány. Mindhárom férfit felkísérték a helységházára. Néhány tanúskodó is követte őket. Ott, a sebtiben lefolytatott nyomozás után, a rendbontó lakat alá került a község pince-dutyijába, a két ártatlan hazamehetett.

Mikor a háza elé ért a szenvedő fél, akkor vette észre, hogy szűrét az ivóban hagyta. Kénytelen volt visszamenni. Mit mondanának, ha másnap is ott látnák lógni a fogason az ismerős ruhadarabot. Megint lenne, miről trécselnie a fehérnépnek.

Az ivó már zárva volt. A pitvar ajtaján halvány fény szűrődött a tornácra. A léptek zajára ijedt hang szólt ki:

– Kijárkál itt? Mit akar?

– Én vagyok, Linócska. Ne féljen. Az ivóban felejtettem a szűrőmet. Ideadná?

Nyílt az ajtó s megjelent a lány

– Behoztam. Gondoltam, hogy visszajön érte. De jöjjön beljebb, mert nagyon jön a hideg a nyitott ajtón!

– Nem tette ki a szűrőmet? – kérdezte izgatott kacagással.

– Féltem, hogy visszajön a részeg és bosszúból esetleg ellopja. Akkor aztán mit mondtam volna magának? Egy szekér búza ára sem futná ki. Nem is merem lefeküdni. Reggelig égve hagyom a gyertyát. A félben maradt pintesét is behoztam. Üljön le és fogyassza el!

– Ne féljen, kedves! Katona lakat alatt alszik reggelig. Egyébként sincs már jártányi ereje, úgy elérte a mámor. – Nézte a lányt, toroka kiszáradt, szíve hevesen kalimpált. – Hagy öntsek magának is!

– Tán fél, hogy mérget öntöttem bele vagy valami bájoló szerrel kevertem össze? – s egy poharat tartott oda, olyan közel állva, hogy szinte összeért a testük.

– Régen megitatott már engem valamivel, azóta nyugtalan, álmatlan vagyok.

– Az kell, hogy még maga is meggyanúsítson boszorkányság vádjával, akit el kell égetni! – huncutul elmosolyodott, s poharát hozzákocintotta a pinteshez.

– Egészségére, Linácska!

– Egészségére, Szép-Uhrin Jóska, hogy tudjon nyugodni és szép legyen az álma!

Aztán az történt, hogy szürkülni kezdett, mire Uhrin hazaindult. Örködött, hogy ne féljen a lány. Hazaérve csak úgy ruhásan dőlt végig az ágyon. A nagyház is sötét és csendes volt.

Várható volt, hogy a Csillagos, meg a Három Rózsa tulajdonosai megkezdik az áskálódást. Fájó dolog is, ha egyre fogy a vendég, meg a haszon. Nyakra-főre tették a feljelentést. A helység vezetői gyakori ellenőrzést végeztek a vádak tisztázására. Semmi szabálytalanságot nem találtak, sőt az lett a vége, hogy azok is meglátogatták hébe-hóba. Ha hivatalos vendég akadt, a Dalosból hoztattak italt még a község házára is.

Mikor 1873-ban, aratásra olcsó pálinkát mért a Dalos, a Három Rózsa tulajdonosa újra elment a bíróhoz, panaszt tenni. Az türelmesen végighallgatta, és így mondott „szentenciát”:

– Kaparj, kurta! Néked is lesz.

Akkoriban már új kíváncsiskodókkal szaporodott a gyomavégi csapszék. A jószemű irigyek észrevették, hogy a leányasszonynak a ruhája elől egyre kurtul és derékban ugyancsak vastagodik. Ezt mindenki látni akarta. Az asszonyok is igaznak nyugtázták a férjek észrevételét. „Gyerek lesz” – állapították meg tévedhetetlen bizonyossággal.

– Nem szégyell, akkora hassal ott ugrálni a tisztos vendégek kiszolgálására az a céda – botránkozott meg Mézes-Kovács Ádámné, ki lányát gardírozta, s kiről az egész környék tudta, hogy mindkét gyerekének másik apja van, de egyik sem a férje.

Nem volt kunszt kitalálni, ki az apja a megszületendő gyermeknek. Nem volt titok, hogy Szép-Uhrin József a legbecesebb vendég a Dalosban. A férfiak is biztosak voltak benne, hisz minden közeledésüket visszautasította a lány.

Ki mástól telne Linának szebbnél-szebb ruhákra? Meg az-az aranylánc, amin egy szív díszel, az se krajcáros dolog.

Aki nem volt rosszmájú, tárgyilagosan megállapította, igen szép menyecske alakja lett.

Október 6-án, reggel bábát hívtak a Dalosba. Mire odaért Bába-Tera néni, már megvolt egy fekete hajú, fekete szemű gyerek. Akkora volt a haja, hogy akár masnit is köthettek vón bele. A szeme meg olyan fekete, mint a szurok. A szembogara meg a szivárványhártyája összefolyt akkora kerek fekete foltta, mint egy krajcáros. Senki rá nem mondta volna, hogy fiú, mert olyan szép volt, hogy még lánynak is tündér lett volna. Később már olyan hírek terjedtek a faluban, hogy „foggal született, valóságos táltos”.

– Nem hiába szerelemgyerek – vélekedett Tera néni. – Különb gyereket még nem segítettem a világra, pedig idestova harminc éve, hogy az elsőnél bábáskodtam.

– Megvan a kis zabigyerek! Kiköpött Uhrin Jóska. Nincs abban semmi az anyjából – szaladt végig az utcán a hírharang Cserven Marcsa.

– Jókor, éppen október hatodikán – kárörvendezett Kaptás-Timár Tekla- gyásznapon! Most rajta vesztett Szép-Uhrin Jóska. Még a párnát is kihúzza a feje alól a zsidó asszony.

Csak éppen ruhát váltott – mert tömésből állt fel – és indult Hunya Ilonához.

– Ilka húgom! Van egy kis bűdöstúród eladó? Úgy ráéhezett az emberem, hogy tán beteg lesz, ha nem azt főzök neki vacsorára. – Tudta ő jól, hogy nincs Ilonának eladó erőstúrója. Nem is azért ment, hanem, hogy mikor az asszony kikíséri, beleszúrhatta a fullánkját: – Majd elfelejtem mondani, most hallottam, hogy a kocsmáros lányának fia született. Fekete, mint a cigány. Haja, szeme, bőre; mint a korom, olyan. Nem tudom, kinek a fattyúja lehet. Képzeld, még azt is mondják, hogy foggal született! Hallottál te már ilyet?

A káröröm egész lelkét elzsibbasztotta, mikor meglátta, hogy Ilona olyan lett, mint a meszelt fal.

*

Alkonyodott, mikor Uhrin hazatért kocsival a tanyáról. Befejezték a szántást, búzavetéshez készültek másnap.

Az asztalon szokás szerinti pontossággal ott volt a vacsora: betyáros. Egyik legkedvesebb étele a gazdának.

– Hozta isten, uram! Elkészítettem a mosdó vizet és aztán üljön asztalhoz, elfáradhatott. Betyárossal vártam.

– Látom. Köszönöm.

Csak mikor mosdás után bejött a konyhából, akkor figyelt fel, hogy a szék karján kikészítve ott az esküvői ruhája, szép simára vasalt patyolat fehér ingje, a szék mellett pedig fényesre suvickolt ünneplő csizmája. Úgy tett, mint aki semmit nem vett észre. Mikor jóllakott, felállt, megköszönte az ételt és nagy szemet meresztve nézte a kikészített holmiját.

– Tán meghalt valaki? – kérdezte.

– Nem. Hanem megszületett a fia.

– A fiam?

– Igen, a fia. – Fátyolos, bánatos volt az asszony hangja és olyan lett a testtartása, mint aki megroggyant, s megadja magát az ellenfelének. – Azért készítettem ki az ünneplőjét, hogy látogassa meg őket.

– Ezt te mondd?

– Én. Gyónáskor elmondtam bánatomat a plébános úrnak, és azt mondta: „A gyermek nem szenvedhet a szülők bűneiért”. A többi kettőjükre tartozik, azt intézzék el egymással, és végső fokon az Úristennel! Gyűlölet a gyerek iránt nem lehet, nincs is. Bár az enyém lenne! Igyekeztek! Túlkésőn ne alkalmatlankodjék! Jaj, jó, hogy eszembe jutott. Volt itt Mihály sógor délután, hogy feltétlen menjék haza, mert anyánk gyengélkedik. Az orvos is volt nála. Megint a szívével van valami.

Ideges sietséggel kapkodta magára a ruhát. Felesége kikísérte és hosszan nézett utána. Megkönnyebbülten ment be, mikor látta, hogy első útja a szülőház felé vezet.

József otthon szomorú állapotot talált. Édesanyja halvány arccal feküdt az ágyon, apja gondterhelten ült a kanapén.

– Adjon isten, apámuram! Mi van szülémmel?

Apja figyelmeztette, hogy halkítsa le beszédét, mert alszik az anyja. Kimentek a konyhába, és ott mondta a fiának:

– A múlt napokban elment Linóhoz. Sírva könyörgött neki, hogy hagyjon neked nyugtot. Van hites feleséged. Keressen magának a legények közt! Végül azzal fizette ki az a cemende, hogy „vannak még magának fiai, és ha sokat okvetlenkedik, hát majd a többiért is sírhat.” Ma az újabb hírré szívrohamot kapott.

– Jó apám! Minek lovalják bele magukat az én bajomba? Én kavartam be magam, az én gondom kibontani is. Eleget törődtek már miattam. Nincs erre maguknak semmi szükségük. Volt már ennél nagyobb csoda is, mégse dőlt össze a világ.

– Én azt akarom, hogy a gyerek – ha valóban a tied – ne jusson ebek harmincadjára. Ha az anyjának nem kell, vegyétek magatokhoz! Ő semminek sem oka. Elég nagy az Uhrin birtok, jut abból neki is.

– Rendben van, apám! – s látszott, hogy indulni készül.

– Menet szólj be Vadas doktorhoz, hogy édesanyád egy órája alszik. Azt mondta, hogy este még egyszer megnézi.

– Isten legyen magukkal, szüleim!

– Veletek is, fiam!

Sietve ment végig a hosszú utcán. Ott találta Terka nénit, aki fürdette a fiúcskát. Éppen lepedőbe bugyolálva szárította akkor már a kis potykát.

A belépő apát a bába olyan hangosan fogadta, hogy annak a köszönését is elnyomta:

– No, híres ember! Nézd meg a fiad! Le se tudnád tagadni. Haja, szeme, bőre, feje éppen olyan, mint a tied. Ha ránézek, téged látlak. Pontosan ilyen voltál születéskor, Józsi, mint ez a legény

Az apa nézte, majd megsimogatta fiát, mire az rákezdedt a bőgésre. Pillanat alatt olyan hangerőre fokozta, mintha nyúznák.

– Ne ijesztgesse a fiúnkat! – szólalt meg bágyadt, gyenge hangon az anya.

– Mehetsz most már dolgozra – hangoskodott a bába néni. – Szopikálni akar, éhes. Azért van a ricsaj.

– Mire van szükségetek, Linácska?

– Semmire. Egy lakodalomra való finom ételt hoztak össze a falubeliek. Örülök, hogy eljött, meglátogatott bennünket, Józsi.

– Ha már itt vagy, nesze csak, apja! Vidd oda ezt a bőgőmasinát az anyjának, hogy tömjé be a száját!

Uhrin József magasra emelte a pólyás teremtményt, majd lágyan a szívére szorította.

– Édes, drága gyermekem, kicsi Uhrin...

– Kálmánka – fejezte be a mondatot Lina. Majd átvette a fiát, aki egyik pillanatról a másikra abbahagyta az éktelen sírást, s hallani lehetett a cummogást, ami a béke jele volt.

Az apa sietve indult, miután szelíd mosollyal elköszönt a családtól. Akkor jutott eszébe, hogy idegességében elfelejtett beszólni az orvoshoz. Mikor beköszönt az üzenettel, az öreg orvos éppen indulóban volt. Együtt mentek megnézni a beteget. Megnyugvással tapasztalták, hogy Uhrin Józsefné Varga Teréz nyugodt, egyenletes szuszogással alszik.

Későre járt, mire hazaért. Vetkőzés közben hallotta, hogy felesége szipog az ágyban. Mindennapos jelenet volt. Nem nagyon vetett rá ügyet. Megszokta már. Most azonban felült felesége és el-elcsukló hangon, sírással küszködve megszólalt:

– Ha úgy gondolja, nyugodtan hagyjon itt! Megszoktam már a magánosságot. Az sem lesz fájóbb, mint ez a megalázó sors. Menjen ahhoz a másikhoz, ott van a fia is! Velem ne törődjön! Soha nem jelentettem semmit magának.

A férjet idegesség fogta el. Majdnem kibuggyant száján a gorombaság, de még időben visszanyelte.

– Nagyon jól kell tudnod, hisz minden nap templomba jársz, hogy isten törvénye így szól: „Amit Isten összekötött, ember szét ne oldja!” S nem azt fogadtuk-e az oltár előtt: „holtomiglan-holtodiglan”?

– Talán, ha mindketten utánajárnánk, és őszintén elmondanánk az igazságot, az egyház is felbontaná, érvénytelenítené eskünket, hisz nem saját akaratunkból, hanem csak szüleink kívánságára mondtunk igent. Lehet, hogy ez házasságbontó akadály

– Ilona, ne légy pogány! Miért keserítenéd becsületes, jó szüleinket? Ők lelkiismeretük, becsületük szerint a legjobbat akarták. S bizonyára tudod a negyedik parancsolatot, mely így szól: „Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú életű lehess a földön!”

– Nagyon jól ismeri a vallás törvényeit, akkor mért nem ment papnak. Bizonyára, mert tudja, hogy úgysem tartaná meg őket – és mivel nem bírta tovább, beletemette arcát a párnába és rázta a sírás. Eszébe jutott anyja intelme: „Nekünk, asszonyoknak sokszor ázik könnytől a fejpárnánk”.

Férje elfújta a lámpát és indult aludni. Valami furcsa szomorúság szállt rá. Úgy érezte, kövek szorítása örli szívét. Kirul a hideg levegőn erő szállt bele.

*

Hamarosan érdekes változás állt be a fiatalok kapcsolatába. Nem lett igaza Benyó Marinak, az „angyalcsináló asszonynak”, aki azt mondta:

– Majd szakít most már Linával és a feleségéhez pártol. Megvan a gyerek, örökbe veszik, Ilonának úgysem lehet babája. Felnevelik majd, mintha az övék lenne. Jobban is teszik, mintha vadidegen emberek kölykét vennék magukhoz. Jóska révén úgyis valódi családjuk.

– Kezes bárány, hűséges puli lesz a falu első emberéből – károgt a mindenkibe belecsipő Kovács Ambrusné. Papucs lesz a híres bagariacsizmából. Nem is maradnak ezek sokáig a faluban. Pusztuljanak is innen a parázna ördögök!

Mások meg mást beszéltek. A szárazkóró Kovács Lajos tanító felesége ilyen véleményen volt:

– Kellott ez a lecke a híres Józsinak. Most majd magába száll, odaédesedik bűnbánóan a feleségéhez. Igaz, hogy a birtok jól megcsappan, mire betömi a telhetetlen városi leányanyának a száját. Hisz van annak már másik kölyke is. Az meg az abonyi szolgabírótól. Tudja ez jól, melyik dörzsölőfához kell vakarózni. No, de van Uhrinnak miből fizetnie. A szalmazsákjában is kötegben van a bankó. Sokallja Uhrin az ötven holdat, amit Lina követel. Most visszamegy a juhásznéhoz. Ott nincs vesztenivalója. Végül adja még majd lejjebb is a fiatalasszony. Nem kap az még tíz holdat sem. Annyi bizonyos, hogy tanult a leckéből. Alaposan megforrázta a száját Szép-Uhrin Jóska.

Március eleje volt. Csúnya, havasesős idő. Lina gyerekestől eltűnt a községből. Összeszólalkozott az anyjával, s az elzavarta. Ki is tagadta gyerekestől, mert semmit sem lendített az üzleten. Azonban hamarosan érte ment Zsani Orosházára, a hűgához Rothnéhoz. Visszahozta, mert sehogy sem boldogult nélküle. Lina már éppen be akart állni vándorkomédiásnak, de a baba miatt jobbnak látta a visszatérést. Megint lett újabb találgatnivaló.

A találgatásoknak újabb váratlan és meglepő hír vetett véget. Búza juhászné leány gyereket szült. Nem is lenne ebben semmi különös. Más fiatalasszonyok is szülnék. Gyerek, meg mint az eső akkor kell, mikor van. Hanem az már mégis csoda, hogy a vörös hajú, savószemű embernek, meg a kenderszőke, lenvirág-kék szemű asszonynak korom hajú, szurok szemű, barna bőrű lánya

legyen. Már csak azért is, mert a két kiskorában elhalt gyereke közül a fiú vörös hajú, a lányka meg kesely színű volt. Aki látta a kicsit, annak nem kétséges, hogy Mari nem Búzáé, hanem Uhriné.

– Mesebeszéd az, hogy csak rácsodálkozott az asszony a gazdára. A bal hóna alatt ennek is ott van az epényi folt, mint Kálmánkának, meg Uhrin Jóskának – bizonygatta kétségtelen hitelességgel Bába-Tera néni.

Most jártassa a száját Csucsilyukú-Kurilla Elek, a két éve elcsapott „vámlesi”, hogy Uhrin Jóska magtalan. Eddig, ha beszívott, ez volt a vesszőparipája: „Csak teszi a szépet az asszonyok körül, mint a kappan a tyúkbandában”.

A hír Hunya Ilonát nem rázta meg különösebben. Hozzászókkott a bánathoz, szenvedéshez. Ugyan megfordult fejében, hogy hátat fordít ennek a Sodoma-Gomora világnak és beáll apácának. Ha igaz, a plébánosnál is volt tanácsot kérni.

Aztán napirendre tértek fölötte. Ilona is tudta, hogy a négy csengős ökörfogat a betakarításkor többször befordul a Dalos kocsmá udvarába. Ilona egyszer arra kérte az apósát, hogy mikor férje a kocsmához fuvaroz, vetesse le vele a csengőket, hogy ne hallja. Az öreg Uhrin azonban nem kívánt beleavatkozni. Örült, hogy a felesége kilábal a súlyos betegségből. Dehogy idegesíti megint. Úgy tett, mint aki süket is meg vak is.

Évek múltán az sem okozott bajt, hogy Jóska hazavitte hozzájuk a mindig kacarászó Kálmánkát. Ilona mama túrós, meg lekváros palacsintát sütött a gyermeknek. S mivel nem győzte mind megenni, jó adagot be is csomagolt neki, hogy „majd megeszegeti otthon”. Mikor estefelé hazaindult az apjával, teljesen új ruhába öltöztették. Matrózruhát adott rá nagy gallérral, arany csíkokkal díszítve. Hol is lehetett olyan gyorsan beszerezni? Valószínű, Ilona mama maga varrta neki.

Később, ha Lina nem ügyelt rá szigorúan, Kálmán egyszerűen kereket oldott, és egyedül elment „apához, meg Ilona mamához”. Nem csoda, mert sok-sok látnivaló volt a Sugár utcai ház portáján. Tehenek kis bocival, ló csengős csikóval, nagy disznók meg csíkos malacok, berzenkedő pulykakakasok, liba, kacsa, meg sok-sok csirke.

Sőt, mikor ősszel Búza juhász beszamarazott a gazdához, jelenteni, hogy sok birka beteg bűdös-sántaságban, egy fekete bárányt hozott az „úrfieskának”.

Mindennél nagyobb öröm volt a gyerek részére, ha apja mellett ülhetett a kocsin, és kezébe foghatta a bojtos ostort. Otthon nem győzött áradozni a látottakról. Még négy éves alig múlt, mikor a tanyára is kivitték ökörfogaton. Este nem akart leszállni a szekérről. Úgy kellett lecibálni András béres mellől. Csak akkor nyugodott meg, mikor az apja megígérte, hogy hintalovat kap, ha nem sír. Annyira apja nyomába szegődött, hogy alig tudott megszökni mellőle.

A hároméves, kis Búza Maris is vendég lett az Uhrin portán. Mikor az anyja ismét gyerekágyat feküdt, s nem volt kire bízni, Ilona mama vette pártfogásba. Volt is gondja a két kis fekete ördöggel. Úgy sürgött-forgott a gyerekek körül, mint tyúkanyó a vízben úszkáló mostoha kacsafiókáknál.

Vasárnap szépen felöltöztette őket, és magával vitte a templomba. Valósággal megszépült a két gyönyörű gyerek mellett. Imádkozni is megtanította őket. Otthon aztán Lina anya, meg Zsani mama csak hápogott, mikor őket is letérdepeltette, keresztet vetetett velük és elmondta az esti imát:

„Én istenem, jó istenem! Becsukódik már a szemem. Vigyázz édesanyára, édesapára, Marika testvéremre, meg a két mamára. Ámen.” Aztán kisült, hogy meg is kereszteltette a plébános úrral, ha már Uhrin vér folyik az érében, ne legyen pogány!

1879-ben írták be Kálmánkát elemi iskolába. Élénk, szinte hangadó lett Kovács Lajos tanítónál. Gyors észjárású volt. Már az első napokban felfigyelt rá a mester.

A rendkívül mozgékony, higanytermészetű gyereket nem sokat kellett biztatni vagy kérlelni, hogy Petőfi verssel, népdallal rukkoljon ki társai előtt. Éppen csak elindult az ismeretszerzés útján, mikor – november közepén- vándorszínészek érkeztek a községbe. Nem céltalanul jött Rózsahegyi Ödön társulatával Endrődre. Olyan igazi, régi „ripacsok” voltak. Daloltak, rövid jeleneteket mutattak be, bohóckodással szórakoztatták a „nagyérdemű közönséget”. Vicceket meséltek, dramatizáltak, amilyeneket még az 1920-as évek végén is sűrűn láthattak vándorcirkusz formájában. Ez volt az a társulat, mely pár évvel előbb egyszer már lázba hozta Linát Orosházán. Most a „hős szerelmes” Rózsahegyi Ödön már özvegy volt. A társulat a Dalos kocsmában adott műsort és Lina is fellépett népdallal és nótával. Nagy tetszéssel fogadta a közönség. Itt volt a lehetőség Rózsahegyi előtt, hogy a szép, fiatal, tehetséges nőt megszerezze a társulatnak és magának.

A két szülő Kálmánka sorsáról beszélgetett. Az apa azt akarta, hogy nála maradjon a fiú, s felnőve majd birtoka örökösévé lesz, s folytatja apja munkáját. Az anyának voltak aggályai: mi lesz Kálmánkával az állandó költözködés, vándorlás folyamán. Bizonyára hajlott volna az apa elgondolására, ha a fiú be nem toppan a sorsára alkudozó szülők közé furcsa kérdésével:

– Ugye, édesapa, én Uhrin Kálmán vagyok, nem Zabi Kálmán.

– Honnan vetted ezt a nevet?

– Az iskolában kiabálnak így rám, meg Varjú Pistát is Fattyú Pistának csúfolják.

A szülők elképedve néztek egymásra. Az anya magához szorította fiacskája kócos fejecskéjét és megsimogatva szétkenete rajta hajára hullott könnycseppjeit. Az apa arca rángatózni kezdett a méregtől, majd egy cifrát káromkodott. Rövid töprengő hallgatás után döntött:

– Menj! Vidd a fiamat is, mert ebben a csupa sógor-koma-jóbarát faluban úgysem lenne becsülete!

A kölyökszínész

Így lett színész Rózsahegyi Kálmánból hatévesen. Megindult a vándorlás útján. Az Alföld nagyobb településeit járták be ekhós kocsin, melyet később bódés kocsni váltott föl. Szarvas, Orosháza, Gyula, Békéscsaba, Kondoros, Körösladány, Szeghalom...

Színésszé válásáról így vallott:

– „Hogy lettem színész? Véletlenül. Édesanyám férjhez ment egy színészhez. Hatéves koromban már játszottam. Vidéki vándorlás, kocsiszínék, kocsimák, daltársulatok, az ősi ripacsok társasága volt kamaszkorom.”

Majd így folytatja:

Van nekem egy dobozom, amiben legföltettebb kincseimet, titkaimat őrzöm. Ott van egy megsárgult újságlap, mely arról számol be, hogy a hatéves Rózsahegyi Kálmánka nagy sikert aratott a színpadon Békéscsabán". . . (Színházi élet)

Ezzel kapcsolatban így beszél visszaemlékezéseiben:

„Első találkozásom az élettél Endrődön történt, ott láttam meg a napvilágot. Endrőd Békés megyei színmagyar község a Körös partján. Az utcái nyílegyenesek, mint a magyar ember gondolkodása. Ahol a templom tornyában a bakter száz év óta, meg ma is minden óraütéskor a világ négy tája felé így köszönti a híveket: Dicsértessék a Jézus!

Egyszer – már beérkezett színész voltam – arra utaztam Rákosi Jenővel. A vonat ablakából boldogan mutattam neki szülőfalum tornyát.

– Ott születtem én – mondtam – tessék nézni! Még csak vasútállomása sincsen.

– Érdekes - felelte Rákosi Jenő – hogy gyalog is milyen messzire eljutott.

Endrőd! Áldom minden emlékét, köszönöm minden szelíd báját, délibábos szépségét, mellyel egy életre beragyogta lelkemet. Itt találkoztam az öreg cigány kováccsal a falu alatt. Itt találkoztam a pipázó Ladányi földesúrral, itt élt az öreg Gonosz Pista bakter, itt ösmertem meg A bor szerelmes Matyiját, a Süt a nap hét gyerekes tanító urát, az öreg tekintetes urat, Mihály bácsit, a vén bakát, Peták őrmestert, és Borly Gáspárt – az öreg urasági ispánt – a legbecsületesebb vén gazembert, és a többit is mind, mert ezekkel én ott minddel találkoztam.

Ma is, ha boldog, nyugodt órákat akarok magamnak szerezni, hazatérek az én csendes, kis falumba: Endrődre, a Körös partjára".

Pedig mennyi gyerekbánat is tapad hozzá:

„Karonülő kisgyerek voltam, mikor édesanyámat télvíz idején elkergették a szülői háztól, miattam, mert születtem.

Szegény drága, jó anyámmal egyedül maradtunk – egy rokon fogadott fel minket a kitagadottakat Orosházán. (Róthné-Vörösné... MG.)

„Később férjhez ment az akkor ott szereplő színtársulat hősszerelméhez, aki nevelőapám lett”.⁸

„Anyám, húgom, öcsém és én lettünk később a társulat. És elindultunk Thespis⁹ kordéján, szerte az országban, hirdetni a magyar szót, a magyar színészetet".

A társulattal eljutott Békésen kívül Szolnok, Csongrád, Csanád, Bihar megyébe is, sőt Pest környékén is szerepelt.

Közben Kálmánka bizonyos időszakot Endrődön töltött. Tartósabb időszakot két testvére: Rózsi és Gyula születése körül.

Endrődi tartózkodása alatt sokat hallgatta Urbán bácsi meséit. (A Zörög a harasztban Orbán néven szerepelteti.) Az öreg Urbán 1848-ban önkéntes honvéd, Miklós-husár lett. Micsoda csatákról mesélt! Odakuporodott mellé az élénk fantáziájú Kálmán, és szinte itta magába, amiket hallott. Az öreg regélőnek volt egy komája: Szafián József. Az meg a ravaszképű kis lengyelt, a Vezért látta, meg adjutánsát, a kihajtott gallérú szárnysegédet: Petőfit, a költőt. Bem apó sergében szolgált Szafián. Segesvárnál is ott volt. Szafián egy-lábbal került haza Erdélyből. Mindkét szemére vak volt, mire hazavergődött. Koldusként tengette életét. Volt egy furulyája. Azzal járta, vánszorogta végig a falut. Csatadalok furulyálása mellett kéregetett. Nem bántotta a hatóság sem. Bolondnak tartották, mert arról regélt, hogy:

„Rettegtek tőlem a császáriak.

Ha megláttak, szétszaladtak.

Bem apótól érmet kaptam,

Hazatértemben elhagytam" . . .

Szánakoztak a vak koldus hősködésén és ellátták élelemmel, vásott ruhákkal. Hófergeteg lepte be a Gyepszélien, ott fagyott meg Bem hős katonája. Az öreg Orbán temette el. Orbán, a vén orvvadász gondozta a sírját, mert ő hősnek tartotta barátját, nem bolondnak.

Feljegyzéseiben így emlékezik rá Rózsahegyi:

⁸ Ez a vándorszínész volt Rózsahegyi Ödön. Gyermekük is született: egy lány és egy fiú, Kálmán féltestvérei. MG.

⁹ Thespis kordéja, szekere, vándorszínészet, vándorszíntársulat. Thespistről, az első tragédiaállítólagos megalkotójáról elnevezve. MG

„Az öreg Orbán egész nap ott feküdt az eresz alatt, subáján. Mindenki azt hitte, hogy csak háltni jár bele a lélek. De mikor esteledett, s a gyér, csenevész akácson keresztülcsillogott a felkelő Hold korongja, benne is mozogni kezdett valami. . . Felkelt subájáról, óvatosan húzta be maga után a bazsalikomtól, rezedától, leánderektől illatozó kiskert ajtaját. Úgy osont a kertek alatt, mint a róka. Sietett, vitte a szenvedélye azokra a titkos utakra, amelyen senki se tudta követni. Özbakot ment lesni.

Az egyik vasárnapi szentmise után együtt sörözött a szárazkóró kántortanító meg az öreg Orbán, a hírhedt Rauschütz. Később tudtam meg, hogy akkor hívta fel rám a figyelmét a tanító úr. Azt mondta sörözés közben:

Idehallgasson, öreg! Van nekem egy hajtóm, ez a Kálmán fattyú, ilyen öregapám még nőtlen korában sem látott, pedig az már nagyon régen volt. Fektiben meglát mindent. Olyan a szeme, akár a sasnak vagy az éjjeli bagolynak". . .

(Rózsahegy: Zörög a haraszt.)

Így csírázott ki Rózsahegyiben a vadászszenvedély. El-elkísérte az öreget egy-egy veszélyes orvvadászatra. S mikor a gróf vadőre halálra sebezte az öreget, hazatért utolsó erejét megfeszítve, haldokolva végrendelkezett a feleségének:

„...Örzsé...a puskámat...adjátok oda...K.á.l.mán..ká..nak ...”

Azzal az egycsövű, előltöltős, kapszlis puskával kezdődött a vadászkarrier. Mindenütt nyitott szemmel járt, figyelte az embereket és az életet.

„Faluról falura jártunk – szép időben, rossz időben, hol szekéren, hol gyalog, fagyban, sárban, hóban, hordókra épített színpadon, – kocsiszínben, kocsmák ivójában nagy nélkülözések között, de rendíthetetlen hittel hitettük a magyar szót.

Igen, mikor a többi gyerek még játszott, én már a színpadon játékkal kenyeret kerestem. A nevelőapám vándorszínész volt. Így hát nem csoda, ha már hatéves koromban játszottam a társulatnál. A Sárga csikóban Pistikét. 1879-ben ezt írta rólam a Békés megyei Közlöny; egy szeghalmi szereplésről: . . . „a kis Rózsahegy Kálmán belopta magát a közönség szívébe”. . .

Persze, a színészetnek minden lépcsőjét bejártam. Ezt pedig úgy kell érteni, hogy játszottam, színlapot árultam, összeszedtem a kellékeket, széket, padokat, lócákat cipeltem, lámpát pucoltam, színpadot söpörtem, és sokat, nagyon sokat koplaltam és nagyon keveset aludtam.

Sokszor voltam Orosházán, ahová az anyámmal menekültem nagyanyám házsártos haragja elől. Sokan azt hitték sokáig rólam, hogy ott is születtem. Eljártam Kakasszéken az öreg gulyáshoz, hátamra feküdtem, hallgattam beszédét, néztem a csillagos eget, ébren csodaszép dolgokat álmodtam. A kakasszéki gulyás, aki tán soha életében nem hagyta el az orosházi határt, mesélt az Óperenciásról, úgy, mintha egész életét ott töltötte volna."

Tizennegyedik évében járva, hazavetődött Endrődre. Édesapja sógornőjének otthonában lakodalomra készültek. A nagyobb lány ment férjhez. A menyasszony tizenhárom éves huga koszorúslány volt. Kapóra jött, hogy Kálmán, mint vőfélylegény legyen a párja. A lány – nyilván szülei szájából véve a szót – kijelentette: „Én nem megyek zsidó zabilegénnyel a templomba".

Párcserét hajtottak végre. Kálmán minderről csak később értesült. Mikor fülébe jutott, lenyelte, mint annyi más keserű pirulát hosszú élete folyamán.

A kijelentést tevő lány később gazdag férjet kapott. Idővel az ital rabja lett. Tönkretette a családot erkölcsileg, anyagilag, idegileg. Végül két gyerekkel itthagya, mert holtrészegen belekóválygott a Körösbe. Mikor az árván maradt értelmes fiú felsőfokú iskolába jelentkezett Pestre, anyja protekcióért fordult az akkor már országos hírnévű színészhez. Végeredményben unokatestvérek voltak! Kálmán, mint jó rokon közbejárt, sikerült a felvétel. Szíves vendéglátás

után még ki is vitte a pályaudvarra endrődi unokahúgát. Búcsúzáskor halkán – hogy a fiú ne hallja – odasúgta a boldog, célba ért anyának:

– Látod, a zsidó zabigyerek segít, ha bajba jutsz.

S unokahúgát még az exkuzálás terhétől is mentesítve folytatta:

– Mert jól tudom én, hogy akkor nem a te csitri fejedben született a dolog. Felnőttek súgtak, próbáltak szívedbe gyűlöletet ültetni. Szerencsére az élet kigyomláta még az emlékét is – és békült, nyugodt szívvel köszöntek el egymástól.

Gyermekkori emlékei közül érdekes eseményt örökít meg a „Találkozás a betyárokkal” c. részben:

„Egyszer a Hortobágyon vitt keresztül az utunk. Rettenetes téli idő volt, fergeteges hófúvás, a lovak már nem bírták az utat. A nagy vihar bevert bennünket a híres Hortobágyi csárdába. Három ekhós szekéren érkeztünk. A kocsmáros száraz szalmát hintett a színész népségnek az ivó földjére. Fáradtan lepihentünk. Alig, hogy elaludtunk – éjfél lehetett – zörögtek a csárda ajtaján.

Betyárok érkeztek és felverték az egész csárdát. Ettek, ittak – mulattak – minket is vendégül láttak, és végül ránk parancsoltak, hogy:

-No, színészek, ettetek, ittatok, most pedig komédiázatok nekünk!

A színészek reszketve, félve énekeltek, táncoltak. Mindegyik kitett magáért, mert hiszen ilyen közönség előtt még sosem játszottak.

Én a kuckóból élénken figyeltem az eseményt. Egyszer csak odaszól hozzám egyik nagy hangon:

– Hát te, kis fattyú, mit tudsz?

– Énekelni - feleltem neki bátran.

– Énekelni tudsz? Hinye, az anyád se sírasson, akkor most énekelni fogsz nekünk – és azzal derékon kapott, feltett az asztal tetejére, és fokosával verte a taktust az énekemhez. Máig is emlékszem, azt a nótát énekeltem:

*Csicsó nének három lánya,
Háromnak van egy szoknyája. . .*

Nagyon tetszhetett nekik az énekem, mert annyi pénzt tettek a kisködmönöm zsebébe, hogy édesanyám a legközelebbi faluban vett nekem egy pár új, kis, ráncos csizmát. De nem csak én kaptam pénzt, hanem az egész társulatot gavallérosan megjutalmazták. Az igazgató meg is jegyezte:

– Bárcsak mindig betyároknak játszhatnánk!

Pirkadt. Első kakasszóra lóra kaptak és elvágattak. Én kíváncsian megkérdeztem a kocsmárost:

– Bácsi kérem, kik voltak ezek?

– Szegénylegények - felelte.

– Szegények? – kérdeztem csodálkozva. – Hisz olyan sok pénzt adtak nekem.

Ha elgondolom, lehet, hogy akkor, ott, a Hortobágyi csárdában Bogár Imrét, Patkó Bandit vagy valamelyik híres betyár bandáját mulattattam.”

Az ország másik táján, Monoron így emlékeznek Rózsahegyi Kálmánról: „Egy öreg ember emlékszik még a régi időkre.

– Volt idő valamikor, midőn a műkedvelő előadásoknak nem kisebb ember volt a vonzóereje, mint Rózsahegyi Kálmán. Tessék csak elmenni Kovács Etelka kisasszonyhoz! Ő volt a legkedvesebb partnere Rózsahegyinek.”

Felhő Klári beszél a fiatal Rózsahegyiről: A Pesti utca 13. sz. házban találom. Hitelességül mutatja a régi színlapokat: zöldek, rózsaszínűek, sárgák. Egy részük kartonra ragasztva a hűség és megbecsülés jeléül.

– Sokat játszottam együtt Kálmánnal – mondta. – Mindig partnere voltam, mert én játszottam a primadonna szerepeket. Itt van az egyik színlap:

TÁNCVIGALOMMAL EGYBEKÖTÖTT JÓTÉKONYCÉLÚ
ELOADÁS A VÁROSHÁZA NAGYTERMÉBEN
VASÁRNAP, 1889. ÉVI SZEPTEMBER 1-én.
MONORON
a „MONORI LÁMPAALAP” javára adatik
FELHŐ KLÁRI
Eredeti népszínmű 3 felvonásban.

Írta: Rutkai Győző	Rendező: Rózsahegyí Ödön
	Szereplők:
özv. Aba Andrásné	Rózsahegyiné.
Felhő Klári	Kovács Etelka k.a.
Tenger Ádám	Rózsahegyí Kálmán.

-Mindig valami kulturális célért játszottunk – magyarázta Kovács Etelka.

- A színlapon lámpaalap szerepel. Kevés volt a lámpa Monoron. Gondoltuk, legyen több lámpa és előadtuk *Felhő Klárit*...

(Az Est 1926. IV 21. Szerda)

Ez a vándortársulat – ahogy Rózsahegyí Kálmán nevezte – a RIPACSOK eljutottak többek között Visegrádra is 1889 nyarán.

„Ebben a környezetben, ilyen nehéz körülmények között kezdett nálam jelentkezni a színészhetség. Ezt először Csiky Gergely vette észre, aki Visegrádon nyaralt, és jelen volt az előadáson. Tóth Ede Tolonc c. darabjában én játszottam a főszerepet.

Utána Csiky azt mondta édesanyámnak:

„Ténsasszony, kár volna ezért a gyerekért, ha elkallódna, írassa be őszre a Színi Akadémiára.”

Attól kezdve az édesanyámnak csak egy gondolata volt: hogy belőlem nagy színész legyen. Megvonta magától a falatot, és garast garasra rakott, és így jutottam fel Budapestre, és lettem a Színi Akadémia növendéke.

Jól emlékszem, magyar ruhában, sarkantyús csizmában, darutollas kalappal, kis makra pipával a zsebemben jelentem meg az akadémián, ahol a növendékek kinevettek az öltözetem miatt. Az akadémia akkori igazgatója Mihalovits Ödön volt, főtitkára a drága, jóságos dr. Váradi Antal. Tanárikara: Újházy Ede, Nagy Imre, Paulay Ede, a Nemzeti Színház akkori igazgatója, és Csiky Gergely.

A felvételi vizsgán – jól emlékszem – Szentjóni Szabó László: Az együgyű paraszt c. vidám versét szavaltam, meg elmondtam Petőfi: Falu végén kurta kocsmá c. költeményét. Felvettek.

Most nehéz idők következtek. Én, a kis, műveletlen, tudatlan, falusi gyerek – akit csak az édesanyám tanított olvasni meg írni – nehezen birkóztam meg az akadémia klasszikus, nehéz tananyagával: Aeskilos, Euripides, Shakespeare, Molière, Schiller, Goethe műveit nehezen fogta fel az én buta, kis, paraszti fejem.

De a nagyobbik baj mégis csak az volt, hogy a tanárain egyhangúlag tehetségtelennek tartottak. Például Újházy Ede állandóan azt mondta:

– Nézze, Rózsahegy, menjen maga péknek!

De én nem mentem, mert mindig édesanyámra gondoltam, akinek minden álma az volt, hogy nagy művész legyek. Csiky Gergely volt az egyetlen, aki hitt a tehetségemben, és mindig megvédett a tanári konferencián, mikor egyhangúlag ki akartak tenni.

Ezekben az években találkoztam az élet igazi megpróbáltatásaival. Egyedül voltam a nagy, idegen városban, elhagyottan, árván, minden támasz, segítség nélkül.

Drága édesanyám csak szűkösen küldhette a havi segélyt, ami éppen csak az ágyrajárásra volt elég. Az ennivalót a statiszta pénzből kellett volna fedeznem, de sajnos, csak ritkán statisztálhattam, mert kistermetű voltam és a nagytermetű növendékek voltak előnyben.

Abban az időben rengeteg töpörtyűt és óriás sóskiflit fogyasztottam; de azért nálamnál boldogabb és vidámabb színi növendék nem volt ezen a világon.

Később, mikor az elméleti tantárgyak nehézségén túlvergődtem – és már játszani lehetett – a tanárikarnak egyhangúlag megváltozott a véleménye rólam. Szebbnél szebb szerepeket kaptam."

(Rózsahegy: Találkozásaim...)

Egyébként a felvételi vizsgán egy kis izgalom csak adódott: tizenhat éves léte tizennyolcnak vallotta magát, mert annál fiatalabb férfi nem juthatott be az intézetbe.

„Sehogy se ment nekem Sopokles, Euripides. Nem szerettem őket. Inkább Tóth Ede, Csepreghy, Szigligeti, Csiky Gergely színésze akartam lenni."

(Színházi Élet. 1925. nov. 28.)

Az 1926. április 11-i Gyoma-Endrőd és Vidéke V évf.13. számában színésztársa és barátja tollából a következők olvashatók:

„... Persze a szegényebb, gondokban élő növendékek jobban haladtak. Szorgalmasabbak voltak. Őket nem vonta el az akkor zajos pesti társasélet forgataga: a bálók, estélyek és az éppen divatba jövő jour fixek. A kis Rózsahegy sorsa tempósan haladt és már mindenki Zilahy Gyula méltó utódát látta benne. Pedig de nyomorúságosak is valának gyermekfiatalságának napjai! Hányszor láttam a sápadt, rosszul táplált legénykét a *KRAKKÓI BARÁTOK* előadásán a kulisszák mögött, ahogy leste Nagy Imrét, mikor dobálja be a cipókat a sátor mélyére, hogy egyet-kettőt elcsenjen belőle. Nehezen élő kollégáinknál sokat jelentett a statiszta-pénz (50 krajcár!) lévén, ez a megélhetésük egyetlen stabil bázisa. Jól emlékszem néhai való drága Berczik Árpádra, aki mikor ezt megtudta tőlem és Ákostól, hát visszakérte a már elfogadott *PETERDI CSATA* kéziratát, megspékelte egy-egy szó-szereppel, táncsal, mert ez mind külön lett honorálva, sőt még a harmadik felvonás egyik jelenetébe valóságos büfét is állított be (ez volt az első eset a színháznál) és torkig falhattuk magunkat cukrászsüteménnyel, fagyalattal. Lucilluszi gyönyörűség Rózsahegyinek, Pestinek...

Hamarosan mindannyiunk szívét megnyerte Rózsahegy becsületességével, aranyos mókáival, és főleg imponált némi ripacs-múltjával. Ezért irigyeltük, és mind készültünk erre a romantikára."

*

Nem kétséges, hogy Rózsahegyinek van igaza, hogy valóban így történt. Az endródi pletykák viszont úgy emlékeznek, hogy „Uhrin József Kálmán fiát kitanítottatta, Búza Mari lányát férjhez adta.”

Színészképzés

Az 1865. május 10-én kelt királyi kézirat a tanoda felállítását rendeli el, hogy... „elméletileg és gyakorlatilag művelt fiatalságot állítson a gyérülő idősebb nemzedék mellé” . . .

Tehát 1865-ben létesült a Színi Tanoda, majd ebből alakult az Országos Színművészeti Akadémia.

A Színművészeti Akadémia három évfolyamos színészképző technikum volt. Egy alkalommal próbálkozott rendezőképzéssel, tanfolyamszerűen. Első időben az intézet drámai és opera osztályra tagozódott. A két ága 1893-ban válik külön. A drámai vonalat viszi tovább az Országos Magyar Királyi Színművészeti Akadémia.

Képzési idő indulástól kezdve három év, s azt az 1876/77-es tanévtől négy évre emelték.

A felvétel feltétele, hogy a férfiak legalább tizennyolcadik, a nők legalább tizenötödik életévüket betöltsék. A felvételhez szükséges „hibátlan beszéd, jó színpadi külső, erkölcsi bizonyítvány és annyi tudás, amennyi ilyen korú fiataloktól megkívánható” . . .

Az iskolán az első időkben hat-nyolc hetes próbaidőt kellett eltölteni a növendéknek. Ott vált el, hogy színészi pályára alkalmasak-e vagy sem. A próbaidőből Paulay Ede javaslatára próbaévet vezettek be 1886-tól.

Rózsahegy Kálmán növendékeskedése idején:

Igazgató	Mihalovits Ödön
Tanárok	dr. Alexander Bernát dramaturgia, lélektan, esztétika Csiky Gergely dramaturgia lélektan Keresztessy Sándor vívás Kolber Ferenc zene, tánc Náday Ferenc színpadigyakorlat Raye Lajos francia nyelv Somló Sándor drámai gyakorlat, beszéd, költészet Újházy Ede drámai és vígjáték gyakorlat Dr. Váradi Antal színészelmélet, esztétika
Szakorvos	Dr. Kelen József

A tanárok közül érdemes külön foglalkozni a MESTER-rel, Ujházy Edével, kit több színésznemzedék vallott „szeretet mesterének”. Pedagógiájáról reális képet nehéz adni, mert

munkássága szinte a legendák körébe keveredik. A kiszűrhető valóság: „pedagógiájának fő erőssége hallatlanul éles füle a tehetség azonnali felismeréséhez, és azon képessége, hogy az igazit a talmitól álmában is meg tudta különböztetni.”

A monda szerint a MESTER idősebb korában el-elbóbiskolt a katedrán, de minden hamis hang azonnal felriasztotta. A tehetséget a szintén legendás Ujházi-féle MARHA becenévvel illette. Aki ebben a becenévben nem részesült, az örökre elbűcsúzhatott a színpadtól.

Paulay azt vallja, hogy a színészi pályát vidéken kell kezdeni. Ez biztosítja a vidéki színésznek felemelkedését, ugyanakkor a kezdő színészek fejlődésének alapja.

Paulay javaslatára 1878-tól minden tanév végén körlevélben hívják fel a vidéki színigazgatókat, hogy csak diplomásokat szerződtessenek társulatukhoz. Persze ez még az 1900-as években is csak kívánalom. Sok kiváló színész főiskolai (színi) tanulmányok nélkül – mint műkedvelő indul és jut a legjobbak közé. (Tolnai Klári, Rutkai Éva, Páger Antal. . .)

A tanodának nem volt saját színpada. 1871-től az év végi vizsgaelőadásokat a Várszínházban tartották, mely a Nemzeti Színház gyámsága alá tartozott. A színi növendékek előadásai olcsóbb beléptidíjjal kerültek bemutatásra. A nézőknek jó szórakozást jelentettek, mivel a nagy becsvágygal készülő fiatalok szívet-lelket beleadtak a produkcióba.

Így mind több lehetőség adódott a tehetség kibontakoztatására.

1893-ban, Rózsahegy-i diploma évében a következő nyilvános és zártkörű előadások voltak:

Koldusnő

Csiszolatlan gyémántok

Tűz a zárdában

A várrom

Bánk bán

Szigetvári vértanúk

Egy boldogtalan asszony

Áldozat

Szentivánéji álom

Dalma

A mizantróp

Huszárszerelem

A Pesti Napló 1893-ban a Koldusnő c. darabot „felháborodással utasítja vissza hajmeresztő borzalmak, házasságtörés, párbaj, gyermekrablás, földrengés, vak koldusnő – szóval a romantikus rekvizitumok túltengése” miatt.

Rózsahegy-i évfolyamtársai voltak, akikkel négy éven át jóban-rosszban együtt élt.

Boros Ferike

Kész Rózsi

Lányi Irma

Orosz Irma

Rittka Ferenc

Székely Irén

Vidor Dezső

Wolcsinszky Natália.

Az alábbi bizonyítvánnyal a kezében kelt szárnyra színészünk:

106/1893.

OKLEVÉL
MI AZ ORSZÁGOS SZÍNÉSZETI TANODA IGAZGATOSAGA ÉS
TANÁRI KARA EZENNEL KIJELENTJÜK, HOGY
RÓZSAHEGYI KÁLMÁN ÚR
SZÜLETETT 1873. ÉVBEN ENDRODÖN (BEKES M.)
AZ ORSZÁGOS SZÍNÉSZETI TANODA DRÁMAI TANFOLYAMÁT,
MINT EZEN INTÉZET NÖVENDEKE ILLETVE A NEMZETI SZÍNHÁZ
GYAKORNOKA, DÍCSÉRETES SIKERREL ELVÉGEZTE,
MINÉL FOGVA A DRÁMAI MUVESZI PÁLYÁRA KÉPESÍTETTNEK
NYÍLVÁNÍTVUK
MINEK HITELÉÜL JELEN OKLEVELET KIÁLLÍTVÁN PECSÉTÜNK
ÉS ALAIRASUNKKAL MEGERŐSÍTVE KIADUNK.
Budapest, 1893 (kilencvenhárom) évi március 31-e.
PH

Ujházi Ede
Paulay Ede
Nádai Ferenc
dr. Alexander Bernát
dr. Váradi Antal
tanár

Mihalovicz Ödön
igazgató

Húsz éves sem volt. mikor diplomával a kezében elindulhatott a sikerek felé.

A tanulmányi idővel kapcsolatban még egy dolgot el kell mondani, ami

Találkozásom a szerelemmel c. feljegyzésében.

. . . „Hát erről majd megírandó életrajzomban¹⁰ többet – itt most csak annyit, hogy ez nálam sem volt olyan egyszerű – mint ahogy tapasztalatból tudjuk, a szerelem senkinél sem egyszerű”

A színinövendékek előadásain többször voltak partnerek Ligeti Juliskával, akiről megállapíthatta azt a nagy igazságot, hogy „színpadon és az életben egyaránt a legnagyobb, legeszményibb társ”. „Mert Juliska, igazán olyan egyszerű, természetes, szép, elragadó, feledhetetlen volt, mint az alföldi táj, a vidék. Annak minden szava, tette a természetességet bizonyította, igazolta.

Juliska négy évvel volt fiatalabb Rózsahegyi Kálmánnál. Egy évvel utána végzett a színi iskolán. (Bp. 1877. dec. 8.-1945. június 25. Bp.). Árva volt. Mátyásföldön Sterlitzkiéknél nevelkedett. Sorsa szinte Rózsahegyi mellé predesztinálta. Szentigaz, hogy összeillő pár volt. Ezt a színházi közönség észrevette és valósággal szurkolt életük, sorsuk „happy end”-es alakulásáért.

¹⁰ Titok maradt, hogy miért nem lettek egymáséi. Rózsahegyi nem írta meg életrajzát. MG.

Debreceni színész

Még kezében sem volt a színészdiploma, máris több színházigazgató érdeklődött utána. Nyilván a látott és hallott dolgok fordították felé az élénk figyelmet. A vidéki igazgatók nem szakadhattak el a fővárostól, ha lépést kívántak tartani a modernné váló művészettel. A fiatalokban az igazgatók felismerték a majdan nagy lehetőségeit.

„Az akadémia négy tanév után rögtön szerződtetni akart Evva Lajos, a Népszínház akkori igazgatója és Tiszai Dezső, a debreceni színház kiváló vezetője. Az utóbbi ajánlatát fogadtam el, mert „ellenállhatatlan vágyat éreztem, hogy ismét visszakerüljek vidékre”.

Húsz éves volt, és megkapta mindazt, amit a nagyszerű alföldi várostól várt, és hamarosan megszerezte a közönség szeretetét is.

„Játszottam én ott mindent – még operát is – csak egy hiányzott nekem, a klasszikusok. Ösztönösen éreztem, hogy ez jelenti minden színészet alapját.” (Rózsahegy: Találkozásaim.)

A DEBRECENI SZÍNÉSZET TÖRTÉNETE c. kötetben a következők olvashatók Rózsahegyivel kapcsolatban:

„Tiszai Dezső igazgatósága (maga is színész-komikus) – úgy tűnik – erős társulatot szervezett. Művészei közül említsük meg Rózsahegy Kálmánt, Tapolczai Dezsőt, Pethes Imrét, Németh Jánost, Hevessi Gábort, Krémer Jenőt és a rendező Andorffyt”.

Igen gazdag évek következtek műsor szempontjából. Katona József születésének 101. évfordulóján a *Bánk bánt*, Csiki Gergely halálának évfordulójára a *Cifra nyomorúságot*, Csokonai születésének 120. évfordulójára Szigligeti: *Csokonai szerelmét*, Jókai 50 éves írói jubileumára a *Gazdag szegények* és az *Aranyember* c. drámát mutatták be díszelőadáson.

Kossuth halálának öt napos gyásszal adóztak, majd a Kossuth-szobor javára ismét előadták a *Bánk bánt*.

Ifjúsági és népelőadásokat tartottak leszállított helyárrakkal, tizenkét alkalommal.

Egy év alatt 4 operát, 2 tragédiát, 15 drámát, 36 színművet, 27 népszínművet, 32 vígjátékot, 13 bohózatot, 3 „mutatványt”, 9 „látványosságot” és 55 operettet játszottak!

„A színház jól ment, a tehetséges kezdők (Rózsahegy és Pethes) jól illeszkedtek be, mégsem tudták pótolni a társulattól elhalászott kiváló színészeket.” A tehetségeket elvitte a főváros, vagy Krecsányi, az Aradi Színház igazgatója, aki 1881-1885 közt a Debreceni Színházat vezette.

1894-ben emlékezetes alakítása volt Rózsahegyinek. *„Gabányi: Kisvárosi nagyságok* bemutatásán meghódította Debrecen színházszerető közönségét”.

A korabeli kritika véleménye: *„Külön meg kell emlékezni Rózsahegyiről, aki valóságban brillírozott Laska szerepében” . . .*

Vízvári Gyula debreceni vendégszereplése során Rózsahegyivel játszott együtt. Erre így emlékezik:

„Felvonás közben így szólt hozzám Vízvári:

– Maga nagyon ügyes színész, Rózsahegy, majd szólok Paulaynak!

És csakugyan szólt, mert pár nap múlva levelet kaptam Paulay Edétől, aki meghívott vendégszereplésre a Nemzeti Színházhoz, szerződtetés céljából. Ekkor sírtam örömben életemben először. Aztán gondolkodni kezdtem, és megírtam a következő választ:

– ... Én még nem érzem magam méltónak arra, hogy a Nemzeti Színház kiváló művészei közt szerepeljek. Nekem még tanulnom kell” . . .

Hihetetlen művészi szerénység, a pálya iránti felelősség, a művészet megbecsülése tükröződik Rózsahegy válaszából. Hisz köztudott, hogy magyar színésznek nem lehetett nagyobb álma, mint hogy a nemzet első színházának színpadán játszhasson.

A színházi Élet 1925. nov. 20-i számában így emlékezik vissza a művész ezekre az időkre:

„Az akadémiai koplalásoknak vége szakadt húsz éves koromban, kezemben a diplomával leszerződtem Tiszai Dezső társulatához. Hetven forintot kaptam nyáron, nyolcvanát télen és két jutalomjátékot. Minden jól indult, csak túlzott jókedvvel volt néha baj. A próbára rendszerint frakkban állítottam be, mert nem volt időm átöltözni a délelőtti órákig tartó mulatozások után. A társulattal csakhamar Debrecenbe kerültem, és itt nagyszerű társaságot találtam: a jogászokat. Velük mulattam éjjel-éjjel után a Bikában, és egy borgőzös éjszaka mámorában a piacon felfogadtam tíz kétkerekű kocsit (taligát) mindegyikre ráfektettem egy-egy holtrészeg jogászt, és elfuvaroztam őket a színház előcsarnokába. Ott szépen sorba fektettem a tíz fiút, mindegyik mellé égő gyertyát állítottam, és vártam a hatást. A hatás nem maradt el. Tiszai magához hivatott és így szólt hozzám:

– Kedves öcsém, csalódtam magában. Maga egy lumpfráter, aki az egész társulatot demoralizálja. Szerződését felbontom és azonnal utazzék el!

A világ forgott velem. Huszonegyéves voltam, rajongtam a színészetért, és egyszer csak kidobnak, elküldenek erről a pályáról, mert lumpfráter vagyok. Büszke voltam és nem mentegetőztem, nekiindultam, de Tiszai utánam szólt:

– Hallja, öcsém, még egy próbát tennék magával. Ha reverzálist ad, hogy soha többé nem késik el a próbákról, és nem állít be frakkal a színházba, akkor itt maradhat.

Azonnal meg is fogalmazta az írást, és én aláírtam. Attól kezdve én lettem a társulat legrendesebb tagja. A frakkot pedig megutáltam. Azóta sem húzom magamra, csak ha nagyon muszáj.”

Debreceni sikerének emlékét tanúsítja Bródy László verse

Rózsahegyi Kálmán

Csendes Hortobágyon csalfa nyári napfény
Játékos jókedvvel játszik a homokkal.
Részut állít nyáját, tornyot fejtetőre,
Víg csárdást rop csonka csárdai romokkal.

Kint a kékpetyes nagy sárga búzatengert
Felborzolja, aztán megfésüli a szellő.
Halk szépleány bujkál a kövér kalász közt,
Letarolt tisztáson sütkérez a szellő.

Kong a harang búsan, mintha bús magyar sors
Lelke sima benne ezeréves könnyel.
Dél van, a legények süveget emelnek.
Minden szemet fénnel szótlán ima tölt el.

Réten a kolomp cseng, ebédez a pásztor,
Tarisznyája mellett fűzfa furulyája.
Haja fürtjét langyos fuvallat zilálja,
Tán a szeretője küld sóhaj utána.

Benn a falu hallgat, minden kis vityilló

Ablaka tele van ezerszín virággal.
Egyik-másik csűrben kikapós menyecske
Tán most csókolózik egy komisz diákkal.

Kakas kukorékol, malac sívít ólba,
Muskátli nevetgél friss-zöld pázsitpárnán,
Illatlehellete arcomba csap lágyan...
Színpad deszkáin jár Rózsahegy Kálmán.

Debrecenben komoly keresethez jutván, újra fellobbant vadászszenvedélye, melyhez rengeteg anekdota fűződik.

Élete első színészfizetési előlegéből vadászpuskát vett. Egy kabai színházrajongó földbirtokos meghívta vadászni birtokára a színház összes férfitagját. *„Én csak később értesültem erről, mondtam is mindjárt a barátomnak, hogy ebből nagy baj lesz, mert a színészeknek nem való komoly puska, csak amolyan színpadi kellék. A földbirtokos látva aggodalmas arcomat, szintén megijedt, de már nem lehetett a dolgon segíteni. A meghívás megtörtént, s a színészek boldog izgalommal várták a vadászat napját.*

Hogy a vadászszerencsétlenség sorozatát és a biztos vérfürdőt elkerüljük, azt javasoltam, osszunk szét a színész kollégáim között vaktöltényeket. Akkor, biztos, hogy nem történik majd semmi baj. Így is volt. A színészek rengeteget puffogattak, s szitkozódtak, átkozódtak, hogy milyen pechben vadásznak.

A tarlón, melyen megindultunk, én mentem középen, tőlem jobbra Tapolczi Dezső, a debreceni színház akkori népszerű, kitűnő bonvivánja, az én kedves barátom haladt, balra pedig Stoll Károly, a kiváló, híres tenorista. Természetesen az ő puskájuk csak vaktöltésre volt töltve.

Hirtelen nyúl ugrott fel előttünk, mind a hárman rálőttünk. Az állat hármat bukfacezve bukott fel. Tapolczai és Stoll Károly előbb csak vitatkoztak, majd később komolyan összevesztek azon, hogy kettőjük közül ki lőtte a nyulat. A súlyos sértések csak úgy röpködtek a levegőben, végül is lovagias ügy lett a dologból, amit csak fegyverrel lehetett elintézni. Lőttek is két hatalmas lyukat a Nagyerdőben. A párbaj után a felek kibékültek.

Soha nem mondtam meg nekik, hogy a nyulat én lőttem."

(Rózsahegy: Zörög a haraszt.)

A másik történet kevésbé veszélyes, de tanulságos.

„Feszty Árpád vezetésével lejöttek libázni a Hortobágyra Bársony István meg Malonyai Dezső. A nagy libázásra én is hivatalos voltam, s kimondhatatlan boldogság töltött el, hogy Magyarország legkiválóbb és leghíresebb puskásainak társaságában vadászhatok majd. (Tizenöt évig vadásztam aztán együtt Bársony Pistával, s az alatt az idő alatt összesen kétszer láttam hibázni.)

El is indultunk, de a vadászatból nem lett semmi. A libák ezrivel kóvályogtak felettünk, de olyan sűrű volt a téli ködtakaró a Hortobágy felett, hogy egyet sem lőhattunk. Bicskával lehetett volna vágni a vastag, gomolygó ködöt, az orrunk hegyéig alig láttunk. Így történt aztán, hogy az utánunk cammogó elemózsiás szekereket is elvesztettük.

Éhesen, fáradtan, de azért a legkitűnőbb hangulatban tértünk be az egyik csárdába. Itt bizony nem volt valami nagy választék az ételekben. Azt ettük, ami volt. De még milyen étvágygal falatoztuk az avas szalonnát, s ittuk a rabvallató, rossz vinkót.

Az ebéd végeztével Feszty Árpád odahívja a kocsmárost, hogy megkérdezze, mivel tartozunk.

– *Semmiel – mondja a világ legtermészetesebb hangján. – Nem tartoznak az urak semmiel. Szóra sem érdemes az a pár falatka, meg az a néhány korty bor, amit meettek, megittak.*

Feszty azonban erősködött. Semmiáron nem akarta elfogadni ingyen az ebédet.

– *No, ne vitatkozzunk sokat – mondta a kocsmáros. – Hát ha minden áron fizetni akarnak az urak, hát nem bánom, fizessenek. Hányan vannak? Tizen? . . . Tíz forintot fizetnek fejenként . . . az összesen száz forint.*

Elképedtünk. Fejenként tíz forint? Azért a kis rántottáért, avas szalonnáért, meg rossz vinkóért? Lehetetlenség!

De az öreg most már erősködött:

– *Harminc esztendeje bérelem ezt a csárdát, de még ilyen úri társaság nem volt nálam. Annyit tán megtehetnek, hogy az évi árendát kifizessék.*

Olyan természetesnek tartotta ezt, olyan meggyőzően beszélt, hogy kifizettük fejenként a tíz forintot. Drága vadászat volt. Hátha még elgondolom, hogy ki se sütöttük a puskánkat. De a társaság mindenért kárpótolt. ". . .

(Zörög a haraszt.)

Rózsahelyi népszerűsége egyre nőtt. A fiatal, tehetséges, jóképű művész megnyerő modorával igen kedvelt polgára lett a cívis-városnak. Ő volt a társaságban a hangadó, a fő szórakoztató, a sokak által irigyelt, még többek által körülrajongott sztár. Ezek csoportjába nagyon sok fiatal hölgy is beletartozott.

„A debreceni családok megszerettek, egymás után kaptam az ebédre, vacsorára szóló meghívásokat” – emlékezik vissza a „Zörög a haraszt”-ban.

Érdemes pillantást vetni a Debreceni Színházban Rózsahelyi színészkedése alatt játszott darabok sorára:

Csiky: Nagyratermett (vígjáték)

Lukácsy S.: A vereshajú (népszínmű)

Csepreghy: A piros bugyelláris (népszínmű)

Szigligeti: Liliomfi (színmű)

Szigligeti: Toldi (szm)

Jókai-Szigligeti: A háromszéki lányok (népszínmű)

Katona: Bánk bán

Csiky: Cifra nyomorúság (szm)

Szigligeti: Csokonai szerelme (népszínmű)

Tóth E.: A falu rossza (népszínmű)

Almássy Tihamér: A tót leány (népszínmű)

Szigligeti: A szökött katona (népszínmű)

Rátkay L.: Csillaghullás (népszínmű)

Jókai: Gazdag szegények, Arany ember

Rátkay: Felhó Klári (népszínmű)

Lukácsy S.: Zsuzska (népszínmű)

Eötvös-Szigligeti: Viola, az alföldi haramia (népszínmű)

Gaál: A peleskei nótárius (bohózat)

Szigligeti: A csikós (népszínmű)

Abonyi: A betyár kendője (népszínmű)

Tóth E.: A kintornás család (népszínmű)

Szigligeti: A cigány (népszínmű)

Lukácsy S.: Az asszony verve jó (népszínmű)
 Vidor Pál: A veres sapka (népszínmű)
 Gyöngyi Izsó: Hortobágyi virtus (népszínmű)
 Thán Gyula: Paraszthűség (népszínmű)
 Tóth E.: A tolonc (népszínmű)
 Herczeg F.: A dolovai nábob lánya (szm)
 Vidor: Apja lánya (népszínmű)
 Szigligeti: A vén bakancsos és fia a huszár (népszínmű)
 Rónaszéki: A dadai uzsorás (népszínmű)
 Csiky: A nagymama (vígjáték)
 Szigligeti: Két pisztoly (népszínmű)
 Deréky: A napraforgó (népszínmű)
 Berzsik Ákos: A paraszt kisasszony (népszínmű)
 Bokor József: Télen (népszínmű)
 Feleki M.: Angyal Bandi, a puszták királya (népszínmű).

Ilyen műsor mellett igazán volt lehetősége Rózsahegyinek tehetsége csiszolására, stílusa formálására, egyénisége kiteljesítésére. Volt alkalma bizonyítani, hogy a kezdő színész vidékkel induljon, sokoldalúvá válhasson.

A sok kedves dolga mellett egy furcsa afférje is volt Debrecenben, mégpedig a legjobb barátjával. Adódott pedig a dolog abból, hogy beleszeretett a színtársulat csinos primadonnájába. A baj az lett, hogy a testi-lelki jóbarátja is éppen abba esett bele. A két szerelmes addig ment a hősködésben, hogy egymást társaság előtt vérig sértették; lovagias ügy lett belőle. Meg is állapotok az elégtétel módjában, helyében, idejében, a párbajsegédeket is kijelölték.

A körülrajongott primadonna azonban félreérthetetlenül értésükre adta, hogy sem egyik, sem másik közeledését nem fogadja, tüntetően egy harmadikhoz szegődött. Így további értelme nem volt a heveskedésnek, vitézkedésnek, virtuskodásnak. Kölcsönösen elálltak az elégtétel szerzésétől, kibékültek és visszaállt köztük a régi barátság.

„Debrecenből Miskolcra kerültem a társulattal, de már 150.-korona fizetéssel. Egy napon Megyeri Dezső, a Kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója látogatta meg a társulatunkat, hogy leszerződtesse Vank Pistát és feleségét, akik akkor az ország legjobb kóristái hírében álltak. Megyeri engem is látott játszani, és színház után vacsorára invitált.

– Mennyi itt a maga gázsija? - kérdezte vacsora után.

– Százötven – mondtam büszkén.

– Az szép. Annyit én nem tudok fizetni.

– Mit tudna adni, igazgató úr? – kérdeztem. – Hetvenötöt.

Kolozsvárra gondoltam. Mégis más Kolozsváron színészkedni! Onnan indult el majdnem minden nagy színész. Egy~ percig gondolkoztam, és így szóltam:

– Tessék elküldeni a szerződést!

A szerződés megjött, de Tiszai nem akarta felbontani a három évre szóló megállapodásunkat. Nagynehezen megmagyaráztam neki, hogy a jövőmről van szó; mire Tiszai beadta a derekát. Eltépte a szerződést, mely hozzákötött. Erősen megrázta a kezemet:

– Kedves fiam, isten kíséren utadon!"

(Színházi Élet 1925. nov. 28. Guthy)

A Farkas utcai színház

Kolozsváron klasszikusokat is játszhatott, ott régi tradíciója volt a színjátszásnak, ahonnan annyi nagy színészünk indult az ország szívének-lelkének meghódítására.

„A kolozsvári út előtt Nagyváradon játszottam, mert a kolozsvári színtársulat nyáron Nagyváradon vendégszerepelt. Sok kedves-szép emlékem van erről a finom, kultúrát kedvelő városról, amit úgy is hívtak: „Pece-parti Páris”.

„A legmaradandóbb mégis később született, mikor már útlevéllel kellett utazni, és itt találkoztam először a diplomáciával. Ez úgy történt, hogy vendégszerepelni hívott a magyar színtársulat. Herczeg F.: Gyurkovits lányok c. darabját választottam, kétszer egymásután, mert az igazgató bízott benne, hogy a magyar közönség kétszer is megtölti a színházat erre a darabra.

Első este zsúfolt ház, ünnepi közönség fogadott. Radványi ezredest játszottam, és a szerep szerint táncoltam egy igazi csárdást.

Igaz, ezt Pesten a Nemzetiben is rendes körülmények között mindig többször kellett megújráznom. De hogy ott mi volt, micsoda érzések lángoltak fel!

Másnap már korán reggel minden jegy elkelt és boldogan készültem az estére. A déli órákban a szállodámban megkerestek. Két igen finom úr, a román királyi siguranciáról¹¹.

A legudvariasabb formák között felkértek, mondjam le az esti előadást. Nem akarják betiltani, megkértek, jelentsek beteget és utazzam el, – így okosabb. Igen udvariasan felajánlották károm megtérítését. Természetesen, én nem fogadtam el. Meghajoltam az aggódó román diplomácia előtt – és fájó szívvel búcsút mondtam Nagyváradnak”.

Később, 1943-ban vendégszerepelt a városban. Nagy közönségsikert aratott.

„Életem egyik legboldogabb pillanata volt, mikor találkoztam Erdélyország fővárosával, a gyönyörű kincses Kolozsvárral, és felléphettem a Nemzeti Színházban, mely akkor egyenrangú volt a budapesti Nemzeti Színházzal.

Uram Isten, milyen közönség járt oda! A páholyokat erdélyi arisztokrata családok bérelték, a karzaton diákok, jogászok lelkesedtek. A művészet imádata fűtötte a várost. Az egyik páholyban minden este ott ült özvegy báró Bánffy Dánielné, az akkori miniszterelnök édesanyja.”

A hadak útja c. darabra készültek. A történetben elfognak egy legényt, akit mielőtt bilincsbe verik, ingéből piros katonasapkát húz elő, felteszi, s miközben a pandúrok kilökdösik a színről, énekelni kezd:

Kossuth Lajos azt izente...

„Politikai tüntetéssel ért fel a jelenet. Kossuth még Tigrinban volt. Az uralmon lévő Szabadelvű Párt kínos helyzetben, erőfeszítéssel tartott egyensúlyt a nemzet és a király között. A kellemetlenség elkerülése végett felkértek a rendező útján:

– Rózsahegy ne a Kossuth nótát énekelje, hanem a kevésbé gyűjtogató hatású Klapka indulót!”

A színház meg a publikum közt meghitt kapcsolat volt Kolozsvárott. Nem véletlen, hogy kiszivárgott és az egész városban elterjedt a hír a dalváltozásról. A fiatalok szidták a gyáva igazgatót, az öregek igazat adtak neki.

A második felvonás végén a vezetőség határozata ellenére mégis csak felcsendült Kossuth Lajos üzenete. A nézők felugráltak helyükről, kendőt lobogtattak, sikongtak, topogtak, tapsoltak, és együtt énekeltek a dalt a szófogadatlan fiatal színésszel. Lelkes tombolás viharzott a Farkas-

¹¹ sigurancia: biztonsági szolgálat

utcai Színház ódon falai között. A vihar nem akart elülni. A leglelkesebb néző özvegy Bánffyiné volt.

A színház fegyelmi bírósága Rózsahegyi szerződését azonnali hatállyal felbontotta. Majd érezve, hogy drákói szigorú igazságtalanság történt, az ügyet újra tárgyalták. Egy havi gázsi elvonás lett a büntetés. Végül még erre sem került sor.

Bánffyiné másnap magához kérte a „vakmerő fiatal színészt” és azt mondta neki:

– Rózsahegyi fiam! Ha magának ebből a tegnapeste éneklésből a legcsekélyebb kellemetlensége is származik, akkor én a fiamat – a miniszterelnök urat – úgy megpofozom, hogy attól koldul. . .

(Lobogó. 1961)

Janovics Jenő A Farkas-utcai Színház c. munkájában a következőket olvashatjuk:

„Megyeri nagyon becsülte bennem az igyekezetet s alig félévi kolozsvári működésem után, rendezővé nevezett ki. Kissé megriadtam ettől a feladattól. Hiszen huszonnégy éves voltam, harmadik éve színész, és én rendezem E. Kovács Gyulát, Szentgyörgyi Istvánt, Dezséryt, Vendreut és a többi nagyokat?

Az első darab, amit Megyeri rám bízott, Bokor József népszínműve a MARIA BÁTYJA volt. Mindjárt az első próbán összetűzésem támadt Rózsahegyi Kálmánnal, aki kifogásolta valami instrukciómát. Én azonban a rendezői tekintélyt mindenáron meg akartam óvni és erélyes szavakkal követeltem föltétlen engedelmességet, sőt kerekén kijelentettem, hogy lemondok rendezői tisztéről is. Ezzel indultam Megyerihez, hogy felmentésemet kérjem.

A mai eszemmel persze belátom, hogy nem volt igazam, én, aki a falut csak képeken láttam, irányítsam egy népszínmű alakítását Rózsahegyi Kálmánnak, aki már akkor is legízesebb, a legszenesebb és legigazabb parasztfigura volt a színpadon?

De az én drága Kálmán barátom okosabb volt, mint én, a szíve is tele volt jósággal. Megállított és az egész személyzet előtt így szólt:

– Bocsáss meg, Janókám! Elragadott a hév, úgy lesz minden, ahogy rendelkezel. Ne haragudjál!

Teljes elégtételt kaptam ezzel és hálásan szorítottam meg Rózsahegyi kezét, amikor a nézőtér sötét háttéréből felcsattant Megyeri Dezső hangja:

– A rendező úrnak igaza van. Folytassák a próbát!”

A második előadás előtt Janovics odament Rózsahegyihez:

– Én nem bánom, ha megpróbálsz úgy, ahogy te gondoltad!”

A megváltoztatott részt hatalmas taps fogadta. A partner is meglepődött, de semmi zökkenő nem volt az előadásban. A nézők viszont érezték, hogy ez a megoldás valóságos, természetes és igaz.

Janovics könyvében olvasható:

„1896. április 1-én jelentkeztem Nagyváradon, a kolozsvári színtársulat nyári állomáshelyén. Felejthetetlen együttes volt akkor a kolozsvári színházban: E. Kovács Gyula, Szentgyörgyi István, maga az igazgató Megyeri Dezső, Vendrey Ferenc, Rózsahegyi Kálmán, Leővey Leó, Dezséri Gyula, Leczkó Aranka...”

Nagyváradnak akkor nagyon igényes közönsége volt. Nagyítóüvegen nézett minden hibát. Igényesebb, mint Kolozsvárnak. Kolozsvár konzervatívizmusa és a hagyományhoz való tiszteletreméltó ragaszkodása a megszokott és kegyeibe fogadott színészeknek megbocsátotta a kisiklást is...

Nagyvárad azonban türelmetlenebb volt. Közelebb is volt Pesthez, mint Kolozsvár. A közönsége sűrűn járta a külföldi metropolisokat. A nyugati áramlat hullámverése hamar

gyűrűzött be Nagyváradra... Nagyvárad mindig vidámabb volt és könnyelműbb, mint Kolozsvár. Örült annak, hogy Pece-parti Párizsnek nevezték, és jogcíme volt is erre a titulusra... onnan szárnyalt fel a magyar horizontra. . . Ady Endre, Emőd Tamás, Biró Lajos, Dutka Ákos. . . Az bizonyos, hogy Nagyvárad sosem tudta úgy lekötni, a maga ígézetében tartani a tehetségeket, mint Kolozsvár. Nagyvárad csak átfutó állomása volt azoknak is, akiket az ő közönsége fedezett fel, és lelkesedésének, elismerésének zengő értékelésével, sokszor túlértékelésével a magasba lendített. Nagyvárad nem volt hűséges szerelmi vonzalmában. Szerette változtatni kedvenceit..."

Itt került egymás mellé Rózsahegy és Csathó Kálmán, aki jó barátként végig kísérte életét és művészetét. Erdély után Budapesten is együtt dolgoztak. A neves író színházi főrendezője, sok szerepének írója volt, melyek közül nem volt kevés a Rózsahegyinek testhezálló feladat alakítása.

Csathó - a RÉGI NEMZETI SZÍNHÁZ c.- munkájában terjedelmes rész foglalkozik Rózsahegyivel. Ebben található:

. . . "Hatvankét esztendő kellett, visszaszállva az időben, átrepülnie memóriámnak, míg elért ahhoz a hatodikos gimnazistához, aki akkoriban, estéről-estére ott izgultam a marosvásárhelyi régi színikör állóhelyén, a Kolozsvári Nemzeti Színház játékában gyönyörködve.

Akkor este *A falu rosszat* játszották. Göndör Sándort, a főszerepet ő (Rózsahegy) adta. Fiatal, karcsó, barna legényke volt. Akkor láttam először, de most is előttem van, pedig sok kitűnő alakításnak emléke rég elhomályosíthatna volna bennem az elsőét, ha az első nem lett volna olyan különösen érdekes, mert az ifjú művész olyasmivel lepte meg a közönséget (sőt most utólag gyanakszom, hogy igazgatóját és színész társait is) amihez hasonlót nemigen láttak addig színpadon.

A falurossza egyik utolsó jelenetében Göndör Sándor kiment a folyóból Feledi Boriskát, akit szeret és aki éppen ömiatta akar meghalni.

A teljes realitásra és hűségre törekvő Rózsahegy szakított ebben a jelenetben minden tradícióval: nem rohant minden késedelem nélkül a leányka után a habokba, hanem hirtelen leült a fűbe és lázas gyorsasággal lehúzta csizmáját, és csak mikor sikerült egyiket a másik után lerángatnia, akkor, mezítláb vetette magát a vízbe, hogy szerelmesét kimentse. Nem lehet azt az ijedt megdöbbenést és azt az izgalmat leírni, amit abban a tragikus pillanatban ez a magában véve komikus csizmalehúzás kiváltott. Pedig csak egy hajszálon múlt, hogy ki nem nevettek. De Rózsahegyit nagy művészete, meg a helyzet bensőséges átélése átsegítette ezen a veszedelmen. Nemcsak, hogy nem nevettek ki, hanem éppen ezzel sikerült végsőkig fokozni a tragikus feszültséget...

Éreztetni tudta a nézőkkel, hogy a lelkében mi játszódik le. Egyetlen vágya volt Boriska kimentése, de azt is tudta, hogy ezt csizmában nem lehet megtenni úgy hogy valószerűen hasson. A művész minden idegszálával, mozdulatával, kétségbeesett tekintetével, egész belső vívódásával kifejezte gondolatát. Ezért hatott ez a jelenet sokkal életszerűbben, mintha a hagyományt követve minden töprengés nélkül utána veti magát.

„A paraszti lélekre oly mélységesen jellemző naiv akkurátusság művészi hitelét megadta valamely kétségtelenül régi élményen alapuló pontos megfigyelése. Megjátszásához mégis nagy, fiatalos merészség kellett.”

„Noha akkor mindenki lélegzetvisszafojtva figyelte a jelenetet, akadtak utólag, akik „nagyon helytelenítették ezt a színpadon egyáltalán nem való ízléstelen játékot és megrótták a művészt olcsó és illetlen tréfájáért.”

A közönség ebben az ügyben igazat adott a művésznak. Az nem érezte olcsó, ízléstelen, komolytalan tréfának. Avagy idegesítő esemény sodrásában együtt éltek a művésszel, mert a megjátszás kitűnő volt. Remek kontaktust tudott teremteni a nézőkkel.

Voltak, akik azzal vádolták, hogy túllépett a színész szerepkörén és belenyúlt a dramaturg hatáskörébe."

Ez ügyben szóljon a legilletékesebb, a kiváló színpadi író és rendező: Csathó Kálmán:

„... a mentsége, hogy csak így tudta kellő nyomatékkal megmutatni, milyen az igazi paraszt, és csak így tudta úttörőként jelezni azt az irányt, melyen haladva a népszínmű, ez a tespedő műfaj megújódhatik.

Mint színész tette ezt, évekkkel megelőzve az írj stílusú népszínmű írónak Gárdonyinak, majd Móricznak megjelenését."

Szülőfalujának, Endrődnek hosszú időn át legfeledhetlenebb ünnepei voltak azok a napok, mikor majálisokon, juniálisokon énekszámokkal fellépett. Népdalok, magyarnóták elbűvölő előadója volt. Az általa előadott számok az egész község kedvenceivé váltak. Az lett a divat, amit tőle hallottak. Ilyenkor heteken át volt beszélőnivalója férfiak-nőnek, fiatalnak-öregnek, parasztnak-iparosnak egyaránt.

„Ahány legény, ahány leány, mind dalolta":

Végigmentem az órmódi temetőn...

Lakodalmak, multságok elmaradhatatlan száma lett a

Süket disznó a búzában...

meg a csodálatosan előadott Dankó nóta:

Eltörött a hegedűm...

Endrőd általa ismerkedett meg behatóan a székely dalokkal. Sok lett közkedvelté az általa Erdélyből hozottak közül.

Endrőd másik kiválósága: Farkasinszki Imre, „az Alföld cigánykirálya" kísérte.

Hogy teljes legyen a kolozsvári kép, megint Csathó Kálmánhoz folyamodok:

„De hadd idézzem ebből az időből még egy alakítását, amelyet éppen olyan kevésbé tudok elfelejteni, mint Göndör Sándorját. Láttam ugyanis tőle Rómeót.

Igen, igen! Tőle, Rózsahegy Kálmántól, Shakespeare *Rómeó és Juliájában* Rómeót.

Amint jóval később hallottam, ehhez a szerephez úgy jutott, hogy a társulat Rómeója az előadás napján megbetegedett és Rózsahegyin kívül senki sem tudta a szerepét. Ő ugyanis még akadémista korában megtanulta. Beugrott hát, hogy megmentse az előadást, különben kénytelen lett volna a színház más darabot játszani, ami pedig mindig nagy anyagi veszteséggel jár. Érdekes és tanulságos volt Rózsahegyinek ez a Rómeója, nagyon. Megmutatta ugyanis, hogy egy nagytehetségű, kitűnő színész, ha kifogástalanul játszik is, olyan szerepben, ami nem illik az egyéniségéhez, és nincs összhangban sem lényével, sem játéktílusával, milyen csodálatosan rossz tud lenni. Rózsahegy ugyanis nagyon széles skálájú színész, meg tud játszani mindent, egyetlenegy kivétellel: a tragikus szenvedélyt. Pláne annak azt a Shakespeare-i fokát, mely Rómeót hevíti, s ami már csaknem az örültség határán mozog. Ez idegen tőle teljesen és tökéletesen.

A tragikum mélyeiben ő csak szenvedni tud, összeroppanni a rászakadt súly alatt, de ölni miatta vagy az életet önként eldobni, nem. Mert született vígjátéki színész. Ez nem komikust jelent, hanem humoristát, aki a legnagyobb megpróbáltatásokon is felül bír emelkedni optimista bölcsésé; akinek, ha úgy szenved is – vajmi ritka, hogy a mosoly ne bujkáljon könnyei között. Ez azonban semmiképpen nem féktelen szenvedélyű, végletekre hajlamos veronai szerelmes; természetes tehát, hogy nem tudta Rómeót elhíttetni, akármilyen szabályszerűen megjátszotta is."

Erre a lelki és jellembeli tulajdonságra fényes bizonyságul szolgál a Zörög a haraszt néhány sora:

„Régi vadász vagyok, de nyugodt lélekkel elmondhatom magamról, hogy sosem az öldöklés, a pusztítás vágy volt az, ami kivitt a vadászterületre, hanem a természet imádata. Azok közé a vadászok közé tartozom, – mert nagyon sok ilyet ismerek magam is - akik puskával a vállukon órákig elsétálgatnak gyönyörködve a sárguló őszi lombokon, vagy hóval fedett végtelen szántóföldeken. Ilyenkor szinte érzem, hogy tudóm megtelik balzsamos, acélos, egészséges levegővel, szemem pedig az elém táruló táj szépségeivel. Gyakran előfordul ilyenkor, hogy nyúl ugrik fel a barázdából, vagy fogolycsapat röppen föl az elszáradt kukoricásból, de bizony nem nyúlok a puskám után, mert gyönyörködve úgy érzem: ez is a természet, ez is hozzátartozik a képhez. . .

És bizony elengedem a nyulat, el hagyom röpülni a fogolycsapatot, hogy egyetlen lövést küldenék utánuk".

Közismert, szinte fogalom volt a művész tréfálkozó kedve, mely különösen vadászatok alkalmával buggyant elő ellenállhatatlan erővel és magával sodorta a társaságot. Volt, aki nem a vadászszakmányaért vett részt a vállalkozásokon, hanem hogy Rózsashegyi újabb és újabb turpisságának részese, tanúja lehessen. Anekdoták tömkelege maradt fenn személyével kapcsolatban. Ezen vadászemlékek közül érdemes megismerni egyet-egyet.

„Előttem is feltárult Erdély csodálatos meseországa, mikor Kolozsvárra, majd Marosvásárhelyre szerződtem táncos komikusnak. Erdély égbenyúló hegyeinek titokzatos rengetegeiben medvére, őzre, szarvasra, vaddisznóra vadásztam...

Egy medvevadászat emléke örökké él bennem. Csikországba történt. Hátam mögött áll az egyik vadőr – hatalmas szál ember – vállán régi, kimustrált Kropacsek szuronyos puskájával. Arra gondoltam, ha netán az én puskám nem lenne elég, majd ő ellátja a baját annak a medvének. Csak hadd jöjjön!

Hát jött is.

Az első lövésem csak könnyen sebezte meg a hatalmas hím medvét. A lövés után, mint a fergeteg jön felém. Izgalmas pillanatok voltak, bizony kiütött rajtam a hideg veríték.

A második lövésem – szerencsére! – szétroncsolta a vadállat fejét.

Büszkén fordultam vissza vadőrömhöz, hogy nincs szükségem a segítségére, magam is elbántam a medvével, s akkor vettem észre, hogy az atyafi meg a szuronyos puska már a harmadik határba futottak el a medve elől, úgy megijedtek.

Most megint kitört rajtam a veríték, mert arra gondoltam, hogy mi történt volna velem, ha a második lövésemmel nem tudom leteríteni."

Sokat beszéltek, szinte fogalommá lett színpadon kívüli bolondos tréfáival, huncutságaival, mellyel egész Marosvásárhelyt szórakoztatta. Legemlékezetesebb dolgai az úgynevezett „tigriscsinálók" voltak.

„Sok nevetés, de bosszankodás és harag is járt ennek a tigriscsinálásnak a nyomában, sőt az is megesett, hogy egyik tigris nagyon megneheztelt és megsértette Rózsashegyit. Ebből aztán párbaj lett, persze csak olyan kis karcolással végződő. Utána nagy kibékülés, vacsora következett, melyen a lovagias hőst másodszer is kitigrisezték, sőt a két párbajsegédet is, amin aztán az egész város hetekig nevetett." (Csathó)

Egyébként a tigriscsinálás lényege abban volt, hogy a kiszemelt áldozatot alaposan leitatták, majd korommal, – mintha barátkoznának – arcát összecsiskozták. Vigyáztak, hogy tükör ne kerüljön kezeügyébe. Aztán reggelig tartó vigadozás után a kikészített tigris csíkos ábrázattal

ment haza. Nyilvánvaló, az utca közönsége kuncogással, mosollyal, nevetéssel kísérte az áldozatot.

A Kolozsváron töltött két esztendő csodálatos idő volt életében. A gondtalanság, fiatalság boldog ideje, mely a színésszé érés fontos lépcsője volt. A Debrecenbe és Kolozsváron eltöltött évek irányították életét a nyílt pályára. Eddigre már teljesen tisztában volt a színjátszással és önmagával. Meglelte a maga egyéni stílusát, mely később neki annyi sikert, a közönségnek meg annyi boldog percet szerzett. Eleresztette őt is Erdély fővárosa, mint annyi más nagyot Magyarország fővárosába, kik közül csak néhány nevet kívánok felsorolni: Jászai Mari, Aczél Ilona, Hettyei Aranka, Paulay Ede, Ujházi Ede, Hegedűs Gyula, Rajnai Gábor, Sebestyén Géza és a csodálatos Déryné.

Budapesten – Magyar Színház –

„A kolozsvári színészkedés gyönyörű két esztendő volt, de hívtak Budapestre, az akkor épült Magyar Színházhoz, és odaszerződtem.

Fájó szívvel vettem búcsút Kolozsvártól, a havasoktól, smaragdzöld fenyvesektől, Erdély kristálytisza, éltető, szabad levegőjétől és drága, művelt közönségétől. Budapesti színész lettem. Első dolgom volt, hogy édesanyámat felhozattam. Attól kezdve itt lakott velem, hogy megháláljam neki az irántam való önfeláldozó, erején felüli jóságát.”

(Találkozások)

A színház igazgatója a huszonöt éves Beöthy László volt, akit Rózsashegyi a legseniálisabb színházi embernek tartott. Nagyszerű érzékkel tudott minden szerepre kiváló színészt állítani. A szerepet mindig testhez tudta szabni az általa kiválasztott színésznek.

Gyönyörű emléke maradt a Magyar Színház közönségének Rózsashegyiről, aki Herczeg Ferenc: Gyurkovics lányok- jában Radványi Gidát alakította. „Milyen mulatságos volt benne, milyen fiatal, milyen elegáns és milyen tökéletes illúziót keltő.” (Csathó)

Sokáig beszéltek erről az alakításáról, főleg a lányos anyák, meg a csitri-kortól feljebb levő lányok. A közönség elsőszámú kedvence lett.

Más oldaláról is megismerhették hamarosan. *A New York szépe* c. operettben fűttművészetével ejtette ámulatba a közönséget.

„Táncos komikusnak tekintettek. Azt mondták, ez nekem való.”

(Találkozások.)

Jól ment a Magyar Színház. A részvények többsége – sajnos – két hozzá nem értő, pénzsóvár tulajdonos kezében összpontosult. Ezek a haszon fokozására mindent elkövettek. Keresztülhúzták Beöthy nagyszerű műsorpolitikáját, elképzeléseit nem engedték megvalósítani. Nem vették figyelembe a színházi közönség kívánságát, őket nem érdekelt semmi más, csak a pillanatnyi haszon. Annyi borsot törtek az igazgató orra alá, hogy végül otthagya a színházat. A dilettánsok irányította színház egyre lejjebb csúszott, a közönség elfordult, gazdaságilag egyre nehezebb helyzetbe került. Azt hitték, hogy prózai művek nem kellene a látogatóknak. Erőltették az operettet. Rózsashegyi egyre több szerepet kapott, és észrevétlenül a könnyű műfaj, az operett színészévé kezdett válni. A közbejött súlyos, majdnem tragikussá lett betegség mentette meg attól, hogy másodrendű színésszé legyen.

„Hogy a Nemzeti színháznak tagja lettem, azt is a vadászatnak köszönhetem bármilyen furcsán hangzik is ez.

A Magyar Színház fiatal tagja voltam. A közönség szeretett. A kritika a legszebb jövőt jósolta.

A NEW YORK SZÉPÉBEN léptem fel, és híres fütty-kuplémat esténként ötször is meg kellett ismételnem. Jelentős állomása volt ez életemnek, akkor kezdte megismerni a volt fiatal vidéki színész nevét a budapesti közönség.

Akkoriban történt, hogy egy barátom meghívott kacsázni Orosháza mellé, Kakasszékre. Hűvös volt az augusztus, én pedig estefelé gatyakötésig jártam a vízben. Felfáztam. Mellhártyagyulladás kaptam. A Magyar Színház akkori igazgatósága felmondott. Úgy látszik unták már a hosszadalmas betegeskedésemet".

Már két hónapja nem tudott játszani, mikor végre annyira lábra állt, hogy be tudott menni fizetésért a színházba. A két kapzsi tulajdonos – egyik ügyvéd volt, másik gyógyszerész – attól félt, hogy betegsége állandósul (tbc!), hasznát nem veszik, a betegről való gondoskodás rajtuk marad. Megtagadták tőle a betegség idejére járó pénzt. Azzal utasították el, hogy az eddig felvett előleg több, mint ami megilleti a szerződés tartamára. A szerződést nem kívánták megújítani. Úgy ment le a lépcsőn, mint akit lebunkóztak. Távozóban egyik színész társával találkozott, aki szinte megijedt a látásától, és hogy megdöbbenését leplezze, megkérdezte:

– Mi van, Kálmán? Megkezdted?

– Kirúgtak! Érted? Kirúgtak! – panaszkolta keserű szívvel. Hamarosan elterjedt a hír: „Rózsahegy-i tüdőbajos. Menthetetlen."

A színészek megdöbbenéssel beszéltek az embertelen elbánásról, amiben részesült.

Beöthy László akkor már a Nemzeti Színház igazgatója volt. Mihelyt tudomást szerzett a történetekről, tüstént üzent és magához kérette. Ő tudta, hogy mennyi és milyen érték rejlik a fiatal színészben. Létre is jött a szerződés. Így került a minden magyar színész álmát jelentő deszkákra 1900. november 2-án. Ő ezt így beszéli el:

„Súlyosan megbetegedtem mellhártyagyulladásban. Három professzor is lemondott az életemről, mire a színház egyszerűen beszüntette a gázsím folyósítását. Beöthy sietett segítségemre, és Keglevics intendánssal (a színház felügyeletével megbízott személy) 1900 novemberében leszerződöttem a Nemzetihez. Ezer korona előleget adtak, hogy Meránba utazzak és gyógytassam magam. Hat hét múlva egészségesen tértem haza. "

A Nemzeti Színház művésze

„Szívdobogással, áhítattal, megrendülve léptem be a kapun. NEMZETI SZÍNHÁZ! – minden színész mindenkori álma, és az én álmom teljesült.

Ott szívtam magamba a színjátszásnak azt az előkelő stílusát, nemességét, komolyságát és alázatát, mely aztán véremmé vált.

Micsoda óriások közé kerültem: Jászai Mari, Fáy Szeréna, Csillag Teréz, Alszeghy Irma, Helvey Laura, Megyessi Mari, Rákosi Szidi, Márkus Emília, Piele Kornélia, Vizváriné, Vizváry Mariska, Ligeti Juliska, Ujházy, Vizváry, Náday, Mihályfy, Gabányi, Gál Gyula, Ivánffy, Gyenes, Pethes, Szacs vay, Beregi...

Egy külön világ. Elzárkózott, előkelő. Kínai fal vette őket körül. Nem álltak velem szóba. Füttyös színésznek csúfoltak, operett színésznek, akinek köztük semmi helye. Ez a fogadtatás nagyon elkés erített.

Felmentem Beöthy igazgatóhoz és arra kértem, bontsa fel a szerződésemet, én itt nem tudok maradni.

Beöthy azt felelte:

– Rózsám! (Így hívott, amióta ismert) Van ennek egy orvossága, produkálni kell!"

(Találkozásaim)

Összeszorított foggal, minden idegszálat megfeszítve készült, hogy bizonyítsa a színészóriásoknak, hogy méltó a soraikba.

1901. január 13-án lépett először a közönség elé a Nemzetiben. Bródi Sándor színművének, a *Hőfihérkének* volt a premierje.

„Másnap már az olimposzi félistenek fogadták a köszönésemet. Drága jó Beöthynek volt igaza.”

A Nemzeti egyébként nem volt idegen neki. Színi növendék korában statisztálgatott.

Akkor még a Budai-hegyekre jártak szüreti mulatságra a pesti színészek.

„Akadémista voltam. Jókai Mórhoz kellett felmennem, egy üzenetet átadni Gyenes Lászlótól. Ott ünnepség volt.

– Te, öcsém, ráérsz? – kérdezte a legnagyobb magyar író. – Maradj itt!

Dankó Pista is ott volt. Meg ott volt Hegyessy Mari, a csodálatos színésznő, aki Szigligeti CIGÁNY-ában Rózsit, Zsiga lányát alakította. Dankó Pista végzetesen és reménytelenül szerelmes volt Hegyessy Mariba. Ott írta a szegedi primás a csodálatos dalt és húzta a művész nő fölébe:

Eltörött a hegedűm, nem akar szólani.

Rózsí, Rózsí, mi bajod mért nem akarsz szólni?

A hegedűm majd megpreparálom,

Szóalj meg hát, rubintos virágom!

Sírt, zokogott a hegedűje. Akinek szíve volt nem tudta megállni könnyezés nélkül. Nagyon megtetszett. Azonmód megtanultam, dúdolgattam. Aztán valamelyik este elmentem a Budapest kávéházba, ahová a színiiskolások, írók, jogászok, újságírók, meg ilyenfajta emberek jártak. Ott Banda Marci játszott, de hogy! Kijátszotta végig a melódiát, jó hosszú vonóval, ahogy kell. . .

Mondom a primásnak:

– Te, Marci! Hoztam neked új Dankó nótát. De olyan nótát, hogy még a pincérek is sírva fakadnak, pedig ha már egy pincér is elsírja magát, akkor oda a világ. Hát ott énekeltem én először Banda Marcival azt a dalt. Aztán pár hét múlva már az egész országban énekeltek.”

(Találkozásaim.)

„A Nemzeti Színházban történt fogadtatásnak történeti okai voltak. Első tagjai, akik a vándorszínészet anyagi és erkölcsi nyomorából vergődtek fel a kőszínház állandó tagsággal a szolid polgári életbe és tisztességbe, féltékenyen vigyáztak rá, hogy a nemzeti színházi tagság maga már erkölcsi garanciát jelentsen. Az úttörőknek ezt a hagyományát tovább ápolták és fejlesztették az utódok, és ők is féltékenyen vigyáztak rá, hogy senki olyat ne fogadjanak be maguk közé – se férfit, se nőt – aki nem állja ki a legszigorúbb erkölcsi kritikát. Az operett színészekről különösen idegenkedtek. Egyrészt, mert könnyű erkölcsi világgal érezték összeforrvá, másrészt, mert műfajilag is lenézték, s szerintük olcsó sikerrel büszkélkedő művelőit nem tartották magukhoz, Shakespeare, Molière, Madách és a többi klasszikus tolmácsolóihoz méltónak.” (Csathó)

Teljes rangú és jogú, elismert tag lett az igazi népszínmű megszületésével, Gárdonyi: A *bor Baracs* Matyijának alakításával.

„Akkor Gárdonyi már befutott író volt. A Jókai-Mikszáth-Gárdonyi nagy triumvirátusának teljes jogú tagja. Sokan a legnagyobb magyar íróknak tartották. Azonban GÖRE (így hívták Gárdonyit legmeghittebb barátai egymás közt) színművel még nem jelentkezett. Hanem megjelent egy novellája a *Budapesti Hírlapban*: A *Bodri*. A novellának országos sikere volt. Mikor az író legközelebb megjelent Budapesten, összetalálkozott vele Beöthy a *New York kávéházban*.

– Göre! – csapott rá Beöthy lelkesedve: – Miért nem írsz darabot a Nemzeti Színháznak?
– Hogy miért nem írok darabot? Hát azért Lacikám, mert nincs darabtémám. Az igazgató fellelkesülve mondta:

– Dehogyan is nincs. Ott van a Bodri. Olvastam. A legkülönb téma.

Az író gondolkozott. Egyet szippantott a hosszú meggyfaszárból, s úgy válaszolt. – Hát a téma már megvolna. De hiányzik valami, ami mindennél fontosabb.

– Micsoda?

– Az előleg. Kétezer előleget kérek, akkor megírom színdarabnak A Bodrit.

Ezzel vége is lett a beszélgetésnek.

Gárdonyi hazautazott Egerbe, itt hagyva Beöthyt a nagy feladattal: megszerezni a kétezer forint előleget. Nagy összeg volt az akkor. Ilyen fejedelmi előleget nem is kértek, nem is kaptak még abban az időben írók.

Gróf Keglevich Károly volt akkor a Nemzeti Színház intendánsa, ezt a kérést még csak elébe se merte terjeszteni a fiatal igazgató. A felét sem utalta volna ki a gróf a „gatyás paraszt-darab” - ért. Akkoriban finom romantikus, főleg francia társalgási színműveket játszottak a Nemzeti színpadán, vagy klasszikus tragédiákat.

Közben múlt az idő. Beöthy azonban nem mondott le a tervről, minden áron meg akarta íratni Gárdonyival a darabot, melynek sikerében rendületlenül hitt és bízott, ezért nem maradt más hátra, hogy saját pénzéből küldött Gárdonyinak ezer forintot.

Néhány nap múlva visszajött az ezer forint Egerből. A postautalványra ezt írta Gárdonyi:

„A darab kész. Kétezeret kérek, máskülönben nem küldöm.”

Beöthy Kétségbeesve mutatta nekem a postautalványt Gárdonyi soraival.

– Makacs ember, – mondta – nem lehet könnyen beszélni avval a kemény magyar koponyájával. . .

Aztán áradozva beszélt arról, hogy képzelet, micsoda darabot írt Gárdonyi A Bodriből. Micsoda érdeklődés kísérelte a nagy regényíró első darabját!

– Meg kell szereznem, Rózsám a kétezer forintot, ha török, ha szakad, és el kell küldenem Gárdonyinak! Gyűjjön azonnal velem!

Beültünk egy kétfogatos gumirádlisba.

Beöthy az Országos Kaszinóba hajtattott. A visszaküldött ezer forinttal kártyán akarta kinyerni a hiányzó másik ezret.

Ott álltam mögötte, mikor, mint bankár sápadtan osztotta le a kártyát. . .

Éjjel egy órára megvolt a hiányzó másik ezer is. Azonnal a főpostára hajtattunk és még aznap éjjel elküldtük a kétezer forint előleget Gárdonyinak, Egerbe.

Két nap múlva megérkezett a Nemzeti Színházhoz Gárdonyi darabja, melynek az író ezt a címet adta: A bor. Néhány-soros levél volt a darabhoz mellékelve, s ebben azt kérte Gárdonyi Beöthytől, hogy Baracs Matyi szerepét feltétlenül Zilahy Gyulára ossza ki. Ehhez ragaszkodik.

Beöthy még aznap délután elolvasta A bort. Este már széttárt karokkal, lelkesen újságolta a színháznál:

– Gyönyörű. Csodálatos. Ez az, amit én Gárdonyitól vártam!

Aztán belém karolt és félre vitt.

– Rózsám, van magának ebben egy szerep! Tökéletes! Bűbájos! A Baracs Matyi szerepe. Igaz, hogy Gárdonyi Zilahy Gyulának szánta, de én ezt majd elintézem vele. Megmagyarázom neki, hogy ezt a szerepet csak maga játszhatja. Göre tévedett, ez nem Zilahynak való.

– Nem hinném, hogy Gárdonyi ebbe beleegyezzen – mondtam. – Először is Gárdonyi Zilahy Gyulát már Szegedről ismeri, s tudom, megígérte neki, ha majd egyszer darabot ír, ő játszik

benne egy jó szerepet. Másodszor Zilahy beérkezett, jó nevű, én pedig itt a Nemzeti Színházban még ismeretlen vagyok. . .

– Bízta csak ezt rám, Rózsám! Baracs Matyi szerepét maga játssza!

Ezzel faképnél hagyott.

Óriási harcok árán Beöthynek sikerült kiverekednie, hogy a szerepet én kapjam. Gárdonyi több ízben megfenyegette Beöthyt, ha nem Zilahy játsza a szerepet, visszaveszi a Nemzeti Színházról a darabját. Beöthy mégis győzött. Hiába, ha ő valamit a fejébe vett. Gárdonyi viszont duzzogott, haragudott. A próbákra bejárt, mindenkinek adott egy-két utasítást. Csak engem került el tüntetőleg. Egy szava sem volt hozzám.

Elkövetkezett a főpróba napja. Azt hiszem, nem szükséges itt felidézmem, mi történt ezen a lázas, diadalmas főpróbán, amikor először hangzottak fel a Nemzeti Színház színpadán Gárdonyi egyszerű, közvetlen, emberi szavai. Az akkori kritika azt írta:

„Kitárultak a színház ablakai s a poros, dohos levegő helyébe a magyar falu egészséges, friss szénaillata áradt be a régi épületbe”...

Irodalmi, színház történeti szempontból reveláció volt. A bor, ez a főpróba mérföldkő volt a múlt és a jövő útjai között, mert ekkor kezdődött el a naturalista színjátszás Magyarországon ”.

(Zörög a haraszt)

Nagyon idekívánkozik még egy esemény, ami nem sorsdöntő, de érdekes fényt vet az akkori színjátszás stílusára:

„Gárdonyi színművét próbáltuk a régi Nemzeti Színházban, ahol a régies színjátszás dívott: igen hatásos volt, de hát a való élethez nemigen volt köze. A darab címe A bor volt, és én egy parasztleányt játszottam benne, Baracs Matyit. Az egyik jelenet során szerepem szerinti dühös indulatomban hegyeset köptem a lábam elé.

Vízvári Gyula rendező elszörnyedve kiáltott fel a színpadra:

– Mit csinál, Rózsahegy! . . . Megőrült? . . . Ráköp az ország első színpadára? Én odaléptem a rivalda elé, és szerényen csak annyit mondtam:

– Bocsnát rendező úr... de én most nem az ország első színpadán vagyok, hanem Baracs gazda portáján”.

(Rátonyi R.: Egy hűtlen színház hűséges fia.)

„Vízvári meghökkent, megcsóválta a fejét és azt válaszolta:

– Nézze, Rózsahegy! Én nem bánom, ha köp, de a maga felelősségére köpjön!

És én az ország első színpadán, a premieren bátran köptem, mire zuhogó taps volt a felelet.

Ezzel az egyéni színészi felfogással a naturalista színjátszás egy gyenge kis fuvallata tört be a Nemzeti klasszikus falai közé.

Az é a naturalizmusé, mely akkor már Európában, a nagy színpadokon mindenütt utat tört. Én ezekről akkor még csak nem is hallottam, mert én az egyszerűséget, a közvetlenséget, a színpadi játék őszinteségét az Alföldről hoztam magammal.

Igaz, egyszer, mikor Duséval találkoztam – úgy, hogy növendék koromban, mikor ő Pesten vendégszerepelt, a kakasülön szorongtam – a játékában az fogott meg legjobban, emberi módon, játék közben szabályosan kifújta (megtörölte) az orrát.

Ezen én órákig elgondolkoztam, és talán ott jöttem rá először, hogy a színpad az életet kell, hogy adja, minél egyszerűbben és őszintébben, mert csak így művészet.”

„A bor főpróbáján Ligeti Juliskával való jelenetünk után óriási siker volt, és mikor a színházból hazaindultam, a színház udvarán Gárdonyi elém állt – kezet nyújtott és csak ennyit mondott:

– Legyünk pertuk!

Ez a kézfogás egy életre szóló barátságot pecsételt meg."

(Találkozásaim)

A sikerben másik főrészes volt Ligeti Juliska. Kettőjük sorsának alakulásáért külön szurkolt a színház közönsége. A színpadon játszott őszinteséget kettőjük magánéletére is magától érthetőnek, természetesnek, elkerülhetetlen sorsszerűségnek tudták vagy vélték. Maga az író is így gondolhatta, mert nemsokára újabb darabbal, *az Annuskával* jelentkezett, melyet kifejezetten Ligeti Juliska és Rózsahelyi Kálmán számára írt hálából, A borban való kitűnő játékukért.

Csoda-e, ha ezek után a közönség kedvencei lettek?

Gárdonyi népszínmű-megújító darabjának két főszereplőjéről: Szunyog Roziról meg Baracs Matyiról nippet formáltak, s almáriumok díszeként szolgált a század elején. Vásárokbán, búcsúkbán szétkapkodták a kedves ajándéktárgyat. Az ajándékozó legények misztikus erőt kívántak általa szuggérálni szeretőjük szívébe. Olyan kelendő vásári portéka lett, mint a tükrös mézeskalácsszív

S mivel Rózsahelyi igaz vallomása, hogy a színpad az életet kell, hogy adja, minél egyszerűbben és őszintébben, akkor a közönség szeme nem csalóka dolgokat látott a színpadi kedvességben, ragaszkodásban, őszinteségben. Évek összehangolt szívdobogása volt színpadi szerepükben.

„Örök emberi vonás, hogy a színészek magánélete már akkor is nagyon érdekelte, és izgatta a közönséget, és a sok szerelem, melyet ezek a kitűnő színészek a művészi igazság meggyőző erejével hitettek el a színpadon, végre is felébresztette a nézőtérben ülőkben az örök összeboronálási hajlamot, és azt a vágyat, hogy végre egy való életbe átplántált, komoly házasság virágozzék ki ebből a sok játék-szerelemből. Sokan voltak, akik egy Ligeti-Rózsahelyi „happy end”-ben reménykedtek. És ezek között volt maga Juliska is, aki naiva volt ugyan az életben is, de mégsem annyira, hogy dűlőre ne tudta volna vinni a dolgot.

Mátyásföldön történt Strelitzkyéknél, akik a korán árvaságra jutott Juliskának tulajdonképpen fogadott szülei voltak. Ott a mátyásföldi villa kertjében sétált Rozi és Matyi, akarom mondani Juliska és Kálmán. Szó szót követett és Kálmán azt mondta:

– Nézze, kedves Juliska, azt hiszem, nem titok maga előtt, hogy szeretem, s azt remélem, maga is szeret engem.

– Szeretem, Kálmán – felelte Juliska. Rózsahelyi folytatta:

– Boldog lennék, ha hozzám jönne feleségül, de van egy kérésem: hagyja ott a színpadot! Én nem akarom, hogy a feleségem színésznő legyen.

– Miért? – kérdezte Juliska elcsodálkozva, sőt megriadva.

De mielőtt Rózsahelyi folytathatta volna, vendégek érkeztek, és nem beszélhettek egymással tovább. Másnap azonban próbájuk volt, s akkor Juliska, aki közben már aludt is rá egyet, megmondta, hogy boldogan lenne Kálmán felesége, de a színpadot nem hagyja ott.

– Maga mit szólna, Kálmán, ha magától kívánna valaki ilyet? Mire Rózsahelyi azt felelte:

– Megértem magát, kedves. De maga is értse meg, pokol lenne az életünk, mert nem bírnám ki, hogy magát csak játékból is megöleljék a színpadon. Megörülnék a féltékenységtől.

Hajthatatlannak mutatkozott mind a kettő, de valószínű, nem maradt volna az egyik sem, ha hamarosan be nem állít a nyári szünet, és tovább játszanak együtt. Alighanem meg tudtak volna egyezni. Így azonban az történt, hogy Julianna kiment Mátyásföldre, Rózsahelyi pedig elutazott. Bizony, nem tudom, hova, de a hely nem is lényeges, csak annyi fontos, hogy oda, ahol az a civil, fiatal lány is nyaralt, aki a szívében nem kisebb elhatározást ápolgatott, mint azt, hogy ő pedig Rózsahelyi Kálmánné lesz. Így történt, hogy mire a színház megnyílt és a próbák megkezdődtek, Rózsahelyi már vőlegény volt.

Nem sokkal ezután került színre Rostandi: *Regényesek c.* kisdarabja, amelyben a szerelmes párt Ligeti Juliska és Dezső József játszották, amelynek nemcsak a színpadon, de a való életben is házasság lett a vége, sőt az esküvő hamarabb megvolt, mint a Rózsahegyi Hevesi Angélával.

Hirtelen lobbant szerelem vitte-e rá erre a lépésre Juliskát? Vagy volt benne része a sértődöttségnek is, hogy úgy sietett főkötő alá jutni, és megmutatni Rózsahegyinek, hogy nem szorult rá. Ki tudná?"

A jóbarát, Csathó Kálmán munkájából nagyon ide illik a következő rész is, s talán némi útbaigazítást ad az olvasóknak:

„1901-től sűrűn találkoztunk. Sokszor eljött a színház előtt a Pannonfa kávéházbeli törzsasztalunkhoz, szerdán pedig mindig együtt vacsoráztunk. Vendrei Ferencnek, a Vígszínház kedves komikusának a Tökkirályhoz címzett kisvendéglőjében, a Vígszínház mögött.

Furcsa kisvendéglő volt. Vendreiné volt a főszakácsnő, és többnyire ő is szolgált ki, mert elvben tartottak ugyan egy pincért, gyakorlatilag azonban az állás rendesen üresedésben volt.

Szerdánként mindig ott ácsorgott a szegletben egy kopott, öreg cigány, hegedűvel a hóna alatt. A mi, négy-öt tagból álló kompániánk kedvéért jelent-e meg minden szerdán, vagy mi jártunk-e be minden szerdán az ő kedvéért, nem tudom. Azt sem, hogy miféle szerzet lehetett. Bandából kicsapott, kiközösített bűnös, akivel a többi cigány nem állt szóba? Vagy ő nem állt szóba más cigánnyal? És szabad elhatározásból járt mindig egyedül, mint magányos bölcs?

Rózsahegyi „öreg szenvedőnek” titulálta, amin sokat neveltünk, mert nagyon illett rá.

Egyáltalán, amit Rózsahegyi tett vagy mondott, attól mi mind el voltunk ragadtatva. Úgy hallgattuk, mint az orákulumot. Egész héten azon kérődzünk, amit szerdán tőle hallottunk. Mulatságos volt nagyon és kedves, kifogyhatatlan a tréfáiból, anekdotáiból, színházi történetekből.

Néha énekelt is egyet-egyét az öreg szenvedő cincogó kísérete mellett. Kedvenc nótája volt abban az időben: *Végigmentem az őrmódi temetőn...*

Megvolt számára a nóta aktualitása, mert éppen akkoriban szakított a menyasszonyával, pedig halálosan szerelmesek voltak egymásba, de valamin összezőrdültek, és az eljegyzés felbomlott. Nagyon nagy érzéssel tudta énekelni:

*Elvesztettem piros bársony keszkenőm.
Piros bársony keszkenőmet nem bánom,
De a régi, haj a régi szeretőmet
Teremtőm úgy sajnálom.*

Ilyenkor rendesen kicsordult néhány könnycsepp a szeméből volt menyasszonya tiszteletére, ami minket, naiv civileket mindig mélységesen meghatott.

Ő azonban már a következő percben mindig visszazökkenette a kompániánkat valami bolondos tréfával a vidám hangulatba."

Az viszont tény, hogy 1903. október 8-án a Magyar Színpad a következőket közli:

„Szíves örömmel adjuk tudtára a színházi közönségnek – ha ugyan még vannak olyanok, akik még nem szereztek erről öröndetes tudomást – hogy a KÉT SZÉK KÖZT A PAD ALATT elmés, kedves Rodrigója tegnap dél óta férj.

Rózsahegyi Kálmán nyolc órás férji minőségben játszotta végig tegnap este a Nemzeti Színházban a Calderon vígjáték mindig éhes szolgáját, és hogy kissé türelmetlen pillantásokat vetett, minden jelenet után az órájára, azt könnyen megérthetik, ha eláruljuk, hogy a tegnapi

előadás közben kocsí állt meg a Nemzeti bérházának kapuja előtt és abban a kocsiban – szintén érthető türelmetlenséggel az ifjú Rózsahegyi Kálmánné várakozott élete párjára, hogy vele a vasúthoz hajthasson.

Tegnap délben lépett házasságra a Nemzeti Színház rokonszenves, mindenfajta színházi és irodalmi körben dédelgetett művésze: Rózsahegyi Kálmán Hevesi Angélával, Hevesi József író és szerkesztő leányával. Egy régi és idillikus szerelmi regény első kötete nyert ezzel a házassággal harmonikus befejezést. De hát a színésznek még a házassága sem lehet olyan, mint más emberfiáé.

Délben mondta ki Rózsahegyi Kálmán és ifjú hitvese a nevezetes igent a józsefvárosi anyakönyvvezető előtt és már este hat óra tájban ott ült a fiatal férj az öltözőjében és maszkírozta magát *a Két szék közt a pad alatt* előadására, melyben tudvalevőleg nagy szerepet játszik.

Hja, a repertoire parancsol, még az újdonsült férjnek is, aki bár ebben a boldog állapotukban azt hiszi, övék az egész világ. Mindössze egy heti szabadságot kapott Rózsahegyi a színházról, hogy rövid nászútra mehessen Bécsbe. El is utazott rögtön az előadás után, valószínűleg még festékes arccal - talán még a Rodrigó kis bajuszkáját is ajka fölött feledte - legalább idősebbnek látszik majd a bécsi hotelportás előtt új és életének legnevezetesebb szerepében."...

A színházi rajongók egy része nagyot sóhajtott a hír hallatára. Nem vált valóra dédelgetett elképzelésük a két színpadi kedvencről.

Ugyan Rózsahegyiné (kit kezdetben Anginak, később Dráginak becéz egy életen át férje) egyszer az uráról egy színházi hetilap felszólítására készült hosszú cikkben ezt írja:

„Eltökélt szándékom, hogy egyszer majd ... megírom őt. Érdekes és tanulságos könyv lesz, melyből tanulhatnak is azok, kiket a sors kiválasztott kegyessége művész mellé rendelt. Megtanulhatják, milyen kötelességeket ró rájuk az a körülmény, hogy egy kiváltságos ember életében részt vehetnek. Nem könnyű, talán minden asszonyi hivatás közt a legnehezebb – de mámorosan szép feladat.”

„Ezután nagy vonásokban megírja férje pályafutását és élete fő mozzanatait megismerkedésükig, illetve amíg holmi családi ellenzések és huzavonák után egymáséi lehettek” – olvashatjuk Csathótól.

Annyi bizonyos, hogy Drági férje halála után nekikezdett egy életrajzi regény megírásának, a közbejött halála azonban abba hagyatta vele. Aztán az addig elkészült töredék nyomtalanul eltűnt.

Lényeges, hogy a Ligeti Juliskától való elszakadás nem okozott törést egyikőjük színjátszásában sem. Még nagyon sok sikert értek el, sok tapsot arattak a későbbi években is, mint színpadi partnerek.

A munkához való adatgyűjtés során ezzel kapcsolatban kérdést tettem fel Rózsahegyi két lányának: Maricának és Zsuzsának. A következő feleletet kaptam:

„Drági abszolút biztos volt a dolgában. Nem volt oka soha féltékenységre.” Majd azt is elmondták, ha szüleik között amolyan kis összezördülés volt, Drági ezzel zárta le részéről az ügyet: „Vetted volna el a patentharisnyás Ligeti Julcsát, akkor másképp lenne”.

Oly annyira megmaradt egymás melletti jó kapcsolata a két kitűnő színésznek, hogy 1912-ben Rózsahegyiné súlyos gyászára Pozsonyból a következő távirat érkezik:

Rózsahegyiné Budapest Népszínház u. 22. Az isten vigasztaljon meg! Ligeti Juliskáék. (Drági édesanyja halála alkalmából.)

A borban elkezdett sikeres játékot tovább folytatták és még feledhetlenebb alkotásokat produkáltak. (Annuska, Mint a mező virágai, Sári bíró, Arany ember. . . .)

Csató szószerint ezeket írja:

„Rózsahelyi játékának szinte hihetetlen egyszerűsége és természetessége Barcs Matyi szerepében döbbsentett meg. Akkor vettem észre, mikor harmadszor vagy negyedszer néztem meg a darabot, hogy mennyire nem színészkedik, jóformán nem is játszik, csak van. Benne él a történetben. Részesé annak, de anélkül, hogy ágálna és szerepelne. Amivel azt szeretném mondani és érthetővé tenni, hogy kifejezett ugyan mindent, amit a szerep megkövetelt vagy előírt, de csaknem minden szokásos színészi eszköz nélkül, és mégis milyen hatásosan! Pedig az egész alakítás csak annyi volt, hogy magára öltötte az alakot, mint valamely palástot, mire az egyszerre megszínésedett rajta és valósággal kivirágzott, de olyan magától értetődő természetességgel, akár csak tavasszal az almafák”.

A népszínművek csúcsát Móricz Zsigmond: *Sári bírójában* érte el a magyar színjátszás. A téma, a szereplők, a jellemelek bemutatása itt a legtökéletesebb. Rózsahelyi a bíró fiát, Józsit, Ligeti Juliska a bíró ellenlábásának, Pengő kovácsnak a lányát játszotta. A szülők ellentéte feloldódik a fiatalok szerelmében, boldogságában.

Ignótus így vélekedett az előadásról:

„Megható volt a maga helyén Ujházy mester a jóságos, ravasz bíró szerepében, s külön kell megemlíteni Ligeti Juliska ügyes paraszt fruskáján kívül Rózsahelyi imponálóan biztos parasztleányát. Olyan volt, mintha nemcsak a szerepét, de a játékát is Móricz Zsigmond írta volna.”

(Nyugat. 1919. január 1.)

Hibának rója fel Ignótus, hogy Blaháné játszotta a Sári asszonyt, holott ez a szerep Rákosi Szidinek való, mert vén paraszt asszonyt senki nem ad és nem adott soha úgy nálunk, mint ő.

Móricz újabb színművel jelentkezett a siker után a Nemzetinél. Csathó így summázza:

„Zsiga a Sári bírón felbuzdulva, a következő évben is hozott színdarabot a Nemzeti Színháznak; három egyfelvonásost, melyeknek FALU volt a gyűjtő címe.

Az első: MINT A MEZŐ VIRÁGAI, olyan üde és bájos volt, mint egy csokor vadvirág. Ebből főleg Gabányi Árpád monumentális öreg bírója maradt meg örökre emlékezetemben. Nagyszerű volt az öreg, de az volt a szerep is, mert nagyon jól játszani csak nagyon jó szerepet lehet. De kedvesek voltak a többiek is. Náday is egy neki való szerepben, de legkedvesebbek, valósággal elragadók Rózsahelyi meg Ligeti Juliska. Ketten együtt igazán olyanok voltak „mint a mezőnek virágai”, mikor a darab végén összebékélve, szélesre tárt ajtón át, a réten keresztül haza indultak”.

Bródi Sándor már 1900-ban így vélekedik róla:

„A legfiatalabb máris elért a magyar színészek révjébe, a Nemzeti Színházba. Valóban Rózsahelyi az, aki legkészebb közöttük, azért mert neki az ifjúság a zsánere. Halmai óta nem volt ilyen természetes legény a nemzeti színpadon. Nekem, aki nem vagyok a dicséretre mindig berendezkedve, szinte nehezemre esik elmondani azt, amit róla gondolok. El is hagyom hát mindazt, ami különösen más színészeket – émelyítene, és csak egyet mondok: Rózsahelyi elfelejtette mindazt, amit az iskolában tanult, és amit más színészekről ellesett – önmagából játszik. És ez a „maga” különösen kedves, érzelmes, de nemkülönben igen eszes is. Iseri magát, és sohasem akar más kvalitásaiból kölcsönvenni”.

„Itt szoktak megbukni a színészek, a néző mindjárt észreveszi, hogy ez a hang egy idegen színészé, és ez az úr más lábán lépeget. Ez a művészet törvénye ellen való, azon felül erkölcstelen is. Soha még az én színészemet az ilyesminek még a kísérletén sem kaptam rajta.”

A NYUGAT érdekes bejelentést közöl 1911-ben:

„Karácsony hetére – úgy tervezzük – betlehemes játékot rendezünk felnőttek a gyermekek számára: a darabját Móricz Zsigmond írja, a rendezést Rózsahelyi és Csathó vállalja.”

Igazán semmi kétség, ennyi siker után, nem férhet azon sorok őszinteségéhez, amit Móricz Zsigmond írt egy fényképre, ahol Rózsahegy-i társaságában van:

„Rózsahegy-i Kálmánnak, akit csak egyet adott az isten ilyen magyarnak, pusztainak, édesnek, forró szeretettel: Móricz Zsigmond.”

Talán még ennél is többet mond róla Jászai Mari emlékiratában:

– "...Bojkottálnak a kollégáim. Bojkottálnak engem, aki egyedül értem köztük a mesterségemet. Hát persze, éppen azért van egy-két kivétel. Mint ez a kis Rózsahegy-i: valóságos üdülés.

Miért szeret és becsül engem az, aki tisztességes, érti a dolgát?"

„*Én voltam az a kis Rózsahegy-i. 1905. december 13-án írta ezeket a sorokat. Éveken keresztül játszottunk együtt. Egyszer Jászainak, az utolérhetetlen tragikának vígjátéki szerepet osztottak ki. Megkért, segítsék neki, mert az ő számára ismeretlen és szokatlan terület a nevetetés*" – emlékezik vissza a halhatatlan színésznőre.

Furcsa bizonyítása Rózsahegy-i művészetének, a maga nemében mégis hiteles tény:

„Csepke János bácsi a liftes-portás általában nem volt színházba járó férfi. Egy jelenetet azonban mindig megnézett a Nemzeti Színházban, igaz, nem a nézőtérrel, hanem csak a színpadról, a kulisszák mögül. Ez pedig *A bor* harmadik felvonásában a Ligeti Juliska és Rózsahegy-i Kálmán párjelenete, amelyet mindig sokadmagával valósággal önfeledten élvezett végig. Addig állt a lift, számára a világ is megszűnt létezni.” (Csathó)

Annuskát a Nemzeti Színház mutatta be először, 1903. január 9-én. A dramaturg: Alexander Bernát *A bornál* is egyenletesebbnek, harmonikusabbnak, igazabbnak vélte. Gárdonyi eredetileg Ligeti Juliska és Rózsahegy-i Kálmán temperamentumához formálta központi alakjait.

Viszont Ady Endre *az Annuska* előadásaira utalva, becsapásnak érezte a dráma végét. A Nagyváradi Napló 1903. január 22-i számában ír: A história városa c. cikkben reflektál rá, nem kevés bosszúsággal, szerető méltatlankodással. Április 22-i kritikájában már higgadtan, reálisabban vallott az ANNUSKA megérdemelt sikeréről:

„Írója babérait nem növelte, de népszerűségét igen. Gárdonyi e darabban leplezte le legjobban önmagát: amaz írók közül való ő, kik nem magasságról nézik a dolgokat, s kik, ha naivak, azért éppen nem röstelkednek a történeteikben... Annyi elrejtett jókedv még alig szabadult fel színházban, mint tegnap este. Naiv módon kacagtunk naiv ötleteken, s a dolog vége felé már szinte tüntettünk ezzel a készségünkkel”.

Sokan azt hiányolták, amit Tóth Béla így fejez ki:

„Szinte meg mertem volna esküdni, hogy a darab vége az lesz, hogy Annuska mindvégig megmarad a klastromba menetel mellett, hogy így mentheti meg szüleit a bukástól. Ez erősebb motívum lett volna a becsületszónál. Szándékáról pedig nem azért mond le, mert Miklós elég valószínűtlen csodája elérzékenyítette, hanem mert az agglegény bácsi, csodálva a lány nemességét, előrukkol a bugyellárisssal. Eszerint a szülőket kevésbé kellett volna rabszol-gakereskedőnek festeni. Ők is ellenezhették volna az apácaságot. Miklósnak persze sokkal szegényebbnek kellett volna lennie, a bácsinak meg gazdagnak, ügyetlennek.”

Gárdonyi ezt válaszolta barátja levelére:

„Régi fogás. Mi modern írók nem fogadunk el a véletlenség kezéből megoldást. A jellem bogos és a jellem old.”

Sokan kifogásolták a happy end megoldást.

A bornak nagy előnye *Annuskával* szemben, hogy a fiatalok, Matyi és Rozi problematikája ötletesen egészíti ki és színezi a Baracs család történetét.

Ez valóban igaz. Azonban Gárdonyi a maga egyéni korlátaival, hibáival is nagy szolgálatot tett a színjátszásnak, hogy elindult a vér-hús parasztok szerepeltetésében. Rózsahegy pedig abban, hogy Gárdonyi parasztjait a valóságnak megfelelően, tökéletesen alakította.

Találójában nem lehetne jellemezni Rózsahegy művészetét, egyéniségét, emberségét, mint Kárpáti Aurél tette.

„Nyugodt, kiegyensúlyozott családi életben teltek az esztendőik. 1904-ben megszületett első gyermekük: László, 1909-ben Marica (Márta), majd még egy kislányuk Zsuzsa. Zsuzsa előtt volt még egy lány: Anikó, aki kiskorában meghalt.

Rózsahegyiné-Hevesi Angéla irodalmi vénával megáldott asszony volt. Mikor férjével kapcsolatban egyik színházi lapnak hosszabb cikket küldött, magáról és családjáról írta:

„... A csitri lány érett, nyitott szemű asszonnyá fejlődött, és megérezte hivatását, egy jóságos, drága, érzékeny, arany szívű művész mellett mi a dolga.

Megérezte, hogy itt nem kis, alázatos cselédre van szükség, babosruhás, egyszerű, kis párra. Itt fantáziát, látókört fejlesztő, izgalmas, talán szenvedésekkel is járó, de tehetséget érlelő lelki szenzációk hiányoznak. Hogy itt az élet gazdag skálájának minden hangját meg kell szólaltatni. És így lett *A bor* Matyijából a *Hamlet* sírásója. Talán ezért volt minden.

És forrt, ért, fejlődött, és amíg él mindig fejlődni fog, mert soha nem hallottam tőle, hogy bármi is, amit csinál, az jó, az kész. Sokszor valamelyik szerepe tizedik előadása után így szólt hozzám:

– Most nézd meg, Angikám, mi lett a szerepből, mert egészen másképp csinálom.

A szorgalom, a kötelességtudás, az abszolút, a mindenkit megölelő lelki jóság és szerénység a legfőbb jellemvonásai.

Térdig járja a lábát bárkiért, aki hozzá fordul, és ha egy növendéknek rossz a cipőtalpa, egy világért sem vesz el tőle tandíjat.

Mint apa: a legdrágább, legjobb, puha szívű. Mindent megtesz a gyerekeiért. Reszket értük, és a legcsekélyebb bajuk rettenetes izgalmat jelent neki. Csak akkor boldog és nyugodt, ha mind együtt vagyunk.

És azért mégis ő a mi gyerekünk. Féltett, drága, ősz, nagy gyerekünk, kinek mindenhez joga van: hiszen ő olyan sokat ad nekünk.

Egyszer elutazott pihenni. Egy hűséges rajongója elkísérte. Én csomagoltam neki, és ruhái közé becsempészttem egy levelet. Annak, a neki sok derűs kedves örömet jelentő rajongónak címezve.

Ebben azt írtam:

– „Kérem szépen, vigyázzon rá nagyon! Ő egy ország kincse, öröme, egy szomorúan sújtott nép derűje, vigasztalója. Gyermekének imádott apja, és hogy nekem mi, ... ahhoz még maga nagyon szőke, nagyon fiatal és nagyon boldog, semhogy megértse.”

„És hogy Rózsahegy Kálmán színészi pályáján elért mindent, amit színész Magyarországon elérhet, abban az ő nagyszerű tehetsége és személyes tulajdonságain kívül kétségtelenül része van felesége megértő segítségének és szerető gondosságának is.

Rózsahegy tisztában volt vele mindig, mit köszönhet ennek a művészetrajongó, lelkes asszonynak, akiben csodálatosképp mind megvoltak azok a tulajdonságok, amelyek öbelőle hiányoztak: betűhűség, kultúrsumj, nyelvtudás, szorgalom és az a széleskörű műveltség, amely ezekből önként következik. Hallgat is rá vakon, egészen addig a határig, míg egészséges és csalhatatlan művészösztöne megtorpanásra nem készíti egy-egy olyan feladat előtt, mely művészi mondanivalójának körén kívül nem esik.” (Csathó Kálmán.)

1934-ben a Keleti Újság 21. számában, mikor az Ungváron működő magyar színházban vendégszerepelt a *Szabin nők elrablásában* és *Az öreg tekintetesben*, a riporternek tréfás formában a következőket nyilatkozta:

„– *Én tudom magamról, hogy odahaza nagy papucshős vagyok. De feleségem asszonyi okossága úgy tudja irányítani a dolgokat, hogy odahaza rettenetes tirannus képében tüntetnek fel engem. És ezt már úgy megszervezte egész házam-népe, hogy megetetik velem, amit nem is akarok, mert bebeszélnek nekem, hogy azt én borzasztóan szeretem.* ”

Rózsahegyivé irodalmi próbálkozásai A Hét c. politikai és irodalmi szemlében testesedtek valósággá, melyet Kiss József költő szerkesztett. (Kiss Józseffel egy épületben laktak a Népszínház utcában)

Drágyi néhány megjelent írása:

Csábítás XX. évf. 41. sz.

Mesél az asszony XXI. évf. 10. sz.

Egy asszony naplójából. XXI. évf. 25. sz.

Nyári alkonyatban. XXII. évf. 5. sz.

Nagyobb vállalkozásokba is belefogott. Színműveket is írt. 1909. január 24-i Magyar Hírlapban olvasható:

„Rózsahegy Kálmánné Hevesi Angéla darabját, a *Gyöngye szárnyak*-at elfogadta a Vígszínház előadásra. Nagy szó ez, mert a női íróktól meglehetősen fáznak nálunk, de hát igen szép és hatásos darab.

Felmerült a kérdés, hogy a szép asszony miért nem a Nemzeti Színházhoz pályázott, melynek egyik oszlopos tagja az ő férje.

Rózsahegyiné mosolyogva felelt:

– Nem írtam szerepet a férjem számára, már pedig a Nemzetiben csak az olyan daraboknak van sikere, melyekben a férjem játszik.

A komikusoknak csakugyan nincs dolguk a *Gyöngye szárnyak*-ban, de annál erősebben szárnyalhatnak benne a drámai művészek.”

Másik színműve az *Ideál*.

„A Vígszínház szép előadásban mutatja be a témájában és a női lélek autentikus megvilágításában rendkívül érdekes darabot. A főszerepekben Varsányi Irént, Fenyvessyt, Blassát, Harmath Hedviget és Hegedűs Gyulát láthatták. ”

Ady a Nyugatban más véleményen van. Nem Rózsahegyiné, hanem a színház vezetését marasztalja el, hogy a darab egyáltalán színre kerülhetett. Annyi bizonyos, hogy férje sok-sok elfoglaltságában sok segítséget nyújtott. Segített összeállítani rádiószerepléseinek szövegét. Néhol a valóságot megmászta. Ilyen helyeken belejavítás bőven található a fennmaradt szövegben.

Rózsahegy kapcsolatainak alakítását és ápolását is jelentős mértékben Drágyi intézte. Mozgékony, talpraesett asszony volt. Erről többször tett tanúbizonyságot: férje váratlan nyugdíjazása ügyétől a Rózsahegy-ház felépítéséig. Sajnos a család nagy tragédiáját, Laci fiúk korai halálát ő sem tudta megakadályozni.

A baloldali beállítódottságú fiatal újságíró (Rózsahegy László) a második világháború idején munkaszolgálatos behívót kapott. Bórba került bányába, ahol a tragikus sorsú Radnóti Miklós is volt. Mire apjának - a zsidótörvény alól való mentesítéssel- sikerült fiát kiszabadítani a valóságos pokolból, már annyira elcsigázva került haza, hogy a leggondosabb szanatóriumi és legkiválóbb orvos-professzori ellátás és kezelés ellenére napokon belül meghalt. Rózsahegy Lászlónak két regénye jelent meg: 1938-ban a Hajnali csók a Viktória könyvkiadó vállalatnál, majd egy évvel

később az Aranykígyó, melyet a Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Rt. adott közre. Ezen regény elé a következő ismertetés került a szerzőről: „Rózsahegy László író és hírlapíró hosszú ideig élt Berlinben, Párizsban és Rómában, mint az egyik legnagyobb budapesti napilap tudósítója. Külföldről küldött cikkeivel, riportjaival hívta föl magára a figyelmet, mert ezekben a napi aktualitásba kapcsolódó riportokban már jelentkezett az író, aki magasabbrendű világszemlélettel nézte az eseményeket, továbbá íráskészsége, stílusa is túlhaladta a szokványos színvonalát. Később idehaza végzett újságírói munkát és közben irodalmi működést is fejtett ki. A budapesti színpadokon számos irodalmi darabbal aratott sikert, majd tavaly megjelent Hajnali csók c. regénye, melyet a kritika nagy elismeréssel fogadott. Aranykígyó c. regényét, mint minden más munkáját a meseszöveg egyszerűsége, a stílus könnyedsége jellemzi. Szereplői hús-vérből vannak, és az élet erejével hatnak. Ebben a regényében az író – aki valamikor rendőri riporter is volt – egyik érdekes és izgalmas személyes élményét írta le”.

Rózsahegy László kabaré számára is írt számokat, melyek közül néhányat édesapja vitt sikerre.

László nős volt. Felesége: Török Katalin Kiskunhalasról került Pestre, és a Rózsahegy színésziskolában tanult, ott ismerkedtek össze. A fiatalasszony férje halála után nem tartott kapcsolatot a Rózsahegy családdal.

Laci a Farkasréti temetőben pihen. Eredeti sírhelyéről Drágyi áttetette az anyai nagyapja, Hevesi József nyughelyébe, aki 1929-ben bekövetkezett halálakor a főváros által adományozott díszsírhelyen pihen.

Róla az alábbiakat tartalmazza az Irodalmi Lexikon:

„(Fegyvernek 1857-1929., Bp.) író, újságíró. Több lapnak, folyóiratnak és irodalmi vállalkozásnak – többek között Pesti Naplónak – volt szerkesztője. Rendkívül termékeny író volt, novelláskötetei, regényei jelentek meg, több drámáját mutatták be a budapesti színházak. Néhány megjelent idegen nyelven is. Harmincöt éves írói jubileuma alkalmával írásait tíz kötetben adták ki: Hevesi József válogatott művei (1910)”

Az bizonyos, hogy Rózsahegy a népszínművek felülmúlhatatlan tolmácsolója volt. Sok-sok sikere, népszerűsége ezekből az alakításokból sarjadt. Azonban hatalmassá az igazi nagy alakításai, a klasszikus darabok tették. Csathó Kálmán:

„Klasszikus szerepei között egészen egyedül áll a maga szívet tépő vigasztalanságában Bánk bán Tiborca. Ehhez nem vette hasznát sem bájának, sem humorának. A nagy optimista emberábrázolónak itt meg kellett tagadni önmagát – ami egy olyan népszerű művésznek, mint ő, talán még nehezebb-, szembe kellett szállni a közönség jókora részének várakozásával, mert hiszen akkor még a színház karzati részének iskolázottsága nem terjedt Bánk bánig. Mikor tehát ráismert a Tiborc maszkja alatt Rózsahegyire, valami mulatságosat várt tőle, úgy hogy a nézőknek még ezzel a csalódással is meg kellett birkózniuk előbb, hogy végül mélységes szánakozásra és bánatos együttérzésre ragadtassa őket.

Nagy művészetének és művészete széles skálájának bizonyossága, hogy ez sikerült neki, meg az is, hogy függetleníteni tudta magát Ujházi meg Szentgyöngyi István Tiborcának emlékétől is teljesen. Nem hasonlított alakítása egyikhez sem; egészen a maga módján volt egyike a legkitűnőbb Tiborcnak: tökéletes megtestesülése az elesettségben olyan megrendítő és szívfacsaró, a lázadás határáig való üldözöttségében pedig egy villanásnyira félelmetes, de eltiprottságában tehetetlen, nyomorgó magyar jobbagynak”.

Nagyon idekíváncozik. az a vallomása a művésznek, melyet könyvében a szereptanulásról tett:

„Egy őszinte vallomást kell tennem, mely belevilágít színészi mesterségem bo-szorkánykonyhájába.

Valahányszor új szerepet kaptam, s a figura nem állt előttem azonnal tisztán és élesen – színházi nyelven szólva: nem láttam magam előtt az alakot – mindig a természethez menekültem, s az erdő vagy a mező csendjében próbáltam megformálni képzeletemben a figurát. Amire otthon sokszor képtelen voltam, dolgozó szobámban vagy próbák alatt, az egyszeriben sikerült egy sárguló vadkörtefa tövében vagy a fűzfák lombja alatt lomhán folydogáló Duna partjain. Emlékszem, így volt ez, mikor a belső tüztől égő, lázadó Tiborc szerepét kaptam először kezembe, vagy Georges Dandin tragikomikus, könnybefulladó figuráját kellett alakítanom. Mind a két szerepben valami egészen egyénit, újat szerettem volna belevinni, s mind a két alakot kinn a természetben, sétálgatás, vadásztatás és hosszú töprengés közben tisztáztam magamban, illetve formáltam meg."

Kolozsvárott pedig, mikor a Hamlet sírásójának megjelenítését kereste, kijárt az öreg temetőbe és ott figyelte észrevétlen a sírásók munkáját, s így formálta meg remek alakítását.

Visszatérve még Tiborchoz:

„Hevesi szerint ő volt a legjobb Tiborc. Addig játszotta, amíg a Horthy-korszakban egy napon felülről érkezett utasításra megcenzúrázták a szerepét. Akkor megmondta az igazgatójának:

„– Sándor kérlek, ezt a Tiborcot nem játszom."

(Pesti Hírlap. 1969. okt. 17. Keltér A.)

1960-ban a Film, Színház, Muzsika 35. sz.-ban így vall:

„Tiborc egyik legkedvesebb szerepem. A régi Tiborcok sírtak, én az igazam tudatában lázadtam. De a szerep nagymonológját a cenzúra meghúzta. Ekkor aztán nem játszottam el többé.

Egy Katona évfordulón, Kecskeméten azonban azt kérte a közönség, játsszam én,... S mondtam, mondtam Katona szavait az író szülővárosában az eredeti teljes szöveggel. "

A nála látogatást tevő György Ferenc így ír a falon lévő Tiborc képe láttán, 1947. dec. 28-án a Világban:

„Tiborc képére réved a szemem a falon: sebhely a homlokán. Sebhely a szívében. Egyik kezében tisztességtudóan tartja rongyos fővegét, de a másik ökölbe szorul. A szeme éjjetét. Sok esztendővel ezelőtt játszotta el ezt a lázadó, bús magyar parasztot, ezt az eltiport jobbágyot Rózsahegyi Kálmán"

És következtek nagyszerű klasszikus alakításai:

„Számomra klasszikus alakításai közül legemlékezetesebb a Szentivánéji álom Zubolya, a Lear király, meg a vízkereszt Bolondja, a Hamlet Sírásója, A velencei kalmár fiatal Lobbója, Molière Fösvényének Jakab mestere, A kényeskedők Mascarilléje, Szigligeti Ede Cigánya, meg a Bánk bán Tiborca, és az ettől legmesszebb eső Szellemfi a Liliomfiban. Nagynevű elődöktől vette át ezeket a szerepeket, anélkül, hogy legkevésbé is utánozta volna akármelyiket. Ha egy-egy hagyományos „nota benét" át is vett, azt annyira át tudta formálni a maga egyéniségéhez, hogy senkinek sem jutott soha eszébe az előd, akitől már látta esetleg a szerepet, de még játék közben is annyira magával ragadó és hatásos, hogy feledtet a nézővel mindig minden egyebet.

Eredeti mindig, mert alakjait az életből veszi és szűri át a maga egyéniségén, a játékot pedig a helyzet őszinte és bensőséges átélésével és átérzésével formálja ki, és mindig bele tudja vinni a szívét. Így születtek meg azok az elbűvölő alakításai, melyeknek az emlékét az ember egy életen át viszi magával, hogy időnként elmerengjen rajtuk." (Csathó Kálmán)

A Népszabadságban 1958. okt. 5-én Lengyel Istvántól a következőket olvashatjuk:

„Akiket egész életútjukon hűséges komondorként követ a siker: tudtak valami titkot, ami teljességgel független ugyan a művészettől, de éppen olyan megtanulhatatlan. A népszerűségnek ez a kivételes adottsága például ritkán teljesedett ki olyan megérdemelten, és állandósult annyira

megingathatatlanul vérbeli művész mellett, mint Rózsahegyi Kálmán körül. . Előbb a közönség fedezte fel, de a zsöllyék, páholyok, karzat és földszint egybehangzó véleményét később egyértelműen magáévá tette a kritika is.

Összeolvadt benne az ember és a színész, kifejlődött benne az a csodálatos biztonság, mely tévedhetetlenül megtalálta a csodaszert, ami hús-vér életre formálja a zörgő papirosfigurákat is.

Szinte valamennyi alakítása emlékezetes maradt: Baracs Matyiját épp oly kevéssé feledhette el a néző, mint feleskei notóriusát, Gonosz Pistáját, Brazovicsát az Aranyemberben, Szellemfijét, Zubolyát, vagy a Hamlet kissé tisztatáji, kubikos ízű sírásóját. Dandin Györgyét, Tiborcát. A vén gazemberét, Baczur Gazsiját, Ladányiját, vagy Juhász urat, aki szinte külön életet élt Molnár Ferenc Uri divatjában. Százezreket nevettegetett, könnyeztetett meg művészetével. Megtanította a közönséget, hogy zavartalanul tudja élvezni az élet valóságos ízeit. Komédiázott talán egy kicsit az életben is, de szívből és vidáman elhessegette a felhőket, ha komoran gomolyogtak feje körül, a pipája füstjébe burkolózott, ha restellte könnyeit, melyeket talán inkább csalt ki belőle Regemu érzelmessége, mint a moliérei tragikum maró fájdalma. Ért-tte a titkot, hogyan alakíthatja ki a maga saját, külön nyugalmas-derűs környezetét, s művészetével ablakot nyitott százezreknek is, hogy betekinthessenek ebbe a színes, dörmögős, urambátyámos hangulatú, képzelt világba, melyet alakításainak egy-egy emelkedett pillanatában színjátszó művészetének varázslatával valóságosnak sikerült elhítenie."

„Rózsahegyi a kis epizód szerepeknek utolérhetetlen mestere volt. Kisajtolta belőle minden hatást, és jelentőssé tudta emelni. *Az aranyember* csákylás tisztének egyetlen jelenetében, saját fontosságának tisztesen átértett tudatában valósággal berobbant a színpadra, lármázva és fennhéjázón, felfogatott és zavarossá tett mindent, ami addig látszólag rendben volt, és mert mégsem tudott a keresett titok nyomára akadni, egyszerre káromkodott haragjában és kacagott elragadtatásában, hogy így ki tudják játszani. Aztán ebből a hatalmas, mámoros, félbolond, egyenruhás örületből egyszerre csak előbújt egy pillanatra egy emberséges lélek: mondott egy józan, meleg mondatot, utána újra lármázni kezdett, aztán elviharzott.

Ötven évvel ezelőtt láttam, de nem tudnám elfeledni, ha akarnám sem. Csak jászaira emlékezem Teréza mama szerepében, mint az emberi jóság és tisztesség monumentális megtestesülésére, – Ligeti Juliskára – Noémi végtelenül bájos jelenségére, és Rózsahegyi csajkás hadnagyára. Az utóbbira nemcsak általánosságban, hanem úgyszólván minden gesztusára, hangsúlyára, éppúgy, mint Tibornak is minden mozdulatára." (Csathó K.)

Rózsahegyi hangoztatta: soha nem nézte, kilót nyom-e, vagy csak dekát a szerep, hanem azt, mit lehet belőle kihozni.

„*Boldogult vidéki színész koromban egy kis színtársulatnál a szolgabíró úr parancsára a Hamletet kellett eljátszani. Az igazgató – aki sokra becsülte tehetségem – velem akarta eljátszani a címszerepet. Az tudvalevőleg legalább félmázsás szerep. Én azonban a sírásót választottam, pedig az csak egy-két dekás, mert közelebb állt a szívemhez az élet és halál felett bölcselkedő sírásó. Hosszú művészi pályám alatt gyakran tapasztaltam, hogy a közönség nagyon szereti a paraszt szerepeimet. Alföldi vagyok, ott születtem, ott nevelkedtem, ott éltem köztük. Bevallom, nekem is szívügyem a magyar parasztfigurája, lelkülete, sokszínűsége, furfangja, kedvessége.*"

1911-ben; harmincnégy évesen magán színi iskolát alapít. Népszínház utcai lakása mellett még egy másik lakást bérel, és ott indul be a színészképzés. A háborús állapotok miatt megszakadt, majd négyévi szünet után haláláig folytatta. A Magyar Színháztörténet a következőket írja iskolájáról:

„A Színművészeti Akadémia és az Országos Színész Egyesület színészképző iskolája mellett néhány magán színiiskola is működött. Iskolája volt Rákosi Szidinek, Solymossy Eleknek, Hegyi

Arankának. Később Rózsahegyi Kálmán is alakított – még a felszabadulás után is fennálló – színiiskolát. Rákosi Szidi és Rózsahegyi Kálmán iskolája volt a magániskolák közt a legnívósabb. Növendékei közül számos kiváló, később országos híru színész került ki."

Az iskola létesítésének gondolatát a Találkozásokban így indokolja:

„Találkozásom a pedagógiával úgy történt, hogy egy ügyvéd barátom feleségének nagyon szép hangja volt és meghívták az operához, próbafellépésre. Barátom megkért, hogy tanítsam be vele a szerepet. Akkor éreztem először, milyen nagy öröm tanítani, tehetséget fejleszteni, csiszolni, és hogy mindazt, amit én küzdelmes és tanulságos művészi fejlődésem közben megtanultam – milyen öröm felhasználni – másoknak átadni. Azóta tanítok, és gyakran, ha növendékeim csüggednek, vagy nem érzik át olyan mélységes áhítattal ennek a pályának szent hivatását, mint ahogy kell, minden előírt tankönyv helyett beszélek nekik az én életemről.”

Tanítványa volt Péchy Erzszi, a „magyar operettszínpad álomtündére”, Mezei Mária, a sok-sok filmből ismert nagyszerű színész, Lázár Mária, Komlós Juci, Tasnády-Fekete Mária, Lengyel Erzszi, Görbe János Kossuth-díjas, Gyenes Magda, Peti Sándor, Rádai Imre sok film hősszerelmese, Déva Éva, Rátonyi Róbert az operett kiválósága, Kátai Vanda, Somfai Éva, Szendrey Elly, Sass József, Sztankay István, Mécs Károly, Koncz Gábor, Madaras József, Hofi Géza, Suhay Balázs, és a mester lánya: Rózsahegyi Marica is.

Évenként 20-25 növendéket eresztettek szárnyra, hogy „repüljenek a szó szárnyán a csillagokig és az emberi szívekig”.

Volt év, mikor egyszerre négy végzett növendékét szerződtette a Nemzeti Színház.

A Rózsahegyi-növendékek diploma-előadásai közkedveltek voltak Budapesten.

A színészképzés munkájában felesége, Hevesi Angéla volt a fő segítsége. Rajtuk kívül részt vett a növendékek oktatásában még énektanár, balett-oktató, rendező-tanár, művészeti korrepetitor, operaénekes tanár, akik az utolsó évben – akkor már Rózsahegyi Stúdió volt az iskola neve – a fenti sorrendben tanítottak: Kovács Margit, Bándy János, Gyenes Ilona, Öry Ilona.

Az utolsó tanév növendékeinek névsora: Andor László, Bánovics István, Benke István, Dalko Gizella, Dabóczki Mária, Egresi Andor, Farkas Ödön, Fehérvári András, Forró Pál, Kertész Erzsébet, Lakos Judit, Majoros Júlia, Máté Lívia, Nyulassy Valéria, Osisneg Tibor, Patai István, Péva Ibolya, Stein Éva, Széz Ferenc, Szendrei Ella, T'örök Anita, Vadas Éva.

Színi iskolája előbb az Andrassy utca, majd a Rózsahegyi-villa felépülése után a Tarcsay Jenő utcában működött.

Nagyon büszke volt a mester, hogy az országnak nem volt olyan színháza, ahol egy-két növendéke ne aratott volna sikert nap nap után.

Egyik legtehetségesebb és leghúségesebb tanítványa: Rátonyi Róbert így emlékezik vissza az iskolára:

„Jómagam, 1941-ben ismerhettem meg személyesen, amikor növendéknek jelentkeztem – az akkor éppen negyven éve működő – színésziskolába. Oszálytársaim között volt női taxisofőr, bérelszámoló, kőműves, cipészsegéd. Az órák este voltak, mert több növendék nappal dolgozott: így keresték meg a tandíjra valót. De ha a pénz nem jött össze, és a növendék tehetséges volt, a tandíjról Kálmán bácsi „megfeledkezett”. Pedig kitűnő volt az emlékezőtehetsége, azt bizonyította az a számtalan történet, amelyből nem egyet, nekünk is elmesélt” (Rátonyi: Egy hűtlen színház húséges fia)

Rózsahegyi nagy örömről számol be 1926. június 6-án az Újság és az Esti Kurir. Mindkettő méltatja Rózsahegyi Marica első fellépését.

„Színésznőt avatott tegnap a Nemzeti Színház: Rózsahegy Marica, Rózsahegy Kálmán lánya lépett először a világot jelentő deszkákra. Ezek a deszkák a fiatal művésznőnek valóban a világot jelentik, mert hiszen művészsülők gyermeke, egész eddigi életében ebben a világban élt, s nem történt egyéb, mint hogy most a nagy nyilvánosság előtt mutatta meg, hogy mit szívott magába a művészélet világából.

A fiatal művésznőt már egy ízben hallottuk. Apjának jubileuma alkalmával a Városi Színházban lépett fel, akkor három Ady verset szavalt. Ami legjobban meglepett bennünket akkor, az a fölényes nyugalom volt, amellyel odaállt a rivaldára és az óriási méretű színházban minden elfogódottság nélkül mondta el lelkéből sarjadtan Ady három versét. Ez a biztonság a legjobb ajánlólevél volt, ezt a biztonságot láttuk tegnap este is, mikor a Nemzeti Színház színpadán Az aranyember Noémi szerepét kreálta. Noémi passzív lélek, bensően szenvedő, külső megnyilatkozásában szánalmat és rokonszenvet ébresztő, egyszerű női léleknek látszik, de annyi benne az intuitív asszonyosság, hogy csak azok a művésznők tudják érzékeltetni Jókai e csodaszép női figuráját, akikben van erő a lélek analízisére, akikben van művészet, hogy a szavak mögött érzékeltetni tudják a költő elgondolását. Rózsahegy Marica Noémije olyan volt, amilyenek ezt a szerep tökéletes analízise megkívánja. Hangja modulációra képes, vannak elfojtott hangjai, vannak kitörései, és van hallgatása, mikor egész testével és lelkével játszik.

Olyan színésznői képességet mutatott, melyek a legnagyobb feladatokra is alkalmassá teszik a gyönyörű megjelenésű színésznőt. Zúgó taps, meg-megújuló elismerés és felvonásvégi ünneplés nem Rózsahegy Kálmán leányának, hanem Rózsahegy Maricának, a művésznőnek szólt."

Az Újság 15. oldalán SZÍNHÁZ – ZENE rovatban PLETYKÁLKODÁS cím alatt „Sorry” aláírással a következők állnak:

„. . . (Marika) színésznő lesz, helyesebben már az is, akik látták, hallották pénteken a Nemzeti Színházban, mind el vannak ragadtatva tőle. Holott édesapja nevével – bár látszólag nagyon könnyű – a valóságban igen nehéz.

Az apja lányától sokkal többet várnak, mint egy másik tehetséges kezdőtől. Marica egyetlen lendülettel ezt a nehézséget is leküzdötte, és az első szavával beférkőzött mindenki szívébe. És az est, az egész előadás folyamán lassanként elfelejtettük, hogy ez a drága gyermek Rózsahegy Kálmán leánya, és tapsoltuk boldogan, mint más nagyon tehetséges növendékét a Mesternek, aki nincs is vele ilyen közeli rokonságban.

Rózsahegy Kálmán két szelíd szeme most ugyancsak bajban van, és nagyokat pislog odakinn a kulisszák mögött, a Senki-szigete zöldellő fáinak kifele vetett árnyékában. A Duna e kies szigetének kétségkívül legszebb virága a kis Noémi, akit itt a napsugár meg a csörgő patak nevel. Bátor szavakkal mondja szerepét a Nemzeti Színház színpadán Noémi, Rózsahegy Marica. Annál ijedtebb odakinn Brazovits Anatóz imponáló kereskedő uram, és a kosztüm, mely számtalanszor fedett már színészt, ugyancsak csodálkozhat, mi van ezzel az aktórral, hogy úgy reszket, mint a nyárfalevél.”

„– Huszonhatodik esztendeje vagyok már színész ezen a színpadon, – mondja Rózsahegy – de így még sose drukkoltam, – a kiskésit neki – mint most, mikor a lányomat látom itt magam mellett játszani. A szívemet fent érzem a torkomban, a szemem meg olyan fátyolos, mintha belenéznek a szakadó esőbe. Még könnyezik is.”

A kislány, Marica azonban egy hős bátorságával állja a sarat. Az izgalomnak még csak az árnyéka sem látszik rajta, mintha az apjával együtt kezdett volna huszonhat esztendővel ezelőtt.

Vége a felvonásnak. A közönség lelkes tapsal hívja függöny elé a színészeket. Brazovits Anatóz is menne, de Fáy Szeréna visszatartja egy pillanatra.

– Ugyan, ugyan, édes Kálmán, legalább a szemét törölje meg, mielőtt a közönség elé megy!" .

Később a *Te csak pipálj, Ladányiban* Marica kedves szereplője volt a sok elismerést kiváltó filmnek. 1933-ban férjhez ment Tornyai Györgyhöz és Marica szült egy Marikát. Aztán nem tért vissza a színházhoz, mivel olyan idő következett, amikor apját is elűzték onnan.

Odahagyva a családtagokat, térjünk vissza a színjátszáshoz! Egyre több jó szerep talált gazdára Rózsahegyiben.

Színésztársai egyre inkább elismerik. Tekintélye nő. A filmezés beindulásával – némafilm – újabb érvényesülési lehetőség jelentkezik számára.

Közben szervez, fáradhatatlanul dolgozik, a köz érdekében lótfut.

Az ő fejében született meg elsőnek az a gondolat, hogy azokat a tagokat, akik 25 évet megszakítás nélkül töltenek a Nemzeti Színháznál, színész társai címeres aranygyűrűvel jutalmazza meg. Ha már felvetette a gondolatot, ki más kaphatott volna megbízást a végrehajtásra, a megvalósításra, mint ő. Problémás volt, mert nem mindenki értette meg, miért áldozzon ő ilyen ügyért. Olyankor a hiányzó összeget Rózsahegy a saját zsebéből hitelezte. Végül is elveszett pénz lett belőle; akkor sem kapta meg a térítést, mikor sok magyarázkodás, gyözködés, kilincselés után intézményesítették a gondolatot.

Máskor a színészeknek igyekezett kihajtani a vasúti kedvezményes utazási lehetőséget, azon az alapon, hogy ők is állami alkalmazottak. A vége az lett, hogy a kinevezett tagok megkapták, a szerződöttek, Rózsahegy az utóbbiak közt volt, elestek ettől a kedvezménytől. Így másnak kaparta ki a gesztenyét. Meg is fogadta, hogy aztán csak magával törődik. Kihajtotta az ingyenes villamosjegyet lakása és a Nemzeti közti szakaszra. Ehhez is mókás emlék fűződik.

„Nagyon boldog voltam. Nem azért a tizenkét fillérért, amibe a jegy' került, hanem hogy nem kellett állandóan a zsebemben kotorászni, fillérekkel csörögni. Helyet kerestem a jegynek, ahol jó helye van, ahol könnyen fellelhető. Végül a szivartárcát láttam legalkalmasabbnak. Kitűnő Regálta szivarokat szívtam, melyek darabonként tizenhat fillérbe kerültek. Egyik oldalon a szivarok sorakoztak, másikra helyeztem a szabadjegyet. Jött a kalauz. Előhúzó és kinyitom a tárcát, hogy lássa a jegyet. A kalauz mosolyog és köszönő fejbiccentés mellett kivesz egy szivart.”

Ő hajtotta ki a színházi tánc és ének pótlékot is. Amit akkor fizetett a színház, ha az előadásban azokkal szerepelnek.

A Gyurkovics lányokban Radványi ezredes játszott, szólótáncos és énekkel megtűzdelve. Mindkettő után kapott 20-20 koronát. Meg is érdemelte. Megnyerő, aranyos volt a szerepben. Pattogott, hangoskodott, igyekezett félelmes lenni már a próbákon is.

– Pajtás! – mondta Csathó főrendezőnek – Ennek az ezredesnek jó lenne egy pár új csizma! Táncolok. Nézik a lábamat. Látják rajtam ezt a kitaposott, trampli, kopott jószágot. Azt hiszik, valami ócskásnál szerzi be a Nemzeti a kellékeket. Félek, hogy egyszer a nagyérdemű közönség közé repülnek a csárdás cifrázása közben.

– Hogyne, Kálmánkám. Meglesz az új csizma.

Pár nap múlva új piros nadrágot, aztán új atillát kívánt, amit készséggel meg is csináltatott Csathó. Végül azzal állt elő, hogy egy új nadrágtartó – hócentróger – kell neki.

– Azt már nem – felelte a főrendező. Használd a magadét!

– Én nem viselek, de ehhez a nadrághoz kell. Hát én fizessem? Nem magamnak kérem, úgyis a színházi ruhatáré lesz.

– De te használod, hát vegyél! Két korona ötvenért kapsz egyet.

Megjártotta a filléres fukart, pedig semmi tehetsége nem volt a fővénykedéshez. Csodálatos cigánykodást volt képes végrehajtani miatta. Az az ember, aki a nemzeti színházi aranygyűrűkre százakat adott oda, és akire vadászat közben mindig ébren kellett ügyelni, hogy rá ne fizessen a közös költségekre, nem ilyen csekély, hanem tetemes összegeket.

Mikor Csathó erre figyelmeztette, azt válaszolta:

– Nem az összegről, hanem az elvről van szó. Csak erre az elvre nyugodott meg:

– Az is elv, hogy a színház nem fizet semmi olyanért, ami sem nem látszik, sem nem játszik.

Rózsahegyi nevéhez fűződik az a nagy komoly vívmány is, mely a színészek anyagi helyzetének javításához fontos lehetőséget teremtett, nevezetesen a kabarékon való szereplés lehetőségének kivívása.

„Rózsahegyi törte át elsőnek a merev tilalmat, mely a Nemzeti Színházon kívül való nyilvános szerepléstől a legridegebben elzárta a tagokat. Gondolatnak is képtelenség volt addig, hogy a Nemzeti valamelyik tagja bárhol másutt a fővárosban felléphessen”. (Csathó)

Persze a tilalom alól mentesítve volt a jótékony célú fellépés. Azonban még ilyen emberbaráti szerepléshez is az intézet vezetőségének jóváhagyását kellett kérni.

Más színpadokon való fellépés elképzelhetetlen volt. Azt vallották, hogy aki valamelyik nemzeti színészt látni akarja, menjen el a Nemzetibe. Így gondolták a színház látogatottságát emelni.

Ahhoz is hozzájárultak, hogy nyári időben, mikor a Nemzetiben előadás szünet volt, vidéki színházakban vendégszereplést vállalhassanak. Ezt kultúrmisszióknak tekintették. Ehhez évközben is engedélyt adtak, ha a vendégszereplés nem keresztezte a Nemzeti Színház műsorát, vagyis a nevezett színész nem akadályozza a megtervezett, meghirdetett műsort.

A régi művészek jövedelme jó volt, azonban a kezdő, fiatal művészekre nagyon ráfért volna egy kis többlet-jövedelem.

A színészek álma a kabaré-jövedelem volt. Egyébként igaz az is, hogy a Nemzeti tagjai egész évre kapták a fizetést, magánszínházaké csak szorgalmi időre. Viszont a magánszínházak jelentősebb fizetést biztosítottak a művészeknek.

Nem mondható a színészekre, hogy telhetetlenek voltak. Nagy részük nagyon is bohém volt. Nem szereztek vagyont, még akkor sem, ha egész életükben garasoskodtak. Viszont azt is el kell ismerni, hogy hivatásuknál fogva bizonyos pluszra vágytak, és azt jogosnak is vélték. Magukat nem szívesen tartóztatták meg attól, amit megkívántak. Szerettek jól élni, és családjuknak nyugodt sorsot teremteni. Ez utóbbi gondolatot így határozza meg Rózsahegyi az amerikai turnén írt naplójában:

„ Csak arra kérem a Jóistent, hogy addig éltesse egészségben, jókedvben, amíg a gyermekeimet biztos kenyérbe hozom, meg az Angimnak ne legyenek – ha majd én elmegyek deszkát árulni - özvegyi gondjai.”

A színészek fényűzése legfeljebb egy pestkörnyéki vagy balatoni nyaralóig terjedt. Egy velencei vagy viareggioi nyaralás, egy párizsi vagy olaszországi út is kielégítette legtöbbjüket.

Mikor Rózsahegyi a minisztériumban felvetette a kabarészereplés gondolatát az anyagiak megerősítése érdekében, az egyik államtitkár így szólt:

– Képtelen a kérés. Csak nem akarja végtére is, hogy egy színésznek akkora fizetése legyen, mint egy miniszteri tanácsosnak.

– Pedig az nagyon természetes – felelte neki – mert a közönség fizet érte, hogy láthassa a színészeket. Azért azonban – tudtommal – a minisztérium kapujában, hogy egy tanácsost vagy osztálytanácsost lásson, még nem állt senki.

Csoda, hogy ilyen vélemények ellenére sikerült Rózsahegyinek kiharcolnia a kabaréban való fellépés jogát.

Az az aggodalom, hogy a művészek „kabarézása” sok nézőt fog elvonni a színpadtól, nem bizonyult megalapozottnak. Hanem ez úgy lett, ahogy Rózsahegyi látta:

A nemzeti színészeinek, köztük elsősorban Rózsahegyinek a kabaréban való fellépte növelte a színház látogatottságát, mert a kabaré vendégei közül egyre szaporodott azoknak a száma, akik a színházban is látni kívánták kedvenceik produkcióit.

A kabaréval kapcsolatosan érdemes megtudni, hogy nálunk az első Bonbonnière néven nyílt meg 1907-ben a Teréz körúton, és első műsorai francia frivol bohózatok voltak, melyeket más kabarék műsorából átvett dalfordításokkal tettek változatossá. A magyar kabaré megteremtője és felvirágoztatója Nagy Endre volt, aki 1908-tól vezette a Molnár Ferenc és Heltai Jenő által alapított Modern Színpadot. Dalokból, kuplékból, színpadi tréfákból álló műsorban Nagy Endre, Medgyaszay Vilma, Boros Géza, Kökény Ilona, Vidor Ferike voltak a sztárok. A magyar politikai és társadalmi életről mulatságos torz képekkel tettek leleplező vallomást. Így állandó élő kapcsolata volt az élettel, az idővel és a közönséggel.

Ezeknek a sikeres műsoroknak mind gyakoribb és kedvelt szereplője lett Rózsahegyi. Több olyan darabban is szerepelt melyet fia, Rózsahegyi László írt a kabaré számára.

Ezzel nyilvánvalóan megnőtt az elfoglaltsága, persze a jövedelme is, főként pedig a népszerűsége fokozódott a pesti egyszerű emberek soraiban. Tudott dolog, hogy a Nemzeti Színház előadásainak törzsközönsége volt, mely nem az egyszerű polgárok közül adódott zömmel.

Más talán elkényelmesedett volna, neki szárnyakat adott a siker, és újabb célok felé hajtotta.

A színházban újabb remek alakításai következtek. Zilahy Lajos *Süt a napjában* sokgyerekes tanítót játszik. Az élet ezer gondja-baja közt is a legemberibb bölcsességben a tiszta humor az útitárs. „Volt ebben egy hangtalan játéka, mikor pár pillanattal a nézőtér nagy kacagása után, egyszerre nem hallatszott a színházban egyéb, csak a közönség sírását elámuló orrfűvások.” (Csathó)

Visszaemlékezésében ez található a fenti művel kapcsolatban:

„Sok kedves szerepem között van egy, amit különösen szeretek. Ez a szerep Zilahy Lajos: Süt a nap c. drámájának falusi tanítója. Talán azért szeretem különöbben, mert sok ilyen tanítót ismertem, mert sok ilyen magyar tanító van.”

Zilahy tanítójának nyolc gyereke van. Nyolc gyerekkel küzd valami kis faluban, az Úristen háta mögött. Csupa gond és küzdelem az élete, nyomorúság és reménytelenség. De a jókedve, humora sose hagyja el, és bízik Istenben, és bízik egyik kisfiában, aki nagy zenei tehetség. Erre áldozna mindent, de nincs. Kérni kell, de kitől? Talán az áldott szívű tiszteletes úrtól, aki maga is nagyon szegény, talán segít. Az itt következő jelenet volt legkedvesebb számára. A templomkertben játszódott a szívszaggató történet.

1915 áprilisában, levél érkezett Endrődről. A Nemzeti Színházhoz címezték, mert a lakása címét nem tudta a küldője. Nagyon elszakadt, elsodródott ezekben az években a művész szülőfalujától.

Izgatottan szakította fel a borítékot, és idegesen olvasta e néhány sort:

„Kedves Fiam!

Isten akaratának beteljesedését érzem közeledni. Mielőtt meghalok, szeretném rendezni minden földi ügyemet magammal és veled. Kérlek, szakíts időt és gyere haza! Ha teheted, ne halogasd messzire, mert kevés az idő! Tisztelettel: Apád”

Hosszú idő óta nem találkoztak. Csak mikor valami keserűség lepte el a szívét, olyankor jutott eszébe az apja. Sőt álmodni is álmodott vele egyszer. Mikor Anikója meghalt, a temetés utáni éjszakán olyan kép jelent meg álmában, hogy Endrődön volt és Anikó elbújt Uhrin József szüre alá, és mentek nagyon messze az erdőbe. Kiabált is álmában utánuk, de vissza sem néztek, meg sem álltak.

Akkor sokszor eszében járt az apja. Meg olyankor került elő, mikor kicsinyeinek az ő gyermekkoráról mesélt.

Éjfél volt, mire hazaért. Máskor ilyen kései órában már aludt a ház népe. Lábujjhegyen osont oda Lacihoz, meg Maricához. Megcsókolta őket. Drági még ébren volt. Elbeszélésén dolgozott.

– Mért vagy rossz kedvű, édes uram? Pedig nekem olyan mondanivalóm van, ami felvidít.

Idegességében még azt sem kérdezte, mi az a kedves hír. Csak Drági elé tette a levelet. Az végigolvasta. Aztán csak annyit mondott:

– Babám lesz.

A férj elmosolyodott és megcsókolta felesége homlokát.

Április második fele lett, mire összejött három nap egymás mellé, mikor nem volt fellépése. Tizenegy óra volt, mire Gyomán leszállt a gyorsról. Egy öreg konflis várakozott az állomáson. Odament, hogy átvitesse magát. Az öreg azonban közölte vele, hogy a doktor urat várja, Pestről ezzel a vonattal jön. Nem viheti át. Ő rendelte át.

– Egyedül jön a doktor úr?

– Feleségével.

Látta, hogy nem marasztalja, hát megindult gyalogosan a négy kilométeres úton. Hamarosan utolérte a konflis és megállt mellette. Üres volt.

– Tessék felszállni! Nem jött a doktor úr. Felkászálódott.

– Hogy hívják a doktor urat?

– Kovács Péter. Nagyon híres orvos. Még a szomszéd, meg a messzi községekbe is eljár gyógyítani. Azt hallottam, valami gyógyszerért ment, mert egy gazdag rokona nagyon beteg. Annak hoz valamit valami híres pesti professzortól. Majd az esti vonthoz visszajövök elé. Azzal biztosan jön. Az aranyparasztot gyógyítja. Már egy hónapja, hogy nagyon beteg. Nem is élne már régen, ha nem Kovács doktor úr kúrálná. Meg is kapja a gyógyítás díját. Van miből fizetnie Uhrin József gazdának.

Meghökölt Rózsahegy. Pedig kezdettől sejtette, hogy az apjáról van szó. Most mégis beleborzongott a bizonyosba.

Az öreg kocsis beszélő kedvében volt. Folytatta:

– Mert tudja az úr, nagyon gazdag ember József gazda. Gyereke meg nincs. Első feleségét, Hunya Ilonát öt éve eltemette. Most a másik asszonnyal él. Az gondolzza. No, gondolhatja is. Megvette annak is a fejalját. Húsz holdat hagyott rá végrendeletében. Meg a lányára is annyit.

– Azt mondta az előbb, hogy nincs gyereke.

– Hát, tudja, úgy van ez, hogy nincs, de van. Mert Hunya Ilonának nem volt. De Uhrin Józsefnek van. Kettő is. A lánya itt él Endrődön. Buza Marinak hívják. Ugyan már Dinya Imréné. Szóval Uhrin Jóska az apja. Olyan szerelemgyerek. Meg van neki egy fia is. Az a nagyobb. Az meg valami nagy úr lett. Komédiás, tudja. De nem olyan vándorkomédiás, mint akik itt is megfordulnak, hanem valami fényes nagy színházban játszik. Meg filmen is mutogatják a moziban. Én ugyan nem láttam, mert nem voltam moziba. Bolondság lehet az. Aki látta, azt mondja, kiköpött Szép-Uhrin Jóska. Míg fiatal volt így hívta a falu a gazdát. Hát az anyjára én is emlékszem. Kocsmárosok voltak, itt a községi csapszékben. Az anyját Zsaninak hívták. A lányát meg utána kis Zsaninak. Finom kis fehérceseléd volt. Cseppet sem csodálom, hogy belegabalyodott az aranyparaszt. Aztán a kis Zsani férjhez ment egy ripacshoz, ő is az lett. Hej, uram, ha hallotta volna, hogy tudott énekelni az a fiatalasszony! Híressé tette a Grósz-kocsmát. Azóta is rajta ragadt a Dalos-kocsmá név.

No, nem is engedte Uhrin Jóska, hogy olyan vándorszínész legyen a fia. Kitaníttatta.

Közben a faluszélére értek.

– Álljon meg bátyám! Leszálok.

Kifizette a fuvarost, és gyalog indult gyermekkori érelékei után.

„Akaratlanul kedvenc dalom tolakodott az ajkamra. Lassan andalogva mentem a Selyem utca felé, és nagyon halkán dúdoltam:

Végigmentem az órmódi temetőn,
Elvesztettem selyem, bársony keszkenőm...

A régi szülőiház, a kocsmaház még éppen olyan volt, mint gyermekségem idején, csak az ivó aijtaja már nem volt meg. Berakták. Lakóház lett belőle. Az akácok hogy megöregedtek. Az udvaron ott állt az öreg eperfa. Féloldalas volt. Felét lefűrészelték. Pusztulófélben volt. Eszembe jutott a kellemes eperíz. Összefutott a nyál a számba. Mennyiszer jóllaktam ágain fehér, édes gyümölcscsel! Megálltam és hosszan néztem a házat, a kertet. Valaki megjelent a szomszéd ház kiskapujában. Nem akartam, lássa, hogy bámulom a nádas, vályog odút. Tovább indultam. Mikor elmentem a fiatal nő mellett, rám köszönt:

– Dicsértessék a Jézus Krisztus!

– Mindörökké! – válaszoltam.

A hátamon éreztem, hogy nagyon megnéz, ki is lehet az az idegen, mit keres itt. Akivel összetalálkoztam, mind köszönt; nők, férfiak, gyerekek, fiatalok, öregek. Olyan furcsa volt. Az Uhrin-házat könnyen meglettem. Cukott szemmel is odataláltam volna.

Valami különös félelem fogta el a szívem. Mintha vadidegenhez vagy ellenségemhez mentem volna. Nem tudtam azóta sem megmagyarázni magamnak, miért. Pedig gyermekségem idején milyen vad örömmel törtem be, mikor elsökhettem anyám vagy nagyanyám mellől.

Apám egy öblös karosszékben ült. Nézte az utcát az ablakon át. Hosszúszárú tajtékipipából bodor felhőt eregetett. Nem hallotta meg a kopogtatásom. Később rájöttem, nagyot hall. Egyedül volt otthon. Az ajtónyitás-csukás sem fordította felém figyelmét. Rövid ideig álltam mögötte, majd elé kerültem. Endrődi szokás szerint „Dicsértessékkal” köszöntem.

Rémnézett. Láttam, nyomban megismert. Reszkető kézzel kapaszkodott a szék karjába, hogy felálljon. Megfogtam a karját és segítettem neki.

Szemtől-szembe álltunk egymással, két meglett férfi. Percekig nem tudtunk szólni. Egyik tele volt keserúséggel a múltért, a másik lelkifurdalással. Végre ő törte meg a csendet:

– Isten hozott fiam! Szeretném jóvátenni a múltat! Nevet akarok neked adni, meg megélhetést.

Minden eszembe jutott: a gyermekségem, ami nem volt, az anyám, aki földönfutó lett, hogy apa nélkül nevelkedtem, hogy mennyit küzdöttem, nélkülöztem, szenvedtem, míg idáig jutottam.

Megkeményedett szívvel válaszoltam:

– Köszönöm, apám! Már késő. Szereztem én magamnak tisztességes nevet, úgy hívnak, hogy Rózsahegy Kálmán.

Elborult az arca, könny csillogott a szemében, és elnézett messze, a múltba. Tudtam, ez a könnycsepp mit jelent.

Szegény apám! Nem is ő volt az oka mindkettőjük elrontott életének, hanem a szülők. Ők nem tudták megérteni öreg fejjel a fiatalok szerelmét.

Elmondtam neki az életemet. Küzdelmeimet, sikereimet. Láttam, boldog volt. Megmutattam feleségem és gyermekeim fényképét. Azt is, ahol anyámmal vagyok. Nézte, hosszan nézte, közben úgy reszketett képet tartó keze, mint a nyárfalevél.

– Akkor ne is várjam, hogy hazajössz, folytatni a munkámat?

– Azt ne! Hazajönni hazajövök, mert most, mikor hosszú idő után újra Endrődre kerültem, éreztem, hogy ez az én szülőfalum. Azonban nincs itt nekem lehetőségem a boldogulásra. Engem már a színház nem ereszt el, míg élek, és én sem tudnék meglenni színpad nélkül. Úgy hozzá tartozom, mint ahogy apám hozzánőtt a földhöz.

– Akkor a földdel mi lesz?

– Majd azé legyen, aki dolgozik vele, aki abból akar élni, abból akar életet sarjasztani! Adja apám iskolaépítés céljára! – Szégyelltem volna mondani, hogy rám is rám férne pénz, mert máséban lakom. Akkor jöttem rá, mennyire az apám fia vagyok. Nem nyílt kérésre az ajkam.

Bár indulásra készülve felálltam, mikor belépett egy szép parasztasszony. Mintha tükörbe néztem volna, annyira hasonlított rám. Lassan négy évtizede, hogy láttam a húgomat. Buza Marit, a féltestvéremet.

Odament apánkhoz és megcsókolta. Elöttem nyugtalan idegességgel állt meg. Szégyellősen, akadozva beszélt:

– Az úr ... maga ... tán ... olyan, mintha...

– Szervusz, húgom, Marika! - öleltem magamhoz és megcsókoltam.

– Láttam tegnap este a moziban. Mindjárt megismertem. Azért mentünk át Gyomára a férjemmel, Imrével, mert hallottuk, hogy maga is szerepel.

– Csak nem magázol, húgom? Itthon mindig tegeztél.

– Régen volt az. Nem illik ilyen híres úri embert tegezni.

Megtoldtam a maradásom. Valahogy megnyugodtam. Mintha kezdtem volna otthon érezni magam.

Ahogy ott diskuráltam, vettem észre, hogy több mint harmincévi távollét után is mennyire megmaradt a beszédem endrődinek. Éppen olyan zártan ejtettem én is az e-t, mint ők.

Az esti vonattal kívántam visszautazni. Hiába mondtam, hogy átmegyek az öreg Sztahó Máté konflisán, mert megy Kovács doktor elé, apám nem engedett. A könnyű kocsi fogatott a béressel és kivetített az állomásra. Ottlétem alatt többször hosszan néztem gyönyörű tajtékpipa gyűjteményét. Talán észre is vette. Dehogy talán, egész biztosan, mert később érdekes folytatása lett csodálkozásomnak. Egy jókora csomagot is vittem haza apámtól. Dráginak küldte. Búcsúzaskor magához ölelt, megcsókolta a homlokom. Akkor találkoztam vele utoljára.

De valahányszor hazamegyek, meglátogatom a kis falu temető-kápolnája mellett az aranyparaszt sírját."

A magával vitt ajándékokat a család szeretettel fogadta és érdeklődéssel figyelte. Szép endrődi szöttesek kerültek a szekrénybe: törülközők, abroszok, szalvéták, melyek szedett és duplaverésű művészi mintákkal érdekes, új dolgokat jelentettek a pestieknek. A későbbi időkben Drági sokszor büszkén mutogatta azokat művész vendégeinek.

Az endrődi látogatás után Rózsahegyi anyját elfogta valami öreges nosztalgia. Egyre inkább vágyott Orosházára, ahol unokatestvérei éltek. Többször hajtogatta:

– Meg kéne már látogatnom az orosháziakat. Azt hiszik, gögös vagyok, mióta a fiam híres ember lett. Pedig nincs csúnyább, mintha valaki elfeledkezik a régi jöteveiről.

Ilyenkor a fia meg a menyé egymásra nézett, mert érezték, hogy valami nyugtalanság van az anyai szívben. Nem sokáig váratott magára az utazás. Április 30-án egyedül volt otthon Zsani mama. Postás csöngetett, „telegramot" hozott.

Megjött az értesítés, hogy Uhrin Józsefet május elsején délután 2 órakor temetik. Az értesítést gondosan eltette személyes iratai közé, és mindent összekészített az útra. Még virágcsokrot is vett, hogy „kedveskedjen a rég nem látott rokonoknak".

Akármennyire igyekezett leplezni, mégis észrevehető volt az idegessége, mely áthatotta egész lényét. Másnap a kora reggeli vonattal indult. Az állomásról hazamenet Drági meg is jegyezte:

– Valami nagyon sürgőssé tette mama utazását.

– Igen. Olyan volt, mint aki nem akar valami fontos dologról elkészni toldotta meg a férj. Csak egy hét múlva tudódott ki a dolog, miért volt olyan gyors elhatározása a mamának.

Délután két órakor volt a temetés. Hozott meglepetést és furcsa zavart is. Mindenki meglepve vette tudomásul, hogy nem a felesége mellé ásták a sírját, hanem a szülei mellé.

Már mindenki elhagyta a frissen elhantolt sírt. A sírásók felszerelésüket vitték vissza a temetőcsősz házhoz, mikor egy sötét ruhás, elegánsan öltözött idős hölgy megkérdezte tőlük:

– Szíveskedjenek megmondani, hová temették Uhrin Józsefet!

Egyik visszament vele és megmutatta a temetői nagy kereszt (temetőkápolna) közelében lévő új sírt, majd magára hagyta az „idegen úri asszonyt”, aki egy csokrot helyezett a kereszt tövére. Aztán néhány percig mozdulatlanul állt a kereszt előtt, aztán megfogta a kereszt két szarvát, úgy maradt kis ideig, majd visszament a temetőnél várakozó kocsihoz és Gyomára az állomásra vitette magát.

Ezen különös dologra tesz bizonyosságot a következő eset.

„Kálmán éppen vidéken turnézott, mikor beállított hozzánk egy egyszerű paraszt asszony, batyuval karján. Kálmánt kereste.

– Nincs itthon – mondtam.

– Nem baj, majd megvárom – válaszolta. – De csak egy hét múlva jön haza.

– Az se baj. Majd várok egy hétig, mivel hogy olyat hoztam magammal, amit csak neki adhatok át, a tulajdon kezébe.

A pipák voltak, az édesapja pipái, amit Kálmánnak hagyott végrendeletében.” (Színházi Élet. 1938.13. sz. Bókai: Ősz – Tavasz)

Drági egyedül volt otthon. Anyósa, Zsani mama még nem ért haza Orosházáról.

Az asszony hírére, hogy meghalt Uhrin József, nagyot nézett Rózsahegyiné. A hagyatékot hozó nő erősítette: „...márpedig küldtünk telegrammot, ide a lakásra. Magam adtam fel az endrődi postán”.

Az érkező olyan falusi hírharang volt. Nem kellett faggatni. Ömlött belőle a szó, csak legyen, aki hallgatja. Elmondta, hogy az aranyparaszt azért nem került felesége mellé, mert „1911-ben a nagy beteg Ilona asszony azt kérte, ha meghal, szülei mellé temessék, de úgy hogy Uhrin József ne férjen oda. Legalább ott ne bosszantsa, ott hagyja nyugton”.

Így lett helye a férjnek is saját szülői mellett. A temetési zűrzavar meg azért volt, mert „búcsúztató után kivitték a koporsót a temetőbe, ráhelyezték a sír fölött átnyújtott két rúdra. A plébános úr beszentelte a koporsót. Már kezdték leengedni a holtat, mikor egyik sírásó riadtan felkiáltott:

– Álljunk meg! Plébános úr! Valaki fekszik a sír fenekén.

Felhúzták vissza a koporsót. A sírban egy hatalmas kutya tetemét találták. Ezért kellett újra szentelni a sírt.

Azt beszélték a faluban, hogy Hunya Ilona egyik rokona tette a gyalázatot, mert ezzel akart bosszút állni a családon esett sok bántáson.”

Rózsahegyi Kálmán édesanyja (Grósz Zsani) 1926-ban halt meg. Már évek óta vak volt mindkét szemére. Miután a rákoskeresztúri temetőben örök pihenőre helyezték, „hagyatékát” átnézték, és féltve őrzött kincse közül előkerült a tíz évvel előbb elveszett telegramm. Bizonyosságul szolgált, hogy csaknem fél évszázaddal szerelmi kapcsolatuk után is elszakíthatatlan lánc, el nem fakuló emlék kötötte Endrődhöz, melynek öreg temetőjében már

csak egy korhadt akác kereszt őrizte a régi emlékeket takaró aranyparaszt sírját. Ez a sírdomb hosszú évekig maradt Rózsahegyi zarándokhelye.

1926-ban, mikor a Nemzeti Színház örökös tagját ünnepelte az egész ország és a nagy öröm, boldogság elterelhetette volna a művész figyelmét a temető szomorúságáról, az ünneplésről hazainduló barát tollából a következő sorok fakadtak:

„Mikor hazafelé cihelődtem, Kálmán kiválasztotta a legszebb babéros, nemzeti pántlikás ágat, és kért vigyem el, tegyem annak a sírjára, kinek az életét köszönheti. Rátettem az endrődi katolikus temető sűppedt sírdombjára, ahol egy korhadó keresztre vésvé-írva csak ennyi volt:

UHRIN JÓZSEF

élt

66

évet

Ezek az idők a nagy sikerek éveit voltak. Ekkor már a film is felfedezte Rózsahegyi tehetségét, értékét.

Filmjei közül ebből az időszakból legismertebbek:

Szökött katona (készült 1914-ben)

Az alvajáró (1915)

Jó éjt, Muki! (1916)

Petőfi-dalciklus (1916)

Liliomfi (1917)

Lady Violett (1922)

A cigány (1925)

Kiugró színpadi, majd filmsikere volt a Cigány Kollégái így hívták Rózsahegyit.

„Cigány – ez én voltam. Így neveztek el barátaim, vadásztársaim, mert fekete volt a hajam, mint a varjú szárnya, a szemem is fekete volt, mint a bodzafa bogyója, a kerek arcon napbarnítottan vigyorgott mindig.

Cigány ... mennyi melegséggel, szeretettel, s a hangsúlyban milyen humorral mondták ezt nekem.”

(Zörög a haraszt.)

Egyébként két kiemelkedő cigányalakítása volt. Egyik a „Viola az alföldi haramia” – Peti cigánya, másik Szigligeti Zsiga cigánya, a Cigány c. népszínmű címszerepe. Ez utóbbi különösen emlékezetes, felejthetetlen alakítása. Jubileumi játékának is ezt választotta.

Ebben messze felülmúlta az eddigi népszínművekben alakított figurákat. Az már nem játék volt, hanem élet. Élte a színpadon a szerepet. Olyan tökéletesen és hitelesen, hogy a nézőket valósággal varázslatba ejtette.

Másik nevezetes népszínmű alakítása volt a Csikósban Márton.

„A bíráló a drámát középszerűnek ítéli, de annak nemzeti irányát nem győzi magasztalni. Pestre átültetett bohózat helyett „hazai eledelt” üdvözöl benne. Az úri osztály mellett itt már a nép a fontosabb. Bűnügyi história ebben is van, de hazug romantika nélkül. Bántó irányzatosság nem rontja el. Ami benne keserű is, megolvad Szigligeti kedélyében, mely ritkán ilyen meleg és közvetlen. Szerelmi jelenetei közvetlenek, természetesen, a nótázás is természetesen fakad a helyzetekből. A pusztai idill pedig, az öreg csikósgazda birodalmának remek képe megelevenít mindent. . .

Ez az öreg Márton csikós a magyar színpad legigazibb alakjai és legremekebb szerepei közül való. Ebben lett nagyvá Rét Mihály, s napjainkban az erdélyiek Szentgyörgyije, vagy a mi Rózsahegyink csak úgy megnőtt benne.

Szigligetinek ebből a darabjából, meg a későbbi Cigányból sarjadt ki a magyar népszínmű egész családfája... Az öreg Márton csikós után az öreg Zsiga cigány mutatja ismét az író a realista remekelés magaslatán. Szentpéteri nyomában a könnyes humor megannyi művésze – Szentgyörgyi Istvánon át Rózsahegyi Kálmánig – kedvére bányászott ennek a pompás zsáneralaknak kincses gazdaságban."

(Rédey Tivadar: A Nemzeti Színház története.)

Hogy Rózsahegyi művészetét értékeljük, érdemes bepillantani Kosztolányi Dezső kritikájába, mert nála hivatottabb kritikus nem sok van.

A „Karácsonyi vers”-ről, melyet Heltai Jenő szerzett, a következő megállapítást teszi:

„Heltainak irodalmi remeke valósággal konzseniális íróársának, Smitzlernek pompás irodalmi tárgyú egyfelvonásosaira emlékeztet, de hatásosabb mert igazabb, és kedvesebb, mert a miénk. Nem is tévesztette el hatását. A függöny legördülése után zúgó tapsal hódolt a közönség Heltainak, de a távollevő szerző helyett csak a színészek: Dezső, Csillag Teréz, Rózsahegyi hajlongtak a lámpák előtt. Kedves, fényes este volt. Íme, a Nemzeti Színház avatag, vén színpaddeszkái még egy igaz poéta féktelen, egészséges poézisét is elviselhetik."

(Budapesti Napló. 1906. dec. 13.)

Martos Ferenc *Muskátli-ját* így véleményezi:

„A színészek láthatóan küzdöttek a vizenyős szereppel, az intelligensebbek meglepő bravurral tették magukat túl az áldatlan vállalkozáson. Váradi Juliska, Rózsahegyi – jóindulattal igyekeztek elfelejtetni a vígjáték szomorúan sivár, drámaiatlan részleteit.

(Budapesti Napló. 1906. szept. 30.)

Molnár Ferenc: *A fehér felhő-jéről* így nyilatkozik:

„Rózsahegyi Kálmán és Pethes Imre, és a kis színészek, a gyerekek mind frissek, ízlésesek. A nézőtér fekete homályában gyakran felfehérlettek a zsebkezdők, egyre több és több, az emberek megkönnyebbülten sírtak, amikor pedig az ég és föld kedves ellentétéből humoros helyzetek alakultak, valami rezzenésszerű, könnyű nevetés suhant át a nézőtérre, s aztán mindenki tapsolt, hosszan és sokat tapsolt."

(Világ. 1916. okt. 28.)

Barta Lajos: *Zsuzsi*:

„A Nemzeti Színház mai estéje hangos a tapstól. Rózsahegyi játssza a „köfejtőt” egyszerűen és jól, a Kerpelyi Jenő -Temesváry szerzette parasztdalokat mértékkel és kedéllyel éneklí."

(Világ. 1916. okt. 28.)

Móricz: *Mint a mezőnek a virágai*

„Külön helyen kell beszélnünk – megkülönböztetett hódolattal – Rákosi Szidiről, Gabányiról, Rózsahegyiről és Hajduról. ..."

(A Hét. 1911. ápr. 9.)

Móricz: *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*

„Rózsahegyi andalító művész, egyszerű, maga a költészet."

(Új Idők 1928. dec. 16.)

Móra Ferenc: *Ének a búzamezőkről*

„Tasnádi Ilona és Rózsahegyi a helyükön állnak." (Világ. 1916. okt. 12.)

Tévedések játéka:

„A közönség mulatott is. Elejétől végig pukkanó kacajok kis sortüze kísérette az előadást. Kiss Ferenc és Mihályffy Béla (a két iker úr) és Rózsahegyi Kálmán meg Náday Béla (a két iker inas), Cs. Aczél Ilona és Mátrai Erzsébet játékát."

(Pesti Hírlap. 1923. okt. 20.)

Szentivánéji álom:

„Majdnem minden szereplő új, kivéve Rózsahegy Kálmánt, ki az ő gazdag tehetségében ismét új kincseket lel.”

(Pesti Hírlap.1928. május 26.)

Vörösmarty: *Csongor és Tünde*

„Külön meg kell emlékezni Rózsahegyiről, ki a költemény magyar voltát hangsúlyozza, kedves humorával, páratlan paraszt kedélyével.

(Világ.1916. dec. 7.)

Gogol: *A revizor*

„Rózsahegy, Hajdu, Horváth, Náday, Gabányi, Bartos – az orosz beamter¹² urak... egyforma erővel lendítenek. Kedves este volt. Senki sem érezte a klasszikusport, azt, hogy erről a darabról már külön fejezet szólt az orosz irodalom történetében.”

(Világ.1915. dec. 5.)

Mikszáth-Hevesi Sándor: *Régi idők*

„A színészek munkáját élvezzük. Bajor, Somlay, Rózsahegy ...szép játékát.”

(Új Nemzedék. 1919. nov. 16.)

Gárdonyi Géza: *Karácsonyi álom*

„Két édes öregecske áll a csodák éjszakájában. Az egyik 250 éves vagy még öregebb, az öreganyó évei számát sem tudja. Somlay és Rákosi Szidi játssza őket imádandó művészettel. Repedt, öreg hangon beszélnek, zümmögnek, csendesesen filozofálnak. Az ő nevüket kell említenem, meg Rózsahegyét, aki piros bugyogóban egy cigányt alakít.”

(A Hét. 1912. dec. 22.)

Garamszeghy Sándor: *Matyó lakodalom*

„Blaháné játéka minden esetre kedves és nagyszerű magyar különlegesség, s igen jó és kellemes Rózsahegy is. ... A színészek darabot fordítanak. A színészek darabot írnak. A színészek rendeznek. Üdülés látni, hogy vannak olyan színészek, akik játszanak is.”

(Világ.1914. jan.17.)

Vajda Ernő-Fazekas Mihály: *Ludas Matyi*

„Az előadás jó. A rendezés mulatságos. Rózsahegy régi, értékes humorát adja.”

Bényi Adorján: *Az elcserélt ember*

„Rózsahegy rózsaszín, elkophatatlan kedéllyel szolgáltatja az előadás művészi értékét.”

(Új Idők.1930. november 2.)

Ilyen a véleménye a színészet iránt talán legigényesebb költő-kritikusnak.

Mennyivel inkább elragadtatással beszél Rózsahegyiről az egyszerű színháznéző. A színházi lapok egyre többet foglalkoznak alakításaival, művészetével. Rajong érte a közönség.

„Varázsa volt a hangjának. Ha csak kívül a színpad mögött, végszóra megszólalt jellegzetes, kissé fátyolos hangján, például, mint Gonosz Pista, a furfangos, részeges bakter *A falu* rosszában, még mielőtt a színpadra lépett volna, csak a hangja hallatára is felmorajlott a közönség:

– Rózsahegy! Jön Rózsahegy!

És a belépő, rendkívül népszerű művészt dübörgő tapsvihar fogadta, ami aztán sokáig tartott, fokozódott, majd nagy nehezen elcsitult, és folytatták az ünneplés miatt percekre elakadt előadást. Micsoda felemelő érzés fogadni a közönségnek ezt a példátlan, mindent elsöprő szeretet megnyilvánulását! Ilyen körülmények közt láttam életemben először én is Kálmán bácsit színpadra lépni az 1920-as évek elején a mostani Erkel Színházban, mint az öreg Zsigát a *Cigány c.* népszínmű címszerepében. A siker az előadás folyamán - ha lehet – még fokozódott, az

¹² beamter: hivatalos, hivatalnok

előadás végén pedig a közönség felállva ünnepelte a meghatódottan hajlongó nagy művészt, könnyből és mosolyból ötvözött szerepében. Ez volt az ő igazi világa: humor és tragikum."

(Bilicsi T.: Hol vagytok ti régi...?)

Az akkori időkről, sikerekről vall Demjén Miklós a Pillantás a múltba c. cikkében:

„Mi volt Rózsahegy művészetének titka? Utolérhetetlen egyszerűsége, a jellemábrázolás, jellemalakítás maximális kifejező ereje és hangjának gazdag színárnyalata, amibe belefért Hamlet sírásója, A falu rossza Gonosz Pistája, Molière Fösvénye, és a felejthetetlen Tiborc alakítása a Bánk bánban.

Tizenhét éves voltam. Emlékszem egy esetre. A mai Corvin Áruház helyén állott az Apolló kabaré. Hatvan évvel ezelőtt (1912) a műsorok változatosabbak voltak és irodalmiabbak. Hiszen Nagy Endre szabott irányt a kabarénak. Egyfelvonásos drámát adtak elő Rózsahegyivel a főszerepben. A mókázás nagymestere drámái szerepben úgy megríkatott mindenkit, hogy a felvidító könnyű műfajok már nem tudták megvigasztalni a közönséget."

1923-ban megkapta azt a kitüntetést, amire egész életében büszke volt, a Nemzeti Színház örökös tagja lett.

Így érkezett el 1926. február 20-hoz, mikor a Nemzetinél eltöltött 25 évi működésért jubileumi jutalomban részesült. Nincs semmi túlzás abban, hogy az egész ország Rózsahegyire figyelt.

„A színpadi ünnepélyesség pompája és a benső szeretet meleg sugárzása adott rendkívüli fényt annak az ünnepségnek, amelyen Rózsahegy Kálmán Nemzeti Színházi tagságának huszonötödik évfordulóját ülte meg szombaton este a Nemzeti Színház. A Nemzeti Színház ünnepsége azonban kiszélesedett, mert a népszerű művész ünnepléséből részt kért magának az egész közönség, sőt az egész közélet is. A Nemzeti Színház már este hat órakor megtelt fényes, ünneplő közönséggel, amelynek soraiban ott volt a kormányzó, Augusztia főhercegasszony és az ország közéletének számos előkelősége.

Az ünneplő küldöttségek már félhatkor gyülekezni kezdtek a Nemzeti Színház szépen feldíszített és fényesen kivilágított színpadán, ahol nagy félkörben helyezkedtek el a Nemzeti Színház tagjai, két oldalt pedig és hátul az emelvényen a különböző küldöttségek foglaltak helyet. A színpad jobb felén drapériával leterített emelvény állt.

Azon helyezték el a koszorúkat és a szalagos babérágakat, amelyekkel bőkezűen lepték meg a jubiláns művészt hódolói.

Háromnegyed hatkor megérkezett dr. Petry Pál államtitkár és a kultuskormány képviselőjében üdvözölte Rózsahegy Kálmánt, gyönyörűen feldíszített öltözőjében és átadta neki a kormányzói elismerés díszjelvényét.

Azután dr. Sipőcz Jenő polgármester látogatta meg ugyancsak öltözőjében a jubiláns művészt, hogy a főváros üdvözlését és jókívánságát tolmácsolja. Pontosan hat órakor szétnyílt a Nemzeti Színház bársonyfüggönye és az ünneplő küldöttségnek közepette Nagy Izabella és Ághy Erzsikarján megjelent Rózsahegy Kálmán, mellén a kormányzói kitüntetéssel és az egész színház közönségének zúgó tapsai közt a színpad jobboldalán foglalt helyet. A taps lecsillapultával a küldöttségek tömött soraiból előlépett Hevesi Sándor dr., a Nemzeti Színház igazgatója és meleg szavakkal köszöntötte Rózsahegyit, aki harminc év óta az ifjúságot és a taps derűjét jelenti a magyar színpadon. Ezután sorra következtek az üdvözlések.

Radnai Miklós igazgató a magyar királyi Operaház szeretetének babérkoszorúját nyújtotta át az ünnepeltnek.

Rendkívül hatásos beszédet mondott Berthoty Kálmán dr. kormányfőtanácsos, aki Rózsahegy szülővármegyéjének, Békés megye törvényhatóságának üdvözlését tolmácsolta. De elhozta az ünnepeltnek vármegyéje minden tiszteletét és egész szeretetét is.

Zeőke Antal dr., nemzetgyűlési képviselő, Endrőd község küldöttségét vezette, átadta Rózsahegyinek a díszoklevelet arról, hogy szülőfaluja a művészt díszpolgárává választotta.

Beöthy László a Színigazgatók Szövetsége nevében mondott magvas üdvözlő szavakat.

Balla Kálmán pedig az Országos Színészegyesület nevében kétezer magyar színész tiszteletét és hódolatát tette le a legmagyarabb színész lábához. Molnár Dezső dr. a Budapesti Színészsövetség hódolatát tolmácsolta. Vitéz János a magyar színpadi szerzők nevében a szerzők diadalmas estéinek egyik illusztris zászlótartóját üdvözölte Rózsahegyiben.

Schöppflin Aladár a Színházi Kritikusok Szindikátusa nevében meleg szavakkal üdvözölte azt a színészt, akivel szemben a színházi kritikusoknak soha nem kellett azt a kellemetlen kötelességüket gyakorolniuk, hogy rosszat írjanak. Mint Blaháné utódját üdvözölte Rózsahegyi Kálmánt.

Vajda László a Magyar Színházról hozott üdvözlőt, amelynek színpadáról Rózsahegyi a Nemzeti Színházhoz átment.

Szirmai Imre a Király Színház tagjainak nevében üdvözölte a legnépszerűbb magyar színészt.

Rendkívül lelkes, hazafias érzéstől áthatott szavakat mondott a Színiakadémia nevében Fáy Szeréna, és beszédét azzal a kívánsággal fejezte be, hogy adjon az Isten ennek a nemzetnek sok olyan kitűnő magyar színészt, mint Rózsahegyi Kálmán. .

Sándor József a Magyar Artista Egyesület hódolatát tolmácsolta és felolvasta azt a levelet is, melyet az Artisták Nemzetközi Szövetségének elnöke intézett jubileuma alkalmából Rózsahegyire.

Az Otthonkör nevében Balassa Imre hozott meleg baráti köszöntést, a Pátria Club részéről pedig Miklós Jenő üdvözölte a kitűnő magyar művészt. Hoffmann Lajos dr. a Lipótvárosi Kaszinó részéről mondott köszöntő szavakat.

Radó Aladár pedig a Kövessi Vár nevében adott át az ünnepeltnek egy márvány téglát, mint szimbólumot, alapkőnek ahhoz a házhoz, melyet a nemzet ajándékoz majd kedves művészenek.

Nagyon kedves és keresetlen szavakkal nyújtotta át a József Szanatórium Egyesület virágait Blazsejovszky Edéné.

Majd Csóka Józsi köszöntötte a Cigányzenészek Egyesülete, 8500 magyar cigányzenész nevében a magyar népdalkultusz lelkes vezérét Rózsahegyiben.

A növendékek nevében Berczy Géza, a Vígszínház tagja adott kifejezést a tanítványok hálás ragaszkodásának.

A Nemzeti Színház tagjai nevében Kiss Ferenc rendkívül meleg szavakkal tolmácsolta azt a szeretetet és rajongást, mellyel a Nemzeti Színház tagjai az ünnepeltet körülveszik, átadta Rózsahegyinek pályatársai ajándékát, egy értékes aranyórát.

Az ünnepelés utolsó szónoka Mihályfi Károly, a Nemzeti Színház legidősebb tagja volt, aki gyönyörű szavak kíséretében adta át a 25 éves tagság szimbólumát, az arany gyűrűt, amely az ünnepeltnek örök eljegyzését jelenti a Nemzeti Színházzal. Egyben megemlékezett arról is, hogy magának a jubileumi arany gyűrűnek gyönyörű gondolata is Rózsahegyi Kálmán meleg szívében született meg.

Az elhangzott üdvözlő beszédek után Rózsahegyi Kálmán meghatott szavakkal mondott köszönetet mindenkinek, de legfőképp a magyar közönségnek, amelynek mindent köszönhet, amely mindig ösztönözte, buzdította, és amely mindig olyan meleg szeretettel viseltetett iránta.

Zúgó taps fogadta Rózsahegyi szavait, talán még erőteljesebb és hosszabban tartó, mint amely a színpadra lépésekor fogadta.

A zenekar ezután a Himnuszba kezdett, melyet a színház egész közönsége együtt énekelt az ünneplő küldöttségekkel. A Himnusz befejezése után újabb zúgó tapsözönben hullott le a színház

kárpítja, és mikor újra szétment, az ünnepezt Rózsahegy helyett már a dédelgetett művész jelent meg a közönség előtt, hogy eljátssza egyik legnépszerűbb szerepét, a Cigányt.

Szigligeti kedves népszínművét nagy tetszéssel fogadta a Nemzeti Színház ünneplő közönsége.

A kitűnő előadás szereplői: Nagy Izabella, aki Évi szerepében kedves játékaival és szép énekével aratott nagy sikert,

Tökés Anna, aki Rózsit játszotta meleg lírával, Kiss Ferenc, Fáy Szeréna, Sugár Károly, Harsztos Gusztáv, Garamszegi Sándor, Gömör Vilma, Szőke Lajos. Bodnár Jenő és Forgács Antal, élükön az ünnepezt Rózsahegy Kálmánnal, tehetségük legjavával művészileg is tökéletessé tették a díszelőadást.

A közönség minden felvonás után nagyon sokszor hívta Rózsahegyit a függöny elé. A felvonásközöket mind áttapsolták, és a második felvonás után a vasfüggöny előtt is meg kellett jelennie az ünnepeztnek.

Az ünneplést jubileumi bankett zárta be a New York külön helyiségében, ahol Rózsahegy tisztelői és barátai a késő éjjeli órákig a legkedélyesebb hangulatban maradtak együtt."

(Nemzeti Újság. Vasárnap.1926. febr. 21.)

Az ünneplés folytatását a Pesti Naplóból olvashatjuk:

„Rózsahegy Kálmán színházi ünneplésének hangulatos folytatása volt az a kis házi ünnepségek, amelyet a művész barátai és tisztelői a New York-kávéházban rendeztek a művész tiszteletére.

Az intim jellegű ünnepségen a fővárosi művészvilág és társadalmi élet számos előkelősége jelent meg, akik szívből tapsoltak a vidám előadásoknak. Külön érdekessége volt a New York-kávéházbeli ünnepségeknek az a miniatűr ház, melyet a művész szülőfaluja, Endrőd küldött Rózsahegy Kálmánnak jóféle hazai sonkával és szalonnával megrakva.

Az ünnepségek résztvevői előbb finnyáskodva nézték a faluról érkezett paraszti ételeket, majd jóízűen falatozni kezdtek a finom csemegékből."

Szinte minden újság hosszan, részletesen számolt be a kedves jubileumról. A REND c. rendezési és társadalompolitikai szaklap ezeket írja:

„Mielőtt mondókájába belefogna a színpadi lámpák előtt, nekem mindig az a gondolat ver fészket az eszemben, hogy ezt a kerekfejű, nagy fekete szemű gyereket a jó Isten küldte nekünk, magyaroknak, szomorúságunk, árvaságunk napjainak vigasztalásául. Felejtkezzünk csak rá most a huszonöt éves színészi jubileumán! Ugye, hogy hiába ezüstös a feje? Mindenki bátran megesküszik rá, hogy nem küzdelmes élettől megtépázott egész ember, nem élete delelőjén széttekintő hírneves magyar művész áll előtte, hanem a lélek harmatos derűjével beüzüstözött pufók Kálmán-gyerek, aki a közönséggel farkasszemet nézve, mintha azt kérdezzetné, meg-megcsukló hangon, kissé riadtan pislogva széjjel:

Én Uram- Atyám! Hát mit vétettem én, hogy idecsöppentettél ennyi bábész ember, vagy mi a fityegő csoda közé?

Hát nem jobb volt nekem az égi jegenyéken szarkafészek után mászkálni a Harangozó Jóskával? No, de ha a te szent fölséged iderendelt ezeknek a szomorú szemű földi lényeknek a mulattatására, legyen meg a megföllebbezhetetlen akaratom. Böcsületesen osztozokod a madártojáson odafönn is Harangozó Jóskával. (Egyszer, az igaz, repedt is sóztam a nyakába.) Itt is megteszem akkurátusan a kötelességemet. Nevetek, danolok, ha sírom is kéne: sírok, ha belül nevetethetném lenne is. Ha jól érttem a parancsodat, azért küldtél engem a földre mennybéli Atyám. Legyen a te neved mindörökké áldott!

Így Rózsahegy Kálmán. Mi meg úgy, hogy hiába ágaskodik őkegyelme az égi jegenyék felé. Ami nekünk magyaroknak dukál, abból bizony mi nem engedünk. Már pedig a mennyei

regulában olvashatja, aki ért hozzá, hogy Rózsahegy Kálmánnak addig kell ebben a nyomorúságos siralomvölgyben sínylődni, míg csak minden magyar embernek fel nem derül a képe. Ha mindjárt még ötven esztendeig is kell ökelmének kiállnia a Nemzeti Színház vigasztalására szomjúhozók sokadalma elé.

Adná, a Mindenható, hogy ilyen Vén Gazemberekkel, ilyen Vén Cigányokkal legyen, tele ez a színét-ízét egyre jobban veszítő magyar élet!"

(B)

Az ÚJSÁG többek közt ezeket írja:

„Kevés színész forrt úgy egybe a közönséggel, mint éppen Rózsahegy, akinek nagyszerű magyar lelke, mint tükör ver vissza minden nemzeti sajátosságot. Nem is csoda, ha az ő ünnepe során a díszes páholsorok, a megjelent méltóságok tiszteletén és elismerésén túl dübörögve harsan fel a tömeg elragadtatott hódolata. ...Előadás után a New York-kávéházban bankettet rendeztek Rózsahegy tiszteletére, s ezen a banketten is sok téglá gyűlt össze a lassan épülő Rózsahegy-házra"

A FŐVÁROSI HÍRLAP:

„Rózsahegy Kálmán huszonöt esztendeje, amelyet az ország színpadán diadaltól diadallig emelkedve töltött el, mérhetetlen kincse ennek az országnak, és ennek a városnak. ... Eljött az állam, a főváros, a művészet, a tudomány minden faktora, ott voltak a mágnások, a polgárok és munkások képviselői, Budapest társadalmának minden rétege, de képviseltette magát a magyar falu is, amelynek szavát becsületesebben, hűbben, melegebb szívvel nem tolmácsolták magyar színpadon, mint ahogyan azt Rózsahegy Kálmán már több, mint negyed százada cselekszi."

A VILÁG:

„Erre az alkalomra a Nemzeti Színház – Rózsahegy kívánságára – Szigligeti Ede népszínművét, A cigányt illesztette műsorába. Zsiga cigány alakja régi, csupa szívvel és kedéllyel tele alakítása Rózsahegyinek, akit sok forró siker emléke fűz ehhez a szerephez.

A közönség tomboló lelkesedéssel fogadta a jubiláló színészt, amikor a színpadra lépett és hasonló lelkesedéssel kísérte az előadás többi szereplőjét is, kik Lavotta Rezső zenekari segédletével a kollegialitás s a művészi önfeláldozás gyönyörű színpadi keretével vették körül jubiláló színésztársukat."

A VILÁG-ból:

„Rózsahegy Kálmán ma elismerten a legmagyarabb, legnépszerűbb színész az országban, s az a huszonöt év, melyet az ország első színpadán töltött, nemcsak az ő személyes fejlődésének értékjelzője, hanem egyúttal időbeli kifejezője annak a korszaknak is, mely a hanyatló Nemzeti Színházat új virágzáshoz segítette, és a bemohosodó hagyományokra irányította a modern élet és művészet ablakát. Az a temérdek figura, akiknek alakjaiban Rózsahegy Kálmán huszonöt esztendeje megmutatkozott, az emberformáló művész ezerféleségének szerzett tiszteletet, de ami minden alakításban egy volt, ami átütött festéken, álruhákban, és túlragyogta a rivalda fényét, az az őstehetség volt, ebből a magyar földből fogant kedélye, szívének derűje, nekibúsulásainak mélységes embersége, és az a definiálhatatlan magyar ornamentika, mely minden szavát és mozdulatát a réti virág illatával, a róna melankóliájával és a dal kacagó szépségeivel díszítette."

A PRÁGAI MAGYAR HÍRLAP többek között ezeket írja:

„Rózsahegy Kálmánnak valóban egészen különleges helye van a magyar művészek között: mint művésznek, és mint embernek egyaránt. A legnagyobb sztárok egyike, s a legszerényebb művészek egyike. Amelyik darabban fellép, az a darab sikert ér el, olyan nagy a népszerűsége. Bármelyik pesti magánszínház sokmillió esténkénti fellépti díjat fizetne neki – ő mindvégig, a

legnagyobb válságok idején is megmaradt a Nemzeti Színház kötelékében, ahol bizony ma tizedannyi fizetést kap, mint egy magánszínház vezetőszínésze. Nem üzletes művész.

Rózsahegy jubileuma a magyar kultúra ünnepe, s bizonyos, hogy a csehszlovákiai magyarság is vele érez. Az ősz művész mehatottan köszönte meg, amidőn a csehszlovákiai magyarság fővárosi napilapjának jókívánságait tolmácsoltam neki.

Este 10 óra után, az előadás után látogattam meg őt.

– Nappal meghalni sincs időm, annyi a dolgom – mondta – este nyugodtan elfeketéztünk, elbeszélgettünk.

A népszínház-utcai modern bérpalota lépcsőházában fehér márványtábla áll:

TIZENNÉGY ESZTENDEIG E HÁZBAN
LAKOTT, ÉS ITT HALT MEG 1921. DEC. 31-ÉN
KISS JÓZSEF
KOSZORÚS KÖLTŐ

A második emeleten a ház másik nevezetessége, Rózsahegy Kálmán lakik. Két lakást bérel. Az egyikben a Színiiskolája van, a másikban a lakása.

A művész fia fogad, Rózsahegy László, ismert fiatal pesti újságíró: az Esti Kurír riportere.

Rózsahegy Kálmán házikabátban, kicsiny, jellegzetes pipájával a szájában siet elém. Csupa melegség, kedvesség ez a fehér hajú, drága ember.

– Nagyon szürke ember vagyok én, édes öcsémuram – kezdte meg faggatásomra – mi érdekeset, fontosat tudnék én az életemről mesélni? Ha hazudni akarnék, azt mondanám, nagyon sokat szenvedtem, nélkülöztem fiatal koromban. De még ez sem igen történt meg velem. Mert ha voltak is kis nyafogások ifjú koromban, az rendszerint azért volt, mert a hónap elején már elköltöttem a gázsimat. Nem tudok érdekes embert csinálni magamból, mert sajnos már fiatalember koromban tartottak valakinek. Még el sem végeztem az akadémiát, már zsebemben volt a szerződés a debreceni színházhoz. Ez még 1894-ben volt, 21 esztendőskoromban. Ebből azt is kitalálhatja, hogy 53 éves vagyok.

Endrődön születtem, Békés megyében. Szülővároskám éppen most szerezte meg nekem azt a rendkívüli örömet, hogy díszpolgárnak választott."

Székesfehérvári FRISS ÚJSÁG (Szerda. 1926. II. 24.)

„Rózsahegy Kálmán jubileuma a fővárosban zajlott le ugyan, azonban a vidék is kér az ünneplésből, mert a nagy művész nemcsak Budapésté, hanem az egész országé. Az ő kivételes színjátszó tehetsége, mely különösen a magyar paraszt alakjának megrajzolásában kulminál, általános megbecsülésben részesült immár negyedszázad óta, és Rózsahegy neve és művészete éppen olyan ismert a vidéki városokban, mint Budapesten. A magyar kultúra hivatott bajnoka ő, aki nem pártpolitikát jelző hordó tetejéről, s nem mindig az eszményi célokat szolgáló pódiumról gyűjtötte maga köré a híveket, hanem a világot jelentő deszkákról a legegyszerűbb művészeti eszközökkel.

Székesfehérvárott is csodálhattuk művészetét, éppen tavaly s éppen abban a szerepben, melyet most a Nemzeti Színházban kreált. Az ő CIGÁNYA a valóság erejével hat és belemarkol a közönség szívébe. Itt is megtapsoltuk minden jelenetét, de azért általános az óhajlás városunkban, hogy a jubilánst most szemtől-szembe újra ünnepelhessük.

Úgy halljuk, hogy Rózsahegy Kálmán, amint kipihente az ünneplés fáradalmait, vidéki vendégszereplő körútra indul. Kívánatos lenne, hogy Székesfehérvárra is eljöjjön s itt a színházban fellépjen egy-két estén! Mint értesültünk, erre nézve már megtörténtek az első lépések. A város maga, továbbá a színügyi bizottság és kultúregyesületek, bizonyosan meg

fogják ragadni az alkalmat, hogy külön jubileumi ünnep keretében hódoljanak a nagy művészeknek, mert hiszen önmagunkat becsüljük meg, ha nagyjainkat megbecsüljük."

BÉKÉSI HÍRLAP: (1926. május 16.)

„Rózsahegy Kálmán, a Nemzeti Színház örökös tagja, az Országos Színészegyesület alelnöke, vármegyénk szülötte, a békéscsabai színházban három szerepben mutatta be az ő vármegyéje hálás, őt rajongással szerető népének, utolérhetetlen, egyszerűségében is gazdag, csodás, fenséges, s nemcsak gyönyörködtető, hanem nevelő s nemesítő művészetét. A színházat zsúfolásig megtöltő, ünneplő közönség között többen voltak, akiben a nagy művész ma is a gyermekkori barátság gyengéd szálai fűzik. Csabai tartózkodása alatt is, egyik legbensőbb gyermekkori barátjának volt nagyon szívesen látott vendége... A megjelenő művészt valóságos virágosóval, szünni nem akaró tapssal fogadta a közönség."

A jubileum előtti napon jelent meg az EST-ben nagy cikk Rózsahegyiről:

„Egy öreg huszárról beszél, amit Blahánéval játszott együtt a TÜNDÉRLAK MAGYARHONBAN c. darabban.

– Mit mondhatnék én az életemről? Egy színésznek, az igazi színésznek minden estéje élmény. Nem tudok kiragadni belőlük egyet-egyét. Sohasem játszottam; sohasem alakítottam. Én éltem a színpadon. Kis szerepekben, nagy szerepekben egyaránt. Fiatal koromban nem szerettem a nagy szerepeket, mert azt mondtam, sok beszédnek sok az alja. Most vénségemre kell ötkilós szerepeket játszanom... Van kenyerem, ami ezután jön, csak ajándék.

Ez minden vágya Rózsahegy Kálmánnak, a színésznek. Az apa a gyermekeire néz. – Csak nézem őket, s arra gondolok, hogy mennyire szeretném őket kenyérben tudni. És akkor majd elmegyek abba a nagy együttesbe, amelyikben várnak az én régi, kedves pályatársaim, akik már régen odafönn vannak...

– Bármibe fogtam bele, ami távol állott a mesterségemtől, a színésztől, az sosem sikerült.

Leveleket keres elő, amelyeket a jubileumára kapott. Kitergeti az asztalra és megmutatja.

– Itt van az akadémia levele. Meg a színpadi szerzőké. Aztán a szülőfalum tisztessége, hogy díszpolgárnak választ. Ezek az én nemesi okleveleim. Nagyon jólesik, hogy szeretnek, már pedig Endrődön egy lelket sem ismerek, kölyök voltam, mikor elkerültem onnan...

Hogy most a szerzők emlékezését nézem, eszembe jut, hogy huszonöt éven keresztül minden magyar darabnak ott voltam a keresztelőjénél. Egyszer, mint ministráns, máskor, mint pap, azonkívül, mint keresztkoma. Akik ez alatt a huszonöt esztendő alatt színre kerültek a Nemzetiben, Gárdonyitól kezdve Móricz Zsigán, Herczeg Ferencen, Zilahyn, Vitézen, s a jó isten tudja már, hogy kin keresztül, annak a munkájába én száz százalékkal mentem bele. Mondta is egyszer Móricz Zsigmond:

„Rózsahegy Kálmán nemcsak szereplője, de társa is az írónak. . . Védelmezi a falut, lelkesen hévvel magyaráz. Most arról beszél, miért csüng így szíve vérével mindenben, ami ott fakad a pusztán, a muskátlis ablak alatt, a nótafasztó virágos mezőn:

– Falusi gyerek voltam. Láttam Janit, hogy udvarol a kertek alatt Anninak. Az öreg Mihályt is ismertem, aki a szárazmalomnál az angol hercegről beszélt, a hercegről, akinek a krajcáros cigarettáját a Festetich gróf ezerpengőssel gyűjtötte meg. Láttam ezeket az embereket, köztük éltem, köztük nevelkedtem. Az öreg Borly Gáspártól kezdve mindenkit ismerek. Elolvasom a szerepemet és már látom. Aki valamikor is falun élt, az tudja ezt. És mennyire emberek ezek az alakok! Nagy gyönyörűséggel játszottam a Dandin Györgyöt, de amikor vége volt az előadásnak, mégis úgy tetszett, hogy ezt a figurát én már alakítottam a színpadon, de Gonosz Pista baktert, soha. Ez csak játék volt, de a Gonosz bakter az élet, ott nem kellett játszanom, az jött magától, az nem volt komédia.

Talán azért is értette meg a közönség ezeket a szerepeimet, s mert megértették, szerették, megtudták, mi a falu. Ez emberi volt, és hozzájuk férközött. Tapsoltak. Csinálom én ezt tovább is, ameddig az erőm engedi.

Csak azt kérem az istentől, akkor hagyjam abba, mikor magam érzem, hogy elég volt.

Ne a publikum mondja meg, hogy kifáradtam, vén vagyok, hogy fogatlan oroszlán vagyok, én magam akarok elmenni szép csendesesen, nyugodtan a színháztól.

Senkit nem bántottam meg sohase. Legalábbis akarattal. Én nem haragszom senkire, mert ez a pipa engem megbékít. Pedig sok furcsa tapasztalatot szereztem. Lehetne róla beszélni, sokat. Törődöm is vele, nem is. Majd máskor.

Egyszer majd kiöntöm a szívemet, egyszer majd, amikor azt mondom, eleget hajigált már a sors, majd egyszer, valamikor, ha élünk. Most itt vagyok. Itt maradok, és csak jó egészséget kérek az istentől"

A GYOMA-ENDRŐD VIDÉKE a következőket tartalmazza az eseményről:

„Előadás után jó negyedórát tartott, míg a testőrsége utat tört neki, hogy átjusson a szemközti New Yorkba. A Mestert tus fogadta. Az asztal közepén csuda óriás kenyér, egy oldal pompás szalonna, kolbász vala a dísz. A mester tüstént hozzáfogott bicskájával a falatozáshoz. A hölgyek eleinte idegenkedtek az illatos csemegétől, de bizony szinte áppetitust¹³ kapva, ők is arasznyi darabokból majszoltak. Vacsora alatt Nagy Endre, Pethes Sándor, Gárdonyi Lajos mókáin mulatott a társaság, és élvezte Berky Lili, Kiss Ferenc gyönyörű dalolását.

Hajnaltájban Budapest tizenkilenc primásából összeállított királyi banda húzta a hallgatókat és kicsalta a nótát Rózsahegyiből is. Reggel hétkor kezdett oszlani a publikum.

Délben a mester gyönyörű otthonában volt ebéd az Endrőd-gyomai küldöttség tiszteletére. Már össze volt hordva a szalonba a sok babér, virág, arany és ezüst holmi, plakettek, oklevelek, pipák, roppant dohány-holmi, egy remekbe készült pipatórium.

Tizenketten ültük körül az asztalt. A vendégek dr. Zeőke Antal képviselő, dr. Pálka Pál főszolgabíró, Finta Albert főjegyző, dr. Kovács Péter orvos, Kner mester és az endrői bíró. Magyaros hangulatban, tréfa meg köszöntők özönében teltek az órák. Legkedvesebb volt Kurilla Mihály bíró uram, aki ugyancsak kézzelfoghatólag kurizált a tüneményes szépségű háziasszonynak."

A Kner mester által nyomtatott díszes kivitelű díszpolgári oklevél a következő szöveget tartalmazza:

¹³ appetitus: étvágy

ENDRŐD NAGYKÖZSÉG KÖZÖNSÉGE NEVÉBEN TUDTÁRA ADJUK
AZOKNAK, AKIKET ILLET, HOGY RÓZSAHEGYI KÁLMÁN URAT,
A NEMZETI SZÍNHÁZ ÖRÖKÖS TAGJÁT, NEMZETI SZÍNHÁZI
TAGSÁGÁNAK HUSZONÖT ÉVES JUBILEUMA ALKALMÁBÓL, KIT
MINT KÖZSÉGÜNK NAGY SZÜLŐTTÉT BÜSZKESÉGGEL ÉS
DICSŐSÉGGEL NEVEZZÜK MIÉNKNEK, A KÖZSÉG
KÉPVISELŐTESTÜLETE ENDRŐD NAGYKÖZSÉG
DÍSZPOLGÁRÁVÁ
VÁLASZTOTTA, S ERRŐL EZEN IRÁST ÖRÖK EMLÉKEZETKÉPPEN
KIADTA.
KELT ENDRŐD NAGYKÖZSÉG KÉPVISELŐTESTÜLETÉNEK 1925. ÉVI
OKTÓBER HÓ 30. NAPJÁN TARTOTT KÖZGYŰLÉSÉBEN.
ENDRŐD NAGYKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA

Finta Albert
főjegyző

Hunya Máté
bíró

Rózsahegy Kálmán méltatásai közül legtöbbet mondó Kárpáti Aurél A nevető ember-e, mely a Budapesti Napló 1926. február 21-i számában, vasárnap, jelent meg.

Nagy Endre a „kabaré atyja” a Nyugat tizenkilencedik évfolyamának első kötetében (1926) ilyen köszöntő szavakat küld Rózsahegyinek:

„Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Ha már belesodrótam egy ilyen jubileumba, biz én megmondom őszintén, hogy legalább a magam bőrét iparkodom kimenteni belőle. Az ilyenkor szokásos retrospektív (múlthoz forduló) elérzékenyültséggel megállapítom tehát, hogy én még akkor bohó, serdülő ifjú voltam, mikor Rózsahegy Kálmán már ünnevelt művész volt. Igaz, hogy ezt nem a köztünk lévő korkülönbségnek, hanem annak a véletlennek köszönhetem, hogy én a természet különös mostohasága folytán nagyon sokáig serdültem, sőt még most sem fejeztem be, Rózsahegy pedig nagyon korán kezdett nagy művész lenni.

Nagyváradon találkoztunk össze ezelőtt huszónhét évvel. Én jogász voltam, ami alatt egy zöldszínű ifjú értendő, aki részint újságot ír, részint billiárdozni tanul. Rózsahegy pedig nyaranta Kolozsvárról jött át, a Nemzeti Színház társulatával, amelynek ő már akkor is egyik dicsősége volt.

Itt kettőnk között – ha nem csalódom – őszinte barátság szövődött. Azért merem ezt a barátságot őszintének nevezni, mert íme, huszónhét év múltán sincs törés rajta, és ilyen bohém foglalkozású emberek közt huszónhét év már eléggé tisztos próbaideje a barátságnak.

Hogy én miért kerestem az ő barátságát, azt nagyon megértem. Elvégre én kezdő író voltam, és benne a nagy ismert művészt tiszteltem. De hogy ő mért fogadta el az én barátságomat, azt csak az ő ma is ismert igénytelenségével tudom magyarázni, amellyel az élet agyoncifrázott formáit olyan puritánul leegyszerűsítette a maga számára, – és egyetemleges emberszeretében, mely előítéleteken, méltóságokon, ruhán, sőt testen, mint anyagtalán semmin áthatolva mindenkinek a meztelen szívét tudja megtapintani.

Bevallom, hogy ma délután azzal az eltökélt szándékkal heveredtem hanyatt a díványomon, hogy ezt a pohárköszöntőt pedáns gonddal előre megfogalmazom. Mert, haj! öregszik már a legény, és ha vannak is még pásztoróráim a Múzsával, a pillanat inspiráló hevét ma már kitartó

munkával és szívós türelemmel kell pótolnom. Hát amint a hivatásos fejtörők rutinos technikájával lehunytam a szememet, és a huszonhét év előtti Rózsahegyit iparkodtam magam elé idézni, úgy jártam, mint a balga, aki a kirakat üvegén át akarja a sóvárgott tárgyat megfogni: visszanyúltam a múltba a huszonhét év előtti Rózsahegyire és a maiba ütődtem. A mai már fehéren viseli a haját, mokány nyakához, zömök vállához a dereka is hozzászélesedett, úgy tudom, a színházban is szerepet cserélt – de azért ugyanaz, aki volt: erő, mely élet ad a pusztának, és jókedv, amelyet érzélgős szeretet könnyharmatja havaz be. A kis kadét kapitánnyá avanzált, de ennyi az egész. Mert bizony mondom, az igazi nagy ember teste csak amfora, amely mindig és mindenütt egy tüzet hordoz, és az igazi nagy színész számára a szerep csak edény, amelybe lelkének mindig egytüzű borát tölti.

Egyszer már álltam így Rózsahegy Kálmánnal szembe, az ünneplő pohárral kezemben. Huszonhét évvel ezelőtt volt, az édes nyár végén. Az újságomban kis hírt közöltem, hogy Rózsahegy Kálmánt elutazása előtt a város közönsége fogja búcsúztatni, bankettel és a város emléktárgyát ünnepi beszéddel fogják átadni neki.

Aztán beültünk a „Kispipa” különszobájába bankettezni. Ketten voltunk: én az ünneplő közönség, és ő az ünneplő. Én tartottam az emlékbeszédet kacagó könnyekkel a szememben és ő válaszolt rá. Aztán átnyújtottam neki az emléktárgyat: egy kis mézeskalácsszívet.

Ő azt mondja, hogy azóta az a kis szív elkallódott tőle, elvesztette. De e pillanatban úgy érzem, mintha hirtelen a varázslatos tükörterembe csöppentem volna, a tengelyébe. Akármerre nézek, mindenfelől ezer és ezer, százezer és százezer embert látok, aki egy szívet, a maga szívét tartja Rózsahegy Kálmán felé. És mintha az az ezer meg ezer, százezer és százezer ember mind én volnék. De nem ez a mai, kopott, gyűrt én, hanem az a huszonhét év előtti rajongó ifjú, aki még a szívén kacagni tudott, mint bolond tréfán.

Itt a szívem, vedd el, de mostan aztán vigyázz rá, el ne veszejtsd, mert több aztán nincs."

Szándékosan hagytam utolsónak a köszöntők közül Szeged nagy költőjének, Juhász Gyulának a gondolatait. Csaplár Ferenc: Egy barátság történetében ír arról, hogy mit mondott Juhász Gyula Rózsahegyiről:

„Tán a sors iróniája, hogy egy szerencsétlen sorsú, sokat szenvedett költő állt ki bátran a kor egyik nagy és ünneplő színésze mellett, akit az „öspatkány” által megméltalmazott kritikusok szerettek volna a Nemzeti Színház deszkáiról lerángatni. A költő Juhász Gyula, a színész Rózsahegy Kálmán.

A költő pesti egyetemi éve alatt látta először Rózsahegy színpadon a Nemzeti Színházban, de személyesen nem ismerte. A személyes ismeretség történetét Rózsahegy mesélte el nekem.

1924 szeptemberében a budapesti Színházi Élet c. hetilap szerkesztősége műsoros estet rendezett Szegeden a városi színházban. Ezen Péchy Erzsébet, Rózsahegy és még számos pesti valamint szegedi színész lépett fel. A műsort Juhász Gyula nyitotta meg, az egyes számokat Karinthy Frigyes konferálta. Rózsahegy egy vidám jelenetben lépett fel. Sikerük óriási volt. A műsor után estély következett a Kass-szállóban. Itt mutatták be a vendég színészeknek Juhász Gyulát.

1925-ben és 26-ban szintén a Színházi Élet rendezvényein lépett fel Rózsahegy Szegeden. Ilyenkor mindig találkozott a költővel, de bensőbb barátságba csak jóval később került vele.

Az akkor már országos hírnévű színész 1926. febr. 20-án ünnepelte nemzeti színházi tagságának negyedszázados jubileumát. Az ünneplés lelkes hangulatát azonban diszsonáns hangok zavarták meg. Egyes „fajvédő” kritikusok nem látták szívesen Rózsahegy a Nemzeti Színház deszkáin, mivel édesanyja „másvallású” volt. Juhász Gyula is tudott a jubileumról, hallott a Rózsahegy ellenes támadásokról.

1926. febr. 19-én, a jubileum előestéjén jelent meg a költő cikke a jubiláló színésről a DÉLMAGYARORSZÁG hasábjain. Érdeemes idézni juhász Gyula csodálatosan szép lírai sorait Rózsahegy Kálmánról:

„Már az ősz dere erősen megütötte fejét, de ifjú szívében csakugyan a lángsugarú nyár virul és tehetsége a régi fényében új színekkel gazdagodva ragyog és melegít tovább. Rózsahegy Kálmán – ha a mi édes magyar nyelvünk nem lenne olyan árva, olyan testvértelen - ma egy egész világnak játszanék és dicsősége egy egész világnak szólna. De ő mindig megmaradt mienknek, ő a magyar világot jelentő deszkákon érezte otthon magát, a magyar öröm és bánat, humor és sírvavíadás hangjait hallatta páratlanul és nagyszerűen. Az ő Cigánya, az ő Gonosz Pistája, az ő Borly Gáspárja és az ő falusi tanítója az ő mulandó matériájában is méltán sorakozik a múlhatatlan magyar monumentumok közé.

Rózsahegy Kálmán a magyar néplélek húrjain játszik, és ez a játék a magyar őserő egy darabja. A falu harangja csendül meg hangjában -, a gulya kolompja, a pásztor tilinkója.

A tekintetében délibábok tükröződnek, könnye és mosolya édesbús emlékeket ébreszt a szívekben. ... Ez a hasonlíthatatlan és utánozhatatlan nagy művész azonban mindenek előtt és mindenek felett magyar! Magyar, akár Petőfi népdala, akár Arany Toldija, akár Izsó Búsuló juhásza. ... Az ő humora az alföldi pászortűz mellett termett, a hortobágyi délibáb színeiből támadt, a magyar mezők harmatától csillogó."

Eddig a lírai sorok. A többi gyilkos gúny és szatíra a „kényes-ízlésű" kritikusok ellen.

„Rózsahegy Kálmánt engedjétek játszani tovább a nemzet örömeire és dicsőségére, ad annos multos¹⁴!"

Ezek a sorok megerősítették Rózsahegy önbizalmát, mikor ellenségei nemcsak nevét, hanem becsületes magyar művészi múltját is be akarták mocskolni.

Táviratok, levelek özönlöttek, jókívánságok özöne áradt a jubiláló művész felé.

„Egész kazal volt a levelek, sürgönyök tömege. Szegény Rózsahegyinek fél esztendeig kellene körmölnie, ha sorra meg akarná köszönni. A Magyar Tudományos Akadémiától kezdve minden egyesület, százával városok, faluk. Aztán serege a magánembereknek."

A felejthetetlen Sziklai Cornél özvegye kedves versikét küldött:

„Dicső Radványi ezredes,
Akit ma népek ezre les,
Nem téged ünnepek én
A babérrdő közepén!
A régi, kedves kis Gidát
Ünneplem én: Bravó! Vivát!
Hogy volt! – Csak erre gondol ma
Az első Gyurkovics mama."

Kozma Andor üzenete így hangzik:

„Úgy érzem, a te neved elé legméltóbban ez a titulus illenék: tekintetes, nemes, nemzetes és vitézlő, több vármegye tiszteletbeli táblabírája."

(Gyoma-Endrőd Vidéke)

Csak néhány nevet az üdvözlők közül: Sebestyén Géza, a Városi Színház igazgatója, Voinovoch Géza, a Nemzeti Színház igazgatója, dr. Kelemen Viktor, a Vajda János Társaság elnöke, kinek soraiból keveset idézek: „Isten éltesse hosszú időre azt, aki több mint színész: Praeceptor Hunháriae – a Nemzet Tanítója!"

A Vígszínháztól Kabos Gyula és Jób Dániel:

¹⁴ ad annos multos: hosszú évekig (jó egészséget és hosszú életet kívánás)

„A Vígsház és Fővárosi Operettszínház nevében legszívélyesebben üdvözlöm abból az alkalomból, hogy negyedszázada működik a Nemzeti Színház kötelékében. Ez a működés kétségtelenül többet jelent annál, hogy valamely színház tagja híven követ intézete mellett. Hiszen Rózsahegyi Kálmánról van szó és a Nemzeti Színházról. Huszonöt év folyamán oszlopa és büszkesége lett az ország első színházának, díszé lett az egész magyar színészetnek.”

A Magyar Film Iroda Rt. filmet készített 25 éves jubileumára, melyet a 364. sz. filmhíradóban vetített az egész ország moziiban.

Jubileuma közeledtével a lelkes művésztársadalom nagyszerű elhatározásra jutott:

„Mi lelkes hívei a magyar színművészetnek szeretnénk RÓZSAHEGYI KÁLMÁN Nemzeti Színházi tagságának 25. évfordulóját úgy reá, mint az egész magyar közönségre nézve felejthetetlen módon megünnepelni. Azt gondoltuk, hogy egy kis házat építünk neki, a legmagyarabb színésznek, mintegy dokumentálva ezzel azt, hogy a művésznak, aki negyedévszázadon át hintette el köztünk lelke pazar kincsét, nemcsak babért nyújtunk neki át, hanem hajlékot is tudunk adni neki öreg napjaira. Ennek a háznak a köveit a magyar társadalom minden rétegének a szeretetéből és áldozatkészségéből kívánjuk összehordani és ehhez csak annyit kérünk azoktól, akiknek Rózsahegyi Kálmán valaha csak egy derűs pillanatot is szerzett: járuljanak hozzá egy-egy téglával, és akkor állni fog a kis ház, úgy Rózsahegyi Kálmán művészetének megbecsülésére, mint az egész lelkes magyar közönség dicsőségére.”

A felhívást színházi lapban tették közzé. A mozgalom vezérkarában ilyen nevek szerepeltek: Rákosi Jenő díszelnök, Beóthy László, Herczeg Ferenc, Heltai Jenő, Hegedűs Gyula, Gál Gyula elnökök, Incze Sándor, dr. Márton Miksa, dr. Molnár Dezső alelnökök, s rajtuk kívül éppen száz bizottsági tag, kik közt a következők találhatók: dr. Csathó Kálmán, Csontos Gyula, Emőd Tamás, Góth Sándor, Harsányi Zsolt, Harsányi Kálmán, Jób Dániel, Kemény Simon, Kóbor Tamás, Krudy Gyula, Karinthy Frigyes, Móricz Zsigmond, Odry Árpád, Rippl-Rónai József, Kisfaludy Stróbl Zsigmond, Somlay Artur, Salamon Béla, Szép Ernő, Törzs Jenő, Uray Tivadar, Zilahy Lajos.

A jelentős adományok mellett volt egy olyan, ami Rózsahegyi számára a legkedvesebb volt. Egy vékony arany láncocska volt, melyet később a felépült lakás legdíszesebb helyén őrzött ereklyeként bekeretezve, üveg alatt. Így emlékezett rá a művész:

„Ez a legkedvesebb emlékem. Egy kis süldő lánytól kaptam, mikor erre a vityillóra gyűjtöttek híveim. Felment a kis kedves édesanyjával a Színházi Élet szerkesztőségébe, levette nyakáról ezt a kis cénaláncot és azt mondta a szerkesztőnek:

– Én is adni akarok valamit Rózsahegyi Kálmánnak. De nincs semmi vagyonom, csak ez a kis láncom. Egy-két téglát talán kitelik belől.”

(Hókay: Ősz és Tavasz. Színházi Élet.)

Másik féltve őrzött emléke volt a művésznak a Gárdonyitól kapott dedikált tájkép, melyet a nagy író – lévén tanító – nagyon stílszerűen egy iskolai palatáblára festett a művésznak.

1926 nyarán Endrődre is hazalátogatott a község díszpolgára. Nagy lelkesedéssel fogadta a község országosan ünnepelt fiát. Húsztágú bandérium kísérte a feldíszített hintót, mely a gyomai vasútállomásra hozta a művészt.

A község házán a feldíszített tanácsteremben fogadták az üdvözlésre kijelölt küldöttek. Aztán vendéglátói társaságában végigkocsikázott a falun. Mindenütt lelkes földjei ünnepelték éljenezve. Délután a ligetben ünnepi műsorral köszöntötte a község. Az összegyűlt ezek tapsa és éljenezése kikényszerítette belőle a dalt:

*Elindultam szép hazámból
Híres kis Magyarországból,
Visszanéztem félutamból,
Szememből a könny kicsordult*

Akkor tudta meg tőle a falu népe, hogy hamarosan tengerentúli útra megy, hogy felkeresi az Amerikába vándorolt magyarokat, hogy szikrát vigyen a magyar életből és lángra lobbantsa a kialudt tüzeket, vagy fellángoltassa a pislákolókat. Ezernyi endrődi vett vándorbotot 1904 és 1914 közt, hogy jobb életet találjon. (Endrőd minden tizenharmadik lakója kivándorolt!) Csoda-e ha nagy hatással volt a dal a hallgatókra? Még azoknak is szívébe-lelkébe mart, akiknek senkijük sem távozott. Mennyire inkább azoknak, kiknek közeli hozzátartozójuk van túl az óceánon. A hallgatók közt voltak néhányan, akik már megjárták az ígéretföldjét, nekik is könnyet csalt a szemükbe, amikor a község híres cigányprímása Farkasinszki Imre hegedűjének kíséretével fájó keserűen felhangzott a művész kellemes hangján:

*Elmegyek, elmegyek,
Hosszú útra megyek.
Hosszú út porából
Köpenyeget veszek*

A Korona Nagyvendéglő – a mostani moziterem – volt a vendéglátó disztrakoma helye. Kovács Etelka, Finta Jolán és leánytársaik magyar ruhában szolgálták fel a vendégeknek az ízes falatot. Igazi lakodalom volt.

Tyúkhúsleves csigatésztával, birkapörkölt, majd töltöttkáposzta hosszúlével – endrődiesen – következett. (A szakácsnő hamarosan fel is került Pestre, Rózsahegyiekhez, annyira megtetszett a főztje.)

Köszöntők majd éneklések, dalolások váltogatták egymást. Ott hangzott el a téli vadászatra való szíves meghívás is, melyet a művész örömmel fogadott el.

Amerika és én

Rózsahegy-i életének egyik csodálatos része volt az amerikai turné. Visszaemlékezéseiben ezek olvashatók:

„Ha azt kérdezik, mi életem legnagyobb élménye, azt mondom, az a pár hónap, amit Amerikában töltöttem és játszhattam a kinn élő magyaroknak. A jubileum után meghívást kaptam Amerikába. Nem akartam felfedezni Amerikát, amit Kolombusz óta nagyon sokan tesznek.” (Találkozásaim.)

1926. augusztus 14-én indult, hogy a szerződéses megállapodás szerint harminc alkalommal fellépjen. Az amerikai magyarság nagy előkészületeket tett fogadására. Azzal a szeretettel és megbecsüléssel kívánták fogadni, melyet hosszú művészi pályáján kiérdemelt. A művész útra kelése nem volt zökkenőmentes.

Az ÚJSÁG 1926. aug. 15-i (vasárnap) száma így méltatlankodott:

„Amikor a tengeren túl ennyire méltányolják Rózsahegy-i művészetét, teljesen érthetetlen, hogy éppen annál a színháznál bántak vele mostohán, amelynek annyi erkölcsi és anyagi sikert szerzett játékával.”

Hevesi igazgatótól Rózsahegy-i három havi szabadságot kért, hogy a szerződésnek eleget tehessen. Mivel a művész anyagi helyzete éppen kedvezőtlen volt, azon is szeretett volna javítani a kecsegtető amerikai úttal. Fizetéses szabadsághoz szeretett volna jutni. Azonban hiába ment Kertész államtitkárhoz, hogy távolléte alatt legalább fél fizetését folyósítsák a családnak, még ezt is elutasították azzal az indokkal, hogy:

„Nem tehetek ilyen precedenst, mert ha neki megadják a fizetést szabadsága idejére, másoktól sem tagadhatják meg, ami azt jelentené, hogy ezután mindenki fizetéssel menne külföldi vendégszereplésre.”

Rózsahegy erre azt felelte, hogy ő „talán mégsem mindenki” a Nemzetinél. A bürokratikus eljárás betetőzése még csak ezután következett. Mikor a nyári szünetre járó fizetését kérte, ilyen választ kapott:

„Ez a járandóság már nem illeti meg, mert egy évre szóló szabadsága július 15-én kezdődik, és a szabadság idejére nem kaphatja meg a járandóságait.” Viszont felajánlottak neki egy év fizetés nélküli szabadságot, hogy fellépéseivel anyagi helyzetét rendezze. Inkább készek voltak egy évig nélküle dolgozni, mint a jogos fizetését folyósítani.

Így az amerikai előleggel indult a tengeren túlra.

A MAGYARORSZÁG 1926. aug. 15-i számában olvasható:

„Rózsahegy Kálmán elutazott az amerikai magyarokhoz... Hadd lássák a gyerekek és az unokák, hogy milyenek vagyunk mi, akik itt maradtunk. ...Rózsahegy két nap óta három dolgot művelt: csomagolt, pipált és búcsúzkodott. Ment az utcán s minden öt lépésnél meg kellett állnia.

– Na isten veled lelkem... megyek hát... a passzus rendben... jegy is van. Amerikában várnak. Isten áldjon!

Szépen türelmesen meghallgatta a tanácsokat, hogy hogyan utazzék, hogyan üljön hajóra, hogyan álljon a hajón. ... és ma reggel félhét órakor az Orient expresszel elment. Indulás előtt félórával már kinn volt az állomáson.

– Köszönöm, öcsém, hogy kijöttél. Nézd lelkem nem is olyan nagy eset ez, hogy én, aki ideragadtam, most az egyszer egy nagyot mozdulok. Jól van ez. Megnézem azokat is. Nem félek az úttól, mert fiatal koromban sokkal nagyobb utakat is megtettem már. Mikor Endrődről, a szülőfalumból székéren jöttem Pestre, akkor egy álló hétig tartott az út. Most, hogy Amerikába megyek, egy órával sem tart tovább az utazás. Látod, csak egy kicsit gondolkozni kell. Sok falumbéli kubikos gyalog indult a tengerig, mégis kijutottak, sőt néhányan már vissza is érkeztek közülük. Majd megkeresem őket, ha bajba jutok. Segítenek azok, mert az endrődi segíti a földijét, összetart.

Meg aztán nagyon kíváncsi vagyok. Mi lesz ott, mi fogad ott? Hogy fognak rám emlékezni azok, akik még ismerték a magyar parasztot. Mert látod, itt van az egész dolog, az egész utazás, az egész mindenség titka és értelme. Ott Amerikában született már egy egész csomó magyar gyerek, meg magyar unoka, akik csak az iskolából, meg könyvből ismerik magyar parasztot. Majd megmutatom nekik, milyen is az valójában.

A Gyurkovics lányokhoz csináltattam egy új huszárezredesi ruhát. A többi darabhoz viszem azt a gúnyát, amiben itthon játszottam.

Majd pipálok nekik, beszélgetek velük és aszondom:

– Nézzétek, kedveseim, erre mifelénk ilyenek az emberek, ilyenek vagyunk mi, akiktől elszakadtatok. Ahogy közeledett az indulás, úgy szomorodott el. A hozzátartozók szemében megcsillant a könnycsepp. Rózsahegy szívtá a pipát, de amit soha sem szokott, köhécselt egy kicsit. Nyilván a keserűségét nyelte le. Elindult a vonat. Integető családjának még visszakiáltott:

– Három hónap múlva visszajövök. Nem örökre megyek el! Isten áldjon, kedveseim!”

Sokáig látszott az integetése.

Az utazás története, melyet AMERIKA ÉS ÉN címmel jelentetett meg a Pesti Hírlap 1926. december 25-én:

„A hatalmas hajó nagyon igyekszik a sima tengeren. Az utóbbi huszonnégy óra alatt 475 tengerimérföldet haladtunk. A hajón az élet nagyszerű; színes és változatos. Már mindenki tudja a másiktól, ki kicsoda, már láttunk mindenkit, kivéve a mozisztárokat. Érdekelt, hogy hol vannak ezek, mert a beszállás óta eltűntek. A következőket sikerült megtudnom: először is öt lakosztályt bérelnek. Velük volt a Pickford mamája, a nővérével és az urával, és azoknak három gyerekük.

Douglas Fairbanksz öccse, ennek a felesége. Egy masszírozó, egy masszírozónő, komornyik, szobalány, két sofőr, a gyerekek mellett egy fekete nő, négy kis kutya, meg az ápolójuk. Két autó meg két telivér egészítette ki az udvartartást.

Az étteremben egy szép asztal volt számukra rezerválva, és minden étkezéshez két üveg francia pezsgő állt az asztal mellett behűtve. A családtagok pontosan megjelentek és szorgalmasan fogyasztottak. A társaság egyszerre vonult be: mama, lánya, sógor, sógornő, kivéve Pickford és az ura. Hol vannak ezek?

Később aztán megtudtuk, hogy Pickford és a férj egész idő alatt ágyban maradtak lakosztályukon és ott fogadták a vendégeket. Ez különben az elegáns amerikai szokás. Később, mikor már közel voltunk New Yorkhoz, egész csomó ismeretlen arcot láttam, gyönyörű, elegáns misszeket, kik csak az utolsó órákban bújtak elő. Pickfordék nem étkeztek a családdal a nagy étteremben, hanem a Párisi Ritz étteremben, mert az is volt a hajón. Társaságukban volt Morris Gest, a híres színházi ember. Akik ismerik, azt beszélnek, hogy az európai művésznők boldogok, ha közelébe férhetnek, szinte kézcsókra járnak hozzá. Ő volt az egyetlen a hajón, aki fittyet hányt minden szokásnak, és nem vett fel szmokingot, hanem bársony kabátot hordott, fekete Lavalier-nyakkendőt és csuli kalapot. Úgy nézett ki, mint egy ötven év előtti vén bohém, ilyet már csak Pórisban lát az ember, azokban a bizonyos művész-lebujokban.

Krishnamurtit, ezt a vékony dongájú cigánygyereket különös figyelemmel kell bemutatnom. Azt mondják, fiatal kora ellenére – világhírű theozófus és vallásalapító, akinek – valljuk be – sikerült megbolondítani a fél világot új vallás alapításával. Az új világból hívei – akik alig várják jöttét – naponta tucatszámra küldik elé a rádiógrammoka t.

Az itteni élete nem valami szent élet, mert a napnak minden órájában más-más nőnek látom udvarolni. Különben feltűnően csinos fiú, kedvence a hajónak; ahányszor megjelenik, kifogástalanul szabott londoni ruhájában, nagy feltűnést kelt. Ő az egyedüli, aki itt feltűnik. Márpedig a Majestic utasai közt feltűnni nagy dolog. Becsületére legyen mondván az új Messiásnak, itt a hajón nagyon sok hívet szerzett magának, de hogy a parton is követni fogják-e ezek a hívek, azt nem tudom.

Edward Knoblock, a híres író, teljesen visszavonultan él, úgy látszik, valami új darabon dolgozik. Később, amikor összejöttünk, panaszkodott, hogy nem érdemes Pestre darabot adni, mert kevés tantimet fizetnek.

Harmadik napja jövünk már, a part már régen eltűnt, a láthatár üres. Egy szürke sirály kísérté idáig a hajónkat. Reggel hiába kerestem, már nem láttam, visszafordult. Most már igazán egyedül érzem magam. Mióta a sirály eltűnt, úgy érzem, mindnyájan, az egész nagy hajó árván, elhagyatottan bolyong a vízen, mert az egyedüli élő kapocs a földdel, eltűnt.

Ez a kis szürke madár, amint úszott az égen, követve a hajót, utolsó üzenet volt a szárazföldről.

Az életnek két oldala van: napsütéses és árnyas.

A Majestic első osztályára a nap süt; vidám, gondtalan arcok, francia pezsgő, muzsika. Boldog gazdag emberek, akik haza mennek, itt mulatsággal űzik maguktól a gondot.

A Majestic hajó második osztályára nem süt a nap. Szegény kivándorlók, az élet hajótöröttei utaznak itt, keresve új hazát. Vajon, van-e köztük falumbeli? Ki találja meg közülük a boldogulást, hány?

Csillagos augusztusi meleg éjszakán sokszor felmentem a legfelső dekkre, és nekitámaszkodva a korlátnak lenéztem a harmadik osztályra. Ezek már nem hallották a muzsikát, ezek nem láthatták az első osztály fényes életét. Nagy és mély szomorúságban meggörnyedve ültek a harmadik osztály utasai. Asszonyokat és gyerekeket láttam, fiatalembereket és öregeket, amint gondterhes arccal néztek a bizonytalanság felé.

Szívesen ültem volna közéjük, hogy megkérdezzem: „Hová visz a sorsod vándor?” Úgy éreztem, hogy mindenik odaát hagyott valamit, és ebben közös a sorsunk.

A hajótörvények nem engedték meg, hogy meglátogassam őket.

Egyszer szokatlanul hangos lett az étterem, minden asztalon pezsgő. A hölgyek még pompásabb ruhákat öltöttek magukra, mint eddig, mámoros volt mindenki. A nagyteremben álarcos bál. Ez már az ötödik éj volt. Holnap reggel New Yorkban leszünk. Ma éjjel a szeszt elzárják. Hajrá! – még egy üveggel, mert holnap már nem szabad. Mindenki mámoros már.

Lemegyek a kabinba, de nem tudok aludni.

Másnap, korán reggel, mikor az amerikai partok feltűntek, az utasok szinte önkívületi állapotban, ordítva üdvözölték hazájukat, Amerikát... A hajó megáll a nyílt tengeren. Egy kis hajó hozza az újságírókat és fotóriportereket. . . Az újságírók hajóján jött Szomor József, az amerikai színészszövetség titkára és a következően üdvözöl:

– Mester! Nekem jutott a szerencse, hogy itt, amerikai földön szívből üdvözöljem az itt élő magyar színészek nevében, akik önt testvéri szeretettel fogadják és ölelik karjaikban. Az Isten hozta, sokáig éljen!

Tizenöt kishajó fut elénk, nekifekszenek a nagy hajónak és kipárnázott oldalaikkal betuszkolják a kikötőbe.

Öt-hatezer ember üdvözölte, őrvongve, üvöltve, kendő-, kalapot lengetve – nem engem – a hajót.

Engem egy kis lelkes magyar csapat várt. Lehetek vagy százötvenen. A legelső, akit megismertem, Kurucz Jancsi volt, a zeneszerző. Újra üdvözlő beszédek, egy kocsiderék virág. Nem tudok válaszolni, csak mindenkit szívemre ölelek.

A kis csapat elkísér a 81. utcába, a Hotel Koloniálban lefoglalt apartamentomba. Nem tudok magamhoz térni, úgy járok itt, mint akit tarkón ütöttek. Egyik ámulatból a másikba esem. Hungária elegáns vendéglő, egy kis magyar sziget. Drága, jó magyarokkal teli. Másnap már megkezdtük a próbákat. Lázasan munka, itt mindenki rohan, átragad énrám is.”

Az AMERIKAI MAGYAR NÉPSZAVA tudósítása:

Rózsahegyi Kálmán New Yorkba érkezett. A Színész Szövetség deputációval fogadta a piernél.

– Szívem egész melegével jöttem az amerikai magyarok közé, akikről igen sok jót hallottam – mondta Rózsahegyi az Amerikai Magyar Népszava munkatársának.

Rózsahegyi feljegyzése:

„Szeptember 12-én első felléptem New Yorkban. Feledhetetlen este, háromezer ember a nézőtérén. Virágeső. Kendők lobogtatása, nevetés és sírás. Ezért az egy estéért érdemes volt élni.”

Az Amerikai Népszava a következőket írta:

„Rózsahegyi Kálmán vasárnap esti bemutatkozásáról Csudra Mihály szerencsésének címszerepében nem lehet konvencionális (szokásos) referadát írni. Ennek a bemutatkozásnak jelentősége ugyanis erősen túl nőtt azon, hogy az óhazai színésztársadalom legkimagaslóbb alakja egy lelkes, tehetséges gárda keretében bemutatott a new yorki magyarságnak egy zenés-, énekes játékot. Ha magáról, csak erről lett volna szó, akkor is nagy esemény játszódott volna le a Century Színház hatalmas publikuma előtt, mert egy Rózsahegyi premier mindig szenzáció, melynek semmiféle támogató körülményre nincs szüksége. Rózsahegyi Kálmán azonban nemcsak saját drága egyéniségét, kedélyének aranyát, szikrázó humorát és istenáldotta színészi talantumát hozta el közibérek, hanem elhozott – egy darab Magyarországot és beszívatta velünk

újra azt az atmoszférát, mely évek, sőt tán évtizedek óta csak emlékeinkben vagy álmainkban kísért, könnyekig meghat, és édes-fájdalmas álmokat ébreszt.

Rózsahegy Kálmánnak nagy sikere lett volna vasárnap este bármilyen darabbal és bármilyen társulattal, akkor is, ha véletlenül Isten tudja hogyan, szeparálni tudta volna magát attól, hogy izzig-vérig magyar legyen, ha hangjával, mozdulataival, csodálatos megjelenítő erejével nem tört volna be a tudat alatt szunnyadó magyar mélységekbe. De betört és az emociók valóságos viharát, fojtogató, síró és boldog örömben kirobbanó érzések olyan boszorkánytáncát kavarta fel, amilyenre alig láttunk még példát amerikai magyar színházban. A magyar ember lelkivilágának egész skáláján végigment: haragudott, mókázott, ravaszkodott, duhaj jókedvvel énekelt, táncolt, s tette mindezt úgy, hogy soha egy pillanatig sem lépte túl a természetesség határait, sőt egyenesen el tudta felejtetni azt, hogy színészkedés, amit produkál, és nem a magyar őserő megnyilatkozása egy kiválasztott testen, lelken keresztül.”

Szeptember 13-án indult a nagy útra. Fellépései a következően alakultak:

- Szept. 15. Trenton. Magyar Otthon
- 16. New Brumswik. Szent László Hall
- 17. Perth Amboy. Kath. Iskola.
- 18. Passaic Mokray Hall
- 19. New York. Casinó Théatre
- 20. Pittsburgh. Moose Temple.
- 21. Martinsferry.
- 22. Mc Keesport
- 23. Pittsburgh

A vidéki körúttal kapcsolatban a következőket jegyezte fel:

„Nem hiszem, hogy lett volna száz keménygallért viselő Amerikában, aki tudta volna, ki vagyok én. Az én híremet nem röpítette szét a fonográf, amelyet minden magyar családnál megtalálunk. Csak közvetlen vidékre való utazásom előtt éreztem, hogy milyen nagy munkára vállalkoztam, milyen hatalmas jéghegyet feszítek csákánnyommal. Nekiindulni az amerikai magyarlakta vidéknek, ismeretlenül!

Közvetlen elutazásom előtt New York utcáin sétáltam és a fentiekben gondolkoztam. Őszintén szólva, azok után, amiket hallottam a vidékről, nem nagyon bíztam a sikerben, és mielőtt elindultam volna, nem valami nagy kedvvel gondoltam a vidéki vendégszereplésre.

Éppen ezen meditáltam, mikor egy barátom, Rákosi Berci, a Hungária Étterem tulajdonosának unszolására bementem a Capitol filmpalotába. New York leglátalmasabb filmszínháza az, hatezer nézőhellyel.

A hely, a műsor – mely három óráig tartott – felejthetetlen szép volt. Mindenütt a legnagyobb kényelem. Plüss fotelekben élveztek a ragyogó műsort, személyenként 35 centért. És most megint közbejött valami, ami kételyeket támasztott bennem. Ha itt ezért a csodálatos előadásért, ami nemcsak mozi, de egy egész orfeumi műsor, 35 centet fizetnek az elkényeztetett amerikaiak, csak nem lesznek bolondok megfizetni az én turném 3 dollár 50 centes helyárait, mikor iskolákban, pajtákban játszunk. Újra és újra kell hangsúlyoznom, nem nagy reményeket fűztem az amerikai vidékhez.

A vászonkötésű noteszre ez van írva: Memorandum. Még Pórisban vettem azzal a szándékkal, hogy mindent feljegyzek, ami velem amerikai utam kapcsán történik. Mindent beleírok, hűen és őszintén.

Elkísért egész utamon, Jóban, rosszban hű útitárs. Jött velem egész Milvokéig, Chikágón túl, ahol már október elején térdig jártunk a hóban. Az örömem, bánatom, küzdelmeim, sikereim nagy igyekezettel rögzítettem ebben a kis könyvben.

Néha robogó vonaton előkaptam a zsebemből, hogy feljegyezzem, ha valami érdekelt láttam, autóbuszon, földalattin, kompon, hajón, víz alatt, ég és föld között izgatottan kotorásztam elő ezt a kis könyvet, hogy őszinte vallomást írjak bele. Persze csak kisorsó mondatokat írhattam bele, néha egész belső ügyeket, melyek csak magamnak szólnak, és amelyeket – tisztelettel bejelentem – nem fogok ideírni.

Ezekből a szaggatott, idegesen odavetett szavakból, mondatokból rekonstruálom amerikai utam történetét. Ahogy egy pillanatra hátradőlök és próbálok visszagondolni az egészre, mindarra, ami volt, elhomályosul előttem minden, behunyom a szemem, nem látok, nem hallok mást, csak az örülten száguldó vonat pokoli zörgését.

Ezer mérföldeket futottam be vonaton, sokszor úgy éreztem, hogy megőrülök a kattogástól, úgy éreztem, hogy ez a zakatolás az agyamat feszíti szét: Borzalmas volt. Harminc nap alatt harmincegy különböző városban játszani, naponta 5-6 órát gyorsvonaton utazni! Ha visszagondolok, magam is csodálkozva kérdelem, hogy tudtam én ezt végig csinálni!

New Yorkban szokás, hogy mielőtt egy darabot bemutatnának, azt előbb vidéken kipróbálják. Ha hosszú a darab, kihagynak belőle, ha rövid hozzátoldanak. Az Európából kikerült darabokat átírják az amerikaiak szájíze szerint. Ez történt Kálmán Imre Marica grófnőjével. Amikor láttam; csak a muzsikáról ismertem fel, a próza egészen más volt.

Mi is először vidéken játszottunk és úgy mentünk be New Yorkba. Az első állomásunk szeptember 9-én Newmárk: Ide villamoson mentünk és előadás után visszajöttünk New Yorkba. Roppant kis közönség, szakadó eső, még azok sem jöttek el, akik a jegyet előre megváltották. Szeptember 12-ig New York körül játszottam. Eztán léptem fel először New Yorkban, a Century Színházban háromezer ember előtt, akik virágessóval fogadtak.

A szeptember 10-i Bridgeportban történt fellépés maradandó emlékeket hagyott. Ezeket jegyeztem fel könyvecskémbe:

Nagyon szép város. Lelkes közönség. A magyarok megfognak a színészeket az utcán, és magukhoz invitálják vacsorára. Egy öreg magyar megállít és a hazai viszonyokról érdeklődik. Tizennyolc éve él Amerikában, de nagyon vágyik haza. A lánya egy amerikaihoz ment feleségül, már alig tud magyarul. Az öreg megszólal:

– A kisunokám, a mindenit az apjának, már semmit, egy szót sem tud magyarul.

Roppant nagy az izgalom a társulatnál. A karmester bennmaradt New Yorkban, mint később kiderült, beteg lett. A Csudra Mihály c. operettet zene nélkül játszottuk le, prózában. Skandalum. Másnap a helyi lap megírta:

„A magyar színészek megint becsapták a közönséget” . . .

Pedig szegény direktor, itt igazán ártatlan volt. A darabnak még így is nagy sikere volt.

Ripacs dolog ez azért!

Szeptember 11-én: South-Newark. Nagyon kedves kis város. Csinos terem egy kis színpaddal. Öltöző nincs. Színpadon öltözik az egész banda, ripacs ügy. Egész olyan, mint harminc évvel ezelőtt az Alföldön, otthon. Az előadást nem nagy közönség nézte.

Nem szeretik itt a manadgerünket, mert tavaly 50 centtel kevesebbet adott vissza missis Frapatykánénak. Bojkottálják azokat az előadásokat, amiket manadgél.

Ma kaptam az első levelet hazulról. Földöntúli boldogság. Szeptember 12. Ma játszom először New Yorkban. Első fellépésemet örült nagy reklám előzi meg.

Ma megkaptam az amerikai angol nyelvű lapokat, amelyek képeket közlik, cikkekben jelzik az első fellépésemet. Még nem volt időm, hogy lefordítassam valakivel, hogy mit írnak.”

Az AMERIKAI MAGYAR NÉPSZAVA a következőket írja:

„A CIGÁNY címszerepében lép fel másodszer Rózsahegyi Kálmán a New York-i magyarság előtt. A CIGÁNY klasszikus magyar népszínmű, Szigligeti Ede legszebb alkotása, amely modernségéből az idők múlásával nem veszett semmit, és meseszövése izgalmas, érdeklődésre tarthat mindvégig számot. Ebben a darabban parádés szerep Zsiga cigány. Ezt játssza Rózsahegyi Kálmán, akinek ehhez az alakításhoz igen nagy sikerek emlékei fűződnek”.

A CIGÁNYT most próbálja a Rózsahegyi-Ligeti társulat, miközben a közel-vidékeket járja Csudra Mihály szerencsével, melyet vasárnap rendkívüli sikerrel mutattak be.

Az amerikai úttal kapcsolatban érdekes dolgot tartalmaz a Művészek a rádióban 1936-ban tartott előadása:

„Hosszú volt az út A bor Matyijától Amerikáig. Mikor ezelőtt tíz évvel New Yorkban vendégszerepeltem, magammal vittem Szigligeti CIGÁNY c. népszínművét. Az impresszárióm a próbák alatt kétségbeesve rohan fel hozzám a színpadra.

– Mистер Rózsahegyi, ez lehetetlen, hogy képzeled ön ezt? Amerikában nem lehet drámát játszani dal nélkül.

Megdöbbenve kérdeztem:

– Uram, hogy gondolja Ön ezt? A dráma jelenete közben kezdjek el egyszerűen dalolni?

– Igen, mистер Rózsahegyi! – felelte habozás nélkül. – Önnek dalolnia kell, ha azt akarja, hogy sikere legyen!

– De ez lehetetlen. Elképzelhetetlen valami, értse meg! – próbáltam ellenkezni.

– Dehogyan is lehetetlen – felelte ő. – Legutóbb járt itt egy igen illusztris magyar művész. Ibsen: Kísértetek Oszwaldját játszotta. A meghalási jelenet előtt az én tanácsomra két divatos magyar dalt énekelt, és örült sikere volt.

Ez a tény, ha művészileg nem is győzött meg, de a siker érdekében deferáltam, és A CIGÁNY egyik jelenetében elénekeltem Dankó: Eltörött a hegedűm c. nótáját.

Ebben az esetben – be kell vallanom – az impresszáriómnak volt igaza, mert New Yorkban a Century Theáterben, négyezer ember előtt tomboló sikere volt, a magyar nótának. Azóta is így játszom azt a jelenetet.”

A második bemutató után megkezdte négyhetes vidéki túráját. Az AMERIKAI MAGYAR NÉPSZAVÁT idézem:

„Mit jelent ez a turné? A New York-i magyarság, mely könnyes boldogsággal tapsolt Rózsahegyi Kálmának, ma már tudja, miért jött, mit hozott Rózsahegyi. A magyar falut hozta el abban a tisztaságban és érintetlenségben, ahogy már csak emlékeinkben él. Az itt lévő magyarok többé-kevésbé asszimilálódtak az évek múlása folyamán. Felnőtt egy újabb generáció is, amely voltaképpen nem ismeri a magyar falu lakóit. Rózsahegyi Kálmán azt jött megmutatni, hogy milyen a magyar nép odaát, milyenek azok az emberek, akiket talán évtizedekkel ezelőtt hagyott el az, aki most a bányák mélyén turfa a szemet; milyenek azok, akikre a magyar ég mosolyog a magyar rónák felett, akik pipacsos és szarkalásos mezőkön, melyek felett a délibáb játszik, keresik két kezük verejtékével kenyerüket. New Yorkban már bemutatta Rózsahegyi az igazi magyart.

De mennyivel, nagyobb számmal élnek a bányák – és gyárvárosokban a nép igazi fiai? Mennyivel inkább szól nekik az az üzenet, amelyet Rózsahegyi a magyar ég alól hozott.

Rózsahegy-i igazi missziója akkor kezdődik, mikor elhagyja New Yorkot és az óriási távolságokba nyúló amerikai síkságon és hegyeken keresi fel mindenütt azokat a vidékeket, ahol magyarok laknak, magyarul beszélnek, sírnak és nevetnek.

A CIGÁNY a második azon a skálán, melyet Rózsahegy-i végigjátszik az amerikai magyarság szívében, a magasabb hangot jelent. Új lehetőségeket nyit fel, új figurát jelenít meg, amely majdnem azt mondhatnók, ezer év óta oly közel áll a magyar ember szívéhez. A magyar ember cigánnyal búsul, cigánnyal vígad. Senki nem ismeri úgy a magyart, mint a cigány, és senki nem ismeri úgy a cigányt, mint a magyar.

Zsiga cigány története és gyermekeinek viselt dolgai ebben a megvilágításban válnak jelentőségteljessé és nőnek meg addig a magasságig, ahol nem szeperálhatja azokat az érdeklődésünktől semmi.”

A vidéki túra során aratott sikerekről ezeket írja a LORAIN ÉS VIDÉKE társadalmi hetilap 1926. október 15-i száma:

„Rózsahegy-i a CIGÁNYBAN: Soha Lorainban ilyen előadás nem volt. Tombolt a közönség. Ünnepezték Rózsahegyit. A társulat is nagy elismerést érdemel.”

„Pénteken este ismét Lorainban játszott Rózsahegy-i. Ezúttal az örökszép, örökbecsű Cigányban. Van a tiszta művészetnek olyan magassága, ahol még a dicséret és elismerés is profanizálás számba vehető. Ilyen művészi magasságban áll Rózsahegy-i Kálmán is, és játékaról nem is mondhatunk mást, mint hogy feledhetetlen gyönyörűséghez juttatott mindenkit, aki őt ez este hallgatta.

Örömléte csak fokozta; hogy a közönség annyira megértette, oly lelkesedéssel, meghatottsággal, fegyelmezetten hallgatta végig, akár csak a Nemzeti Színház publikuma.

Avagy, talán nem a közönségnek érdeme ez, de a tiszta művészetnek olyan átfogó, átformáló hatalma, mely a szíveket, lelkeket fogékonnyá teszi és megérteti velük, mi a szép, tiszta, egyszerű, és mégis mindazt magába foglalja, mi teljes, tökéletes, isteni eredetűnek tetsző?

Ez a közönség sírt és nevetett egyszerre. De a nevetés nem volt az erőltetett eszközökkel kicsiklándozott röhej, ami e teremben olyan gyakori, hanem mosolyokból sűrűsödött, lelket megtöltött édes derű; és a sírás sem volt a nép szentimentalizmus-szeretetében való vájkálás eredménye, de a lelkek felcsuklása, a gyönyör kelyhének túláradása, mert a színpadon a maga mását, az Emert látta valóságban, mindennapi örömeiben, bánatában. . .”

A loreaini magyaroknak az a része, mely régebben ismeri Rózsahegyit, úgy vélte, hogy valamiképpen meghálálni tartozik azt a nagy gyönyörűséget; melyet nekik szerzett, s ezért tiszteletére egy kis társas vacsorát adott, melyre meghívta az egész társaságot.

Az Andorka Clubházban tartották s mintegy nyolcvan-an vettek részt az összejövetelen. A remek halpapríkást, rántott és sült halakat, mely a hálás köszönetre nagyon rászolgált Ms. és Mrs. Rogách készítette.

Sok dicsőítő köszöntő után Rózsahegy-i válaszolt. Nem lehetett szótlannul hagyni az ilyen dicséreteket.

„Rózsahegy-i Kálmánt hallgattuk, aki a magyar szónak, a magyar karakternek legigazibb tolmácsolója, aki az emberábrázolásban a művészetnek oly tökéletes, keresetlen, egyszerű, tiszta eszközeivel tud hatni, ami ebben a lármás reklámvilágban szokatlan, mikor látjuk, hogy minden szava, mozdulata nyomán magyar levegő árad. Eltemetett, elföldelt emlékek zuhataga ömlik végig rajtunk, elolvad a jégkéreg, mit a magunk áztatására csak odaképzeltünk, és sírva-nevetve állapítjuk meg magunkról, hogy még mindig magyar szív dobog bennünk, mely az is marad mindaddig, míg utolsót üt. Ennek felébresztéséhez kellett egy ember, ki a tiszta művészet

varázsvesszőjével végigsuhintson rajtunk, kellett egy ember, ki letargiánkból felrázson és ismét jó magyart faragjon belőlünk. Áldja meg az Isten érte! (Bartha Mihály köszöntőjéből)

Ács Helén üdvözlétének egy része:

„A művészet isteni adomány és annak olyan birtokosát, mint Rózsahegyi Kálmán, ki amellet dicsőséget szerez a magyar névnek, szeretni és tisztelni kell. . .”

Rózsahegyi válaszából:

„*Higgyék el, nem sablonos udvariasság, midőn azt mondom, életem egyik legkedvesebb emlékeként fogom őrizni ezt az estét. Életem sok szép és feledhetetlen szakasszal van tele, de ez a fejezet: az amerikai út és a mai este hiányzott belőle. Nem dollárhajhászás hozott ki öregedő fejjel Amerikába, hanem a vágy: megismerni az amerikai magyarokat, és hogy játékkal hozzájáruljak ahhoz, hogy a sok százezer magyart csak egy csipetnyi részben is megtartsam a magyar haza, a magyar nyelv iránti szeretetben.*”

Könnyező szemek bizonyították, hogy megértették és érzik e nagy cél magasztosságát.

A lap kommentárja:

„A magyar kormány bizonyára nagyon sokat költ propaganda célokra... Bár a háború előtt Amerikában valamivel többet költött volna! ...Bennünket tanulmányozni nagyon sok embert küld ide a magyar kormány, odahaza meg ankéteznek, hogyan lehetne bennünket az érzelmeke láncával odafűzni, megtartani magyarnak.

Jól ismerik a helyzetet. Való igaz, letörrik magyarságunkból minden nap egy darab. Az eszközök, melyekkel azt akadályozni akarják, rosszak.

Küldje ki a magyar kormány minden esztendőben Rózsahegyit háromnegy hónapra, hagy járja be egy jó társulattal a magyarlakta telepeket, játsszon magyar színműveket, drámákat; jobb és olcsóbb magyar propaganda nem lehet...”

Az igazi magyar propaganda c. cikk néhány gondolata az amerikai magyar újságból:

„Okos és helyes a magyar propaganda, jó ha külföldnek kedvező véleménye van rólunk, csak hogy a tapasztalat azt mutatta, hogy a politikusok politikával csak ártottak az országnak, és Magyarország megtépázott becsületét a nem hivatalosan érkezett magyar művészek állítják vissza.

Áldassy miniszteri tanácsos, és azt hiszem méltóságos úr, aki néhány esztendővel ezelőtt állami költséggel jött ki Amerikába, csak kellemetlenséget, bajt s rossz érzést hagyott itt maga után. Ezzel szemben azonban tanulmányozott bennünket, és szerencsétlen balkezű, amatőr nyilatkozatával végleg elmérgesítette a helyzetet.

Kétségtelen és vitán felül álló tény, hogy Amerikában a nem politizáló magyar művészek; írók, s színészek, festők, politikailag is olyan eredményeket értek el, mire a hivatalos politikusok nem voltak képesek. . .

Ezek a dolgok Rózsahegyi Kálmán detroit-i vendégszereplésekor jutottak eszembe. . .

Mennyivel okosabb, hasznosabb, gazdaságosabb volna hazulról állami költséggel az Áldassyak és társaik helyett a Rózsahegyi Kálmánokat küldeni ki, kik eredményesebb magyar propagandát tudnak csinálni csodálatos művészetükkel, mint az Áldassyak minden politikai tudományukkal...

Rózsahegyi Kálmán művész, színész, aki nem politizál, hanem játszik, és talán nem is tudja, hogy felejthetetlen játékával milyen soha meg nem hálálható szolgálatot tett Magyarországnak”

Rózsahegyi sikere akkora volt, hogy a másik óceán partján is epekedtek utána.

„Rózsahegyi talán közibünk is eljön” – hangzik el Californiában.

„Nagyon szeretnénk, ha e néhány sort minden magyar ember elolvassná, mégpedig jószívvel. Azért szeretnénk ezt, mert – mint ahogy megbízható forrásból értesültünk – Rózsahegyi Kálmánt

Los Angelesbe is elvárhatjuk november folyamán, és ezt a fehér hajú nagy magyar művészt igazán bandériummal kellene fogadnunk. Rózsahegy Kálmán a magyar nép maga. A bazsalikom meglátására megdobbanó szív és a Göncöl-szekér útján baktató lélek. A magyar náció egy személyben. A mi csodálatos fajtánk, aki tengernyi kincset hoz Napnyugatnak, és enmaga száraz kenyéren, búbanaton éldegél.

Igen nagy dolog magyarok, hogy Rózsahegy Kálmán közénk jön. Meg kell becsülni ezt az eseményt, de ha már nem ölthetjük magunkhoz a magyar mező virágaival kivarrt ünneplőt és nem mehetünk eléje ragyogó, pompás menetben, vigyük eléje legalább a magyar szívek bandériumát!

A magyar művészet történelme gyönyörű korszakot fog elnevezni Rózsahegy nevével. Meg kell becsülni ezt. Azt fogja mondani róla, hogy egyike volt a legnagyobbaknak. Olyan egyénisége a művészetnek, a színészetnek, mint az írásművészetnek Arany János vagy Petőfi Sándor. És gondoljuk csak el, milyen emléke volna annak, ha Petőfi vagy Arany valaha Amerikát-jár!

Ismételjük, magyarok, hogy Rózsahegy Kálmán látogatását nagyon meg kell becsülnünk. A mi szégyenünk volna, ha csalódással járná meg Californiát. ...Ha szívfájdalommal kellene innen tovább mennie, és azt mondaná:

– Lám, nem kellettem a californiai magyaroknak!

Nem reklámírás ez magyarok, hanem testvéri üzenet. És csak akkor látjátok majd meg, hogy mennyire igaz szóval szólunk hozzátok, ha majd szemtől szembe kerültök Rózsahegyivel és belenéztek nagy dióbarna szemeibe, amikben – mint álmainkban – mindig benne szomorkodik a magyar föld.

Ugy tudjuk, hogy Huszár Károlyhoz fordult írásával Rózsahegy a lejtővetelét illetően. Csak egy szavába kerül Huszárnak, hogy lejöjjön Rózsahegy ide, ahol a madár is ritkán jár.

Lehet közöttünk és Puffy (Huszár) között ellentét, de ezúttal tiszteletteljes szóval kérjük őt, tegye lehetővé Rózsahegy Kálmán lejtővetelét Californiába. Hogy nem fog szégyenkezni e tanácsadásért, azt be fogja bizonyítani a magyarság úgy Los Angelesben, mint San Franciskóban. S hisszük, hogy Huszár Károly ebben az egyben velünk érez, s megteszi, miért is felajánljuk a legmesszemenő segítségünket a californiai Rózsahegy-körút minél sikeresebb beharangozására.”

Sajnos, ettől a gyönyörtől elestek az ott élő magyarok. Harmincegy város! Óriási teher volt. S mindezt meghatványozta volna az a távolság, ami a két óceán közt van. Így is erőltetett menet volt a missziója.

Nemcsak az előadások, próbák sokasították az órákat, hanem az a rengeteg invitálás, amiben előadások után részük volt, és amit nem lehetett megtagadni a kérőktől, mert magyarok, testvérek kérték.

Az ilyen találkozások hangulatát, értékét nem lehet érzékeltetni a legszebb, legszívből fakadó szavakkal sem.

A hazai dolgokról, viszonyokról mindenki tudni, hallani akart. S mi igazabb kifejezője a léleknek, mint a népdal és magyar nóta?

A Tiszáról, a Hortobágyról, az itthoni temetőkről, a szerelemről, a katonasorsról, a Balatonról, az akácós tájról, muskátlis ablakokról, s ki tudja, miről nem jöttek elő dalok. Nemcsak hallani, de megtanulni is akarták azokat kinn élő magyarjaink.

Mennyi síró, könnyező embert látott! A fájdalom és az öröm egyaránt fakasztotta a könnyeket. New York sem engedte el búcsúelőadás nélkül kedvencét. Október 31-re még beszorítottak egy búcsúelőadást, az EGY KIS DARAB MAGYARORSZÁG címen, melyen négy egyfelvonásost

mutattak be: Az AUDENCIA – falusi komédiát, Guthi Somától, AZ ÖKÖR c. bohózat, Zilahy Lajostól, SZENT A BÉKE, bohózatot, Vitéz Miklóstól, BIRTOKPOLITIKA– eredeti életkép Zilahy Lajostól.

A „Rózsahegyi búcsúja” c. cikk a következőkről számol be:

„Vasárnap este búcsúzott el a New York-i magyarságtól Rózsahegyi Kálmán. Négy egyfelvonásosban játszott úgy, ahogy rajta kívül senki sem tud, és a magyar parasztnak olyan figuráit állította elé, amit csak a legmagasabb rendű művészet produkálhat. Nem fogjuk ismételtelen részletesen méltatni és boncolgatni Rózsahegyi színészi nagyságát, egyszerűen csak megállapíthatjuk, hogy a Mester az ő nagy művészmúltjához és hatalmas képességeihez méltó módon búcsúzott el Amerika magyarságától. Egész estén át szeretettel, hálával és rajongással ünnepelte Rózsahegyit a közönség. Odahaza Magyarországon pedig soha, de soha nem fogják tudni meghálálni neki azokat a szolgálatokat, amiket idekint, Amerikában a magyar kultúrának tett. Az volt az igazi magyar propaganda, amit Rózsahegyi végzett. Mi magunk is meghatóttan mondunk búcsút e rendkívüli magyar művészek.”

Ezek után igen groteszkül hatott az Amerikában megjelenő SZABADSÁG nagybetűs cikke:

„PÉNZ NÉLKÜL ÉRKEZETT VISSZA AMERIKÁBOL ROZSAHEGYI KÁLMÁN.”

Egyébként a művész a Találkozások-ban így emlékezik visszaérkezésére: „Az Amerikában élő honfitársak úgy érezték, hogy a szülőföldjük üzenetét vittem át nekik az óceánon. Bevallom, pénz nélkül jöttem haza Amerikából. Rájöttem arra, hogy én megtanultam számolni, de az amerikai direktorok jobban tudnak elszámolni; és mégis kijelentem, soha el nem múló emlék számomra az amerikai út, és azért amit ott tapasztaltam és kaptam – érdemes volt élnem.

És nem tudok haragudni a menedzseremre se, aki a zsúfolt házak ellenére sem tudott fizetni, mert a hitelezői elvitték az egész bevételt. Sírva borult a vállamra és így szólt: – Mit szól hozzá, miszter Rózsahegyi? Ilyenek az amerikai hitelezők!

Mit tehettem mást, ráborultam és vele sírtam. Mikor Budapestre befutott velem a vonat, a pályaudvaron tisztelőim és családom várt. Megható üdvözlések után odasúgtam a feleségemnek:

– Anyuskám, van taxira pénzed? Mert nekem nincs egy vasam se.

– Légy nyugodt, drágám - felelte – ösmerlek én téged, hoztam magammal pénzt. Így érkeztem meg a dollárok hazájából dollár nélkül”

A közönség szolgálatában

Budapesten folytatta munkáját egyik legkedvesebb szerepével: A vén gazemberrel, Mikszáth remek művéből készült színdarabban feledhetetlen alakítást formált. Sőt mi több, a mű átformálásában is érdemeket szerzett.

„A Harsányi Zsolt által megírt darabban furcsa gondolatom támadt. A vén gazember egyik legszebb, legmeghatóbb jelenete az öreg Borly végrendelete, ezt az ő halála után a ÜI. felvonásban olvassák fel. Én úgy képzeltem, hogy az öreg, mikor betegeskedni kezd, elhivatja a jegyzőt és lediktálja neki a végrendeletét, – így hatásosabbnak gondoltam. Harsányi beleegyezett. Nagyszerű jelenet lett belőle. Így sokkal több élet, elevenebb hatás következett belőle.” (Találkozások – Rózsahegyi)

Ugyanebből a Rózsahegyi hagyatékából mást is megtudhatunk Mikszáth és a művész kapcsolatáról. Rózsahegyi szereplője volt a Mikszáth ünnepségnek, 1910-ben. A nagy író nagyon szerette a cigányzenét. Hajdu Ilona és Rózsahegyi együtt lépett fel. Együtt adták elő a

Leégett a kunyhóm szüret után

Sűrű csillag

A fuszulyka szára darabokat.

Aztán Mikszáthot nemsoká eltemették.

„Sok sikert köszönhettem neki. A vén gazembert több mint kétszázszor játszottam, az egész országban, sőt még Amerikában is. A másik nagy siker: Mindenki lépik egyet – volt. Nekem, mint színésznek sokat jelentett, hogy ismertem személyesen is Mikszáthot, és megértettem őt, az embert és írókat egyaránt. Az anekdotázó, hamisan hunyorgó nagy palóc szíve mélyén nagyon érzékeny ember volt. Ő sokkal többet látott, mint aki körülötte élt. Nemcsak visszafelé látott az időben, a történelemben, de a maga korát is úgy nézte, olyan magasból, mint aki egy kicsit rajtunk is mosolyog. Igaz, én már a búcsúzó Mikszáthot ismertem, aki olyan megértő, elnéző mosollyal nézte a mi fiatalos fontoskodásunkat, lelkesedésünket.”

Az ÚJSÁG 1926. november 14. száma írja:

„Készen várja gazdáját a Rózsahegyi-ház

Lechner Jenő műegytemi tanár terveit szerint épült, Budán, közel a Krisztina térhez. Az egy kétholdas kert közepén áll. Keskeny homlokával, fehérén s a zöld ablakrációkkal olyan, mint egy játékpépület. A villa kívülről kicsi, de ha belép az ember, azt a furcsaságot tapasztalja, hogy belülről szinte kitágul. Kilenc szoba.”

Ide költözött át a színi iskola is. Gyönyörűen berendezett dolgozószoba áll a mester rendelkezésére, melynek falát színészi pályájának értékes emlékei díszítik. Civil és szerepes képek: Tiborc, a sírásó, Ladányi, Baracs Matyi, Gonosz Pista, Hófehérke kis tiszteletese, Zsiga cigány, Peti cigány, Szellemfí. Babérkoszorúk a falon, a sarokban a művész életnagyságú szobra.

Főhelyen Endrőd község díszpolgári oklevele. Mellette Arany János fakulacsa is ereklye. Nagyörösi vendégszereplése során került hozzá.

Így mondja el ennek történetét a Találkozásokban: *„Előadás után egy ráncos arcú, töpörödött ember keresett meg.*

– Művész úr! Fogadja el tőlem ezt a fakulacsot! Édesapám kapta Arany Jánostól, a nagy költőtől. Nekem adta örökségül. Jobban vigyáztam rá, mint a szemem világára. Hiába adnám másnak, nem lenne becsülete. Tudom, ha magának adom; még a jövő nemzedékek is láthatják.”

Olyan helyre került, ahol valóban ereklyének kijáró tisztelet övezte.

Alig, hogy hazaért Amerikából, már fel is lépett a Nemzeti Színházban, sőt megengedték neki, hogy egy másik színháznál vendégszerepeljen.

A közönség rendkívüli szeretettel fogadta. Nagy ünneplésben részesítette, mire a kitűnő komikus kijelentette, hogy azért is érdemes volt Amerikába elmenni, hogy megtudja, mennyire szereti őt a közönség.

Az itthoni fogadtatásról a „Két könnyecsepp” cikk számol be:

„Hazajövetén, a színpadra lépve olyan fergeteges taps fogadta, amilyen nem esik minden nap. Nem sötét és nem hideg volt ez a taps-fergeteg, hanem ragyogó és meleg, olyan amilyennel azt szoktuk köszönteni, akit nagyon szeretünk. ...A kedves művész látván tegnap azt a nagy közönséget, amint a földszinttől a karzatig egy hatalmas tapsban olvadt össze, s megérezvén a lelkekből felé csapó szeretet forrását: egy csomó néma hajlongás után elfakad sírva, úgy hogy bizony Borly Gáspár tekintetes tisztartó úr nagy sárga zsebkendőjével kellett törölgetnie a Rózsahegyi Kálmán igazi könnyeit.

Hát ez volt az első könnyecsepp. És a másik?

A másikat pedig – ha nem tudtuk tegnap visszatartani, hát ne szégyelljük ma bevallani – hogy mi ejtettük, mi, a szívünk mélyéig megindult publikum...

A kedves művész szeme megcsordult a színpadon, érezve a közönség szeretetét – s ez a sírás bizonyára nagyon jól esett neki. Mi pedig a nézőtérre öregek és fiatalok, férfiak és asszonyok,

naiv lelkesedők és komoly kritikusok, látva ezt a könnycseppet megindulni Rózsahegyi arcán lefelé, éreztük, hogy eltörrik a mi mécsesünk is, s elkezdünk csendesesen sírni magunk is. Persze, hogy mi is örömkönből, s persze, hogy ez a kis sírás jól esett nekünk is... Bizonyára tudja ő maga is, hogy sehol sem szeretik úgy, mint idehaza, azon a földön, abban a hazában, amit ő is a legjobban szeret a világon, s amit ezután talán még jobban fog szeretni.”

Jelentős szerepe volt Rózsahegyinek abban is, hogy Móricz Zsigmond remek regényéből, *a Légy jó mindhalálig*-ből színpadi műlett.

Értékmentő munkájáról is kell beszélnünk.

„A múlt dalai közt keresgélve, kutatva értékes kis dalra leltem. Debrecen, Nagyvárad és Kolozsvár után semsoká a Nemzeti Színházban énekelhettem, ha erre alkalom adódott. Bakonyi Károly magyar tárgyú drámáját játszottuk, melynek fő érdekessége Kacsóh Pongrácz zenéje volt. Kun regőt játszottam a darabban és valószínűleg egy régen elfelejtett kis dal maradt meg emlékezetemben. Hetekig kerestem a dal kottáját mindenfelé, de hiába, sehol nyomát nem leltem. Végül a karmester az én énekemre lekottázta, és lehet, hogy a felidézett emlékekkel egy már feledésbement gyönyörű Kacsóh-dallal lett gazdagabb a halhatatlan Kacsóh zenei hagyatéka:

Napkeleten gerjed a tűz,
Puszta szél rémeket űz.
Madárlábú gyors paripán
Vágtat a lány künn a pusztán.
Szélnél sebesebben,
Tüznél tüzesebben
Hová vágtatsz kun leány?
Kun leánynak
Mindahánynak –
Rege, rege, rege, róna –
Veszedelem a szerelme
-rege, rege, rege, róna –
Oly féktelen, oly végtelen,
Mint a szabad róna.
Életében egyszer szeret
De ha szeret, holtig szeret,
Rege, rege, rege, róna.

Csathó Kálmán jeles írónknak is adott indítékot egy mű megírásához. Mikor 1942-ben Rózsahegyi megírta a ZÖRÖG A HARASZT c. vidám vadásztörténeteit, ezeket a sorokat tette bele:

„Az én kedves Kuli barátom (Így hívták barátai Csathó Kálmánt) nemcsak kitűnő színházi szakember és népszerű író, hanem elsőrendű vadász is. Évtizedeken keresztül együtt róttuk a szántásokat, az erdő7cet, sok felejthetetlen vadászélményünk akadt. Ezek megírására ezennel felszólítom őt. Elvégre ő az író, nem én.”

Mint köztudott, meg is született Csathó tollából a Tavasztól tavaszig, melyben közös vadászélményeik is megtalálhatók.

Szándékosan hagytam utolsóknak ebben a csokorban Csathó: TE CSAK PIPÁLJ LADÁNYI-ját, mert nagy színházi és filmsiker lett belőle.

A címszerepet Rózsahegy alakította teljesen hibátlan tökéletességgel. Ezen nem is lehet csodálkozni, mivel a jóbarát, a szerző Rózsahegyiről formálta a főhőst, annak jó és hiányos tulajdonságainak tökéletes ismeretében. A szerző felesége: Cs. Aczél Ilona volt a sikerek másik nagy egyénisége e műben.

Az érdekes szerepben gazdag, felelőtlen, nagyvonalú nemtörődöm vidéki földesurat játszik, kinek keze alatt elolvad, semmivé lesz a birtok. Az úri osztály elszegényedéséről szól, és e tragédiát mesterien oldja meg, érdekes, sajnálatot keltő kedves idillben. Megfogalmazódik benne a társadalom átrétegződése, melyben a hozzá nem értő gazdálkodás az egyik tényező. S még csak nem is tud az olvasó vagy néző rosszmájúan örülni a dolognak, vagy bosszankodva pálcát törni Ladányi fölött.

„Külön fejezetet érdemelne az a legenda, mely Rózsahegy „szerepnemtudásáról” terjedt el egy időben, és amelyből nem volt igaz egy szó sem. Rózsahegyivel nem történt meg soha, hogy ne tudta volna a szerepét. Hogy ennek mégis az ellenkezője terjedt el, annak magyarázata az, hogy valóban nem úgynevezett szövegszínész, hanem a drámai helyzetek hű és őszinte megjátszója volt. Próbákon is mindig a helyzetek hű átélése foglalkoztatta. Olyankor fordult elő szövegprobléma, ha nem egészen pontosan illik a drámai helyzetre, vagyis ha ő maga ösztönösen más szót vagy szavakat érez odavalónak, mint amit a szerző írt.

Sem hanyagsággal, sem léhasággal, sem emlékezőtehetsége hiányosságával nem lehet vádolni. Minden művészi feladatát komolyan vette, és teljes erejével igyekezett őket a legtökéletesebben megoldani, ami sikerült is mindig. És a főpróbára, azaz mikorra kellett, mindig kifogástalan tudta a szerepet is.”

(Csathó Kálmán)

Hevesi igazgató egy Gregus-díjról szóló jelentésében ezeket írja Rózsahegyiről: „Rózsahegy Kálmán a legszeretreméltóbb, legszubjektívebb magyar színész, az általa alakított Ladányi gyengeségből és jóságból, könnyelműségből és patópálságból összetett alakjában hozta színpadra az egyik legélőbb és legemberibb típusát, mellyel tetszés szerint kormányozta a nézőközönség könnyeit és kacaját.”

A vén gazember Borly Gáspárjában is meggyőző erővel tudta elhitetni a csaknem hihetetlen alakot: a mesevilágba illő becsületességű és hűségű embert, aki önfeláldozó jóságból vállalja a hűtlen sáfárság és tolvajság szégyenteljes látszatát; lopja és csalja könnyelmű gazdáját, hogy gyerekeinek megmentse a vagyont. Kifejező távlatok nyíltak egy-egy tekintetében, és sokat mondott a hallgatása is.

Ezzel ellentétben minden hájjal megkent agyafűrt, igazi vén gazember Gonosz Pistában, s A falu rosszának Göndör Sándorából vénült szereplő.

Az idő multával a Gyurkovics lányok kedves Radványi Gidájából gyámapává öregedett, remek Radványi huszárezredes vált belőle.

„Különösen azt a részt élveztem, ahogyan mulatás közben eljárt egy csárdás-szólót. Sok darabban láttam táncolni és megcsodáltam, hogy tánc közben nem esik ki egy pillanatra sem az alakból. Mert soha nem ő maga, Rózsahegy táncolt, hanem az az alak, akit játszott: vagyis Balogh úr az Annuskában, Peták, a székely darabont a Falusi bohémekben, Szellemfő a Liliomfiban. Ezért aztán nem is egyszerű tánc-produkciók voltak ezek, hanem valóságos jellem-táncok. Mint Radványi ezredes olyan igazi huszárezredesi táncot járt, olyan tökéletesen, hogy az ember nem győzte csodálni. Honnan vette ezeket az egész viselkedésében, testtartásában, arcjátékában minden mozdulatában megnyilvánuló árnyalatokat? Egyébként tudatosan megfigyelt és megjátszott mozdulatok voltak-e, vagy ösztönösen sarjadtak-e ki az alak elképzelésével működésnek indult fantáziájából; ezt talán a művész maga sem tudta volna

egészen határozottan megmondani. Annyi bizonyos, hogy a közönség alig győzött betelni vele, mert ha tudatára nem ébredt is, érezni érezte, hogy többet kapott, mint egyszeri táncot: egy valódi huszárezredesi táncot jártak előtte. Akik még nem láttak ilyet az életben, azért élvezték olyan nagyon, mert érezték, hogy éppen ilyen lehet a valóságban is; akik meg láttak kissé rózsás kedvű alezredes táncolni, azok attól voltak elragadtatva, hogy Rózsahegy-i tánca milyen hű, pontos és jellemzően művészi mása a valóságnak. Meg is újrázatták vele minden előadáson, többnyire kétszer is.”

(Csathó Kálmán.)

Voinovich színigazgató így vélekedett róla:

„Igaz, önfejű volt Rózsahegy-i, miként Jászai, Rákosi Szidi vagy Odry és mindazok, akik tudták pontosan, hogy mit akarnak, és akik valóban tisztában voltak a darabbal, szereppel, mert gondolkoztak rajta, foglalkoztak vele, és érezték mit kell csinálniuk. Mindössze csak a modorban volt köztük különbség, ahogy a rendezői tanácsot fogadták, ha ellenkezett az ő szándékukkal”...

„A vén gazember filmváltozatában Rózsahegy-i szerepét egy másik kiváló színész Sugár játszotta, aki jellem-epizód színész volt. Nagyszerűen tudta alakítani a gonosztságot, irigységet, kapzsiságot, mohó érzékiséget, szadizmust, kajánságot, kárörömet.

A közönség csalódással fogadta a Sugár-Borlyt, mert hiányolta aranyló kedélyét, jóvalis humorát, kedves csalafintaságát. Rózsahegy-ivel látták először, vele szokták meg ezt a szerepet, és így a Sugár alkotta jellem idegen, ellenszenves, kiábrándító volt. Sugár túlságosan lemeztelenítette a figurát, akit pedig a darab színpadi szerzője is, a közönség is kendőzötten kívánt látni, akinek titkait nem leleplezni, csak szellőztetni óhajtotta.”

(Ignác Rózsa: Prospéro szigetén.)

„Rózsahegy-i szívesen és gyakran rögtönzött a színpadon, ami játékos társai részére is meglepetés volt. Ötletes és mulatságos volt ezekben, csak éppen rossz példát szolgáltatott.

Megtörtént egyik előadáson, hogy egy kisebb szereplő is megengedett magának ilyen rögtönzést, amely azonban ízléstelen, otromba és hatástalan volt. Ez az eset Rózsahegy-it felbosszantotta és gondolkodóba ejtette. Ezután, ha valami ilyen eszébe jutott, előbb megbeszélte a rendezővel és a partnerrel, s csak a következő előadáson dobta be.”

(Bálint L.: Vastaps.)

Persze az is megesett, hogy őt tréfálta meg és hozta furcsa helyzetbe a „rögtönzés”.

„Egyszer egy vidéki kisvárosban vendégszerepeltem A vén gazembert. Tudott, hogy a szerep szerint a második felvonás végén meghalok. Óriási siker! Ott hajlongok a kedves, tehetséges vidéki kollégák között, nem győztük megköszönni a tapsot.

Egyszer csak az első sorban feláll egy köpcös termetű ember, leinti a tapsolókat és rendet teremt. Egy hang a karzatról:

– Halljuk a polgármester urat!

– Halljuk!

– Halljuk! – visszhangzik az egész nézőtér.

– Kedves, szeretett Rózsahegy-i Kálmán! Kedves ünneplő közönség!

Mi ezt a színdarabot már láttuk, ismerjük, s ma este csak az itt vendégszereplő Kálmán bácsi kedvéért néztük meg újra, és élveztük utolérhetetlen alakítását, művészetét ebben a szerepben. De miután ő a darabban már annak rendje és módja szerint – meghalt, azt javaslom, hogy a színtársulat fejezze be most azonnal az előadást! Vonuljon a szomszédos sörcsarnok kert-helyiségébe, és ott sör, bor, nótaszó mellett ünnepeljük tovább a mi szeretett, igen nagyra becsült Kálmán bátyánkat!

Szűnni nem akaró tapsvihar és éljenzés fogadta a polgármester javaslatát. Aznap este csak két felvonásban ment A vén gazember.”

(Bilicsi T.: Hol vagytok ti...?)

Ha már ilyen vidám dolgok kerültek sorra, folytassuk a humor nagymesterének néhány viselt dolgával a történetet!

Beszélik, hogy egy alkalommal az utcán elgondolkodva piros jelzésnél ment át. A túloldalon belefutott az ott álló rendőr karjaiba. Az megismerte és izgatottan kérdezte:

– Kedves Kálmán bácsi! Nem látta a piros jelzést?

– Azt láttam, kedves öcsém, csak azt nem, hogy itt vagy

Az anekdoták, góbéságok főleg vadászatok alkalmával burjánzottak széles jókedvéből. Sok közülük általánosan ismert. Hadd kezdjem azokkal, amit csak kevesen tudnak, mivel közös szülőfalunkban, Endrődön játszódtak.

Az 1930-as években szülőfaluja vadászatra hívta meg a jónevű puskás hírben álló díszpolgárokat.

Egyik kedvelt vadásztársa volt Sterzula Jenő, aki rövidlátó volt és erős szemüveget hordott. A bozótossal borított Holt-Berettyónál zárult a kör.

Kálmán bácsi „kukkerrel” vizsgálódva észrevette a bozótban keresgélő hatalmas pulykakakast. Nagy huncutul odairányította Sterzula figyelmét, aki épp a szomszédja volt.

– Jenőkém! Ha jól látok, egy gyönyörű tűzkakas begyeskedik előtted. Kétszer sem kínáltatta a ritka vadászszerencsét magának a gyógyszerész. Odapörkölt. Akkor nézett nagyot, mikor kutyája egy hatalmas pulykával tért meg a körből.

Másik esete is volt a patikussal. A Hanyecz-tanya közelébe érve, meglátta, hogy a szalmakazal meg a szénaboglyák közt torkoskodott a csatornaőr számara. Az állatnak csak a fara látszott. Újból felültette Sterzulát.

– Jenőkém! A szalmakazalnál erősen takarva szarvast sejtek. Durrants oda! Riaszd ki! Várj, míg csillagos serétes golyóra váltok, hogy a felém kiugró vadat leteríthessem! Közös lesz a nagy zsákmány! Vaktöltényt tett a csőbe. Mikor felkészült, szólt:

– Segíts barátom egy lövéssel!

Durrant a puska és a farban megsebzett számár vad vágtaiban ugrott ki a takarmány csomók közül. A mester is lőtt, majd duplázott. Nagy nevetés harsant.

– Még szerencse, hogy mellé trafáltam, mert egész Endrőd számárhúsrá járhatna a héten – állapította meg a nagy mókacsináló.

A vadászatot a Korona Vendéglő nagytermében népes létszámú vacsora zárta. Az éjféλι vonattal akart Pestre utazni. Hogy minél több időt tölthessenek társaságában, konflis helyett Éliás autóját rendelték a vendéglátók a vendéglőhöz. Nagy meglepetés lett, mert a mester nem volt hajlandó autóba ülni, s mivel így nem érte el az éjszakai vonatot, reggelig maradt, a vendéglátók nagy örömére.

Nem nagyon hittem a történetet. Azonban lányai elmondták, hogy akkoriban autóbaleset során kulcscontját törte és egy ideig nem ült autóba.

A legragyogóbb eseteket maga mondja el a Zörög a haraszt-ban.

„Aranyos vendégünk (ebédvendég) Faludi Tóni, azaz Faludi Antal, a Nemzeti Színház pincér- és inas-színésze. Ezt a szerepkörét szinte klasszikus tökéletességig emelte. Tónit főleg az ebéd érdekelte, puskát sem hozott magával. Ő mindig elegánsan öltözve jött ki vadászni, nem igen izgatta a stílszerűség, mert fehér vászonnadrágban, teniszcipőben, magas szimpla keménygallérral, kerek manzsetákkal, girardikalappal a fején érkezett meg a vadászatokra, melyeken hivatalosan, mint „főhajtó” vett részt.

Különös színt, ízt, derűt kapott a vadászat, amikor Faludi Tóni is köztük volt elmaradhatatlan sárga szalmakalapjával a fején, kezében hosszú pálcával, hajtotta nekünk a vadat. Hórihorgas, szikár figuráját ha megláttuk a kukoricásban felbukkanni, monoklival a szemén, már mosolygnunk kellett.

Sose felejttem el, hogy szidott, ha véletlenül hibáztam.

– Szégyellje magát, Cigány! – kiabált. Így eltóni azt a nyulat! Nem puska való a maga kezébe, hanem kapanyél. Ha én puskát vennék a kezembe, majd megmutatnám magának, hogy mi a vadászat!

Mindig szidott, minden lövésemet kritizálta. Persze, mulattam rajta nagyon, hogy tud mérgelődni. Egyszer elhatároztam, hogy szigorú kritikusat kihívom egy kis versengésre.

– Nézd, Tóni – mondtam neki, te azt állítod magadról, hogy kitűnő puskás vagy, csak elvi okból nem vadászol. Most alkalmat adok neked arra, hogy ezt be is bizonyítsd. Kötök veled egy fogadást.

– Halljuk, halljuk! – kiáltották többen.

A vadászok körénk gyűltek, nevetésüket alig tudták elfojtani, mert tudták előre, hogy ebből valami nagy tréfa kerekedik.

Csak Faludi Tóni maradt komoly, s szinte nyersen mondta:

– Beszéljen hát, adja elő! Szeretném tudni, micsoda gázságot talált ki már megint, Cigány!

– Fogadást ajánlok-mondtam neki komolyan. -Célba lövünk a vadászkalapomra, húsz lépés távolságból. A te egy forintod ellen tizet teszek, hogy nem fogod eltalálni a kalapomat, te híres puskás.

Tóni azonnal belement a fogadásba. Izgatottan guberálta ki az egy forintot és én is elővettem a tízforintost. Letétbe helyeztük.

Izgalmas percek következtek. Szépen felakasztottam egy útszéli akácfára vadászkalapomat. Leszámoltam a húsz lépésnyi távolságot, aztán átadtam a puskámat az izgatott Faludi Tóninak.

– Kettőt löhetsz - mondtam, hátha az első lövésre nem találnál. Tóni fölényesen nevetett. Még csúfolódva meg is jegyezte:

– Elbúcsúzhat a forintjától meg a kalapjától, Cigány! (Ő előkelő akart lenni és ezért rendszerint magázott engem.)

Tóni vállához emelte a puskát, megcélozta a kalapom. A nézőközönség izgalma tetőfokra hágott. Csaknem fulladoztak a nevetéstől.

Eldördült a lövés. A kalapom azonban mozdulatlan, teljes épségben és egészségben ott fityeg az akácfán.

Eldördült a második lövés is.

A kalapom meg se mozdult. Fenn az égen egy fehér-mellényes szarka röpködött, hangosan csörögve.

– Nem értem – mondta zavartan Tóni – hihetetlen, nem értem, pedig a ligetben tíz tojás közül nyolcat szoktam eltalálni.

Elvesztette a fogadást. Mi persze tudtuk azt, amit Tóni sehogy sem tudott megérteni. A titka az volt, hogy mindig volt nálam vaktöltény.

Odaléptem a levert, letört barátomhoz és újabb fogadást ajánlottam neki:

– Most pedig akaszd ki te a szalmakalapod. Az egy forintod ellen ötvenet teszek, ha az első lövésre harminc lépésről nem találok el.

– No, erre kíváncsi vagyok! – kiáltott fel Tóni. – Ez a Cigány elbizakodottságában Tell Vilmosnak képzeli magát.

Belement a fogadásba. Sietve ágra akasztotta a szalmakalapját.

Harminc lépésről úgy lőttem bele nyolcas söréttel, hogy csak a karimája maradt meg. Képzeltető, milyen keserű arcot vágott Tóni, mikor megpillantotta elegáns girardi-kalapjának maradványait. Olympusi kacagásba fulladt az ugratásnak ez a sorozta.”

Sorolhatnánk, mikor a zsúfolt vonaton pestises beteg hírével csinált helyet a vadászni induló csoportnak, vagy mikor Faludi Tónit „véletlenül” megmentette a sekély vízben az egyik felbérelt hajtó, vagy mikor bejlesztette Abonyi Gyula színész kollégáját, hogy a törvénytelen fia bottal keresi a színház előcsarnokában, vagy mikor egyetlen éjszaka tízszer költette fel barátját távirattal.

Bókay János: Az egy rózsaszál szebben beszél c. könyvében így ír róla:

„...Színész társai fagyosan fogadták, szóba sem álltak vele jóformán, felálltak a kispadról, ha ő leült melléjük.

De Rózsashegyi gyorsan felolvasztotta maga körül ezt a kegyetlen fagyosságot. Csakhamar kiderült róla, hogy kitűnő vadász, az is kiderült róla, hogy kitűnő cimbor, remek mókamester, aki kvaterkázás közben csak úgy ontja magából a szívderítően pajzán anekdotákat. Ez már nyomott valamit a latban, de még nem volt elég. Kiderült azonban még valami, amivel véglegesen győzött Rózsashegyi: kiderült róla, hogy kitűnő színész, kétségtelenül az...”

Az amerikai út után nagyon sokat szerepelt vidéken. Hírneve a csúcsra szállt.

Az Esti Kurírban karikatúra jelent meg róla A NAP HŐSE, melynek szövege: „Rózsashegyi Kálmán az örökké fiatal színművész, aki a legnagyobb hazardőr, mert már huszonöt éve játszik, de még semmit sem veszített.”

PESTVIDÉKI HÍREK. 1927. május 8.

„Régen volt már olyan nagy és szép közönsége Monoron színelőadásnak, mint amelyet a múlt szombati Rózsashegyi est vonzott. Ez az érdeklődés egyaránt szólt Rózsashegyi művészetének és személyének, mely általánosan ismert és szeretett a monoriak előtt. Zsúfolásig megtelt a terem, s akik ott voltak, azoknak igazi művészi élményben és összevágó előadásban volt részük.

A vén gazember: a kasznár, aki csalja és lopja báró gazdáját, *hogy* az így szerzett hatalmas vagyont a lelki jósága és úriasszonyos könnyűvérsége miatt okvetlen tönkrejutó báró két szép gyermekének hagyományozza végrendeletében. Ezt a melegérszerű figurát láthattuk Rózsashegyi felülmúlhatatlan, élethű ábrázolásában, mely negyszerű képét adta teljes nemesveretű művészetének.”

KARCAGI HÍRLAP 1927. július 30.:

„Szombaton és vasárnap ünneplőbe öltözik a kultúrpalota, mert a művészek művésze, a Nemzeti Színház büszkesége, Rózsashegyi Kálmán lesz a vendége. Nem tudom, kell-e, szabad-e, illik-e őt felfedezni, akadhat-e valaki, a színi művészetet csak hírből is ismerő, hogy Rózsashegyi új legyen előtte, és ne érezné magát büszkébbnek akkor, midőn ez a nagy művész körútjában megtisztelt városunkat is. Két estére terjedő vendégjátéka két esemény lesz, mint ahogy még ma is, évek múlva is teltházzal játsszák *A vén gazembert* és a *Cigányt*, melynek megjátszása a művész legnagyobb élményeinek egyike.

Megnézzük mi is. Elzarándokolunk e két napon a legnemesebb művészet tiszta, szent vizéhez, melynek üdítő forrásából erőt merítünk a sűrű élet vándorútjára. Elvisszük gyermekeinket is, ifjainkat és leányainkat, akik nem élvezhetik fővárosi kis társaikkal együtt a nagy művészt ifjúsági előadásokon, és akik soha el nem múló emléket kapnak ezeken az estéken. Ott lesz Karcag társadalma, ott kell lennie, hogy megmutassa, mennyire él szívében a nemzet – ma sok küzdelemmel élő – dicső művészenek becsülése és szeretete.

Rózsahegy Kálmánnak szép és jó emlékekkel kell eltávoznia Karcagról, tegyük össze szíveinket, gyújtsunk fáklyát az útjára, fáklyát, melynek fénye visszavilágítson ránk!” (Horváth Ferencné)

FÉLEGYHÁZI KÖZLÖNY 1928. okt. 7.:

„Városunk műpártoló közönségének ritka műélvezetben volt része hétfőn és kedden. Radó Béla színigazgató meghívása folytán két este vendégszerepelt a színházban Rózsahegy Kálmán, a Nemzeti Színház örökös tagja.

Hogy ki rejtőzik e név mögött, nem szükséges külön ismertetnünk, hiszen néhány év előtt, jubileuma alkalmából nemcsak Csonkaország, hanem a külföld művészvilága a legnagyobb ünnepeltetésben részesítette.

Rózsahegy színjátszási művészete valami különös. A napnak fehér sugarait – amint azt jól tudjuk – az üveghasáb felfogja és szín-elemeire bontja fel s láthatjuk benne a szivárvány gyönyörűen szépséges összes színeit.

A színjátszás ugyanígy összpontosul Rózsahegyben. Bár előtte hosszú évszázadokon voltak a színművészetnek kiválóságai, azonban csak olyanok voltak, mint egy-egy lépcsőfok a legmagasabb, különös istenadta tehetséghez.

Ugyanígy, mint a közlekedési eszközökben a postakocsitól a gőzösön, a gyorsvonaton, expresszen át eljutunk a repülőgéphez, úgy vagyunk mi Rózsahegy művészetével.

Mindkét este más szerepkörben mutatkozott be, s hétfőn teltház, kedden pedig zsúfolt ház szünni nem akaró tapsviharral köszöntötte a színpadra lépéskor, és frenetikus tapsvihár kísérte minden jelenet végét.

A felvonások után pedig ötször-hatszor hívták a lámpák elé. Rózsahegy művészete valósággal szuggerálta a közönséget, mert a szorongásig megtelt teremben a leghalkabban kiejtett szavai is tisztán jutottak el a terem végéig.

A színtársulat tagjai kivétel nélkül egymást igyekeztek felülmúlni s végeredményben olyan briliáns két előadás volt hétfőn és kedden, amilyenekre évtizedek óta visszamenően sem emlékezhetünk.”

A NAP 1929. július 10.

„Rózsahegy Kálmán vendégszerepelt. Forró siker volt. Szívek találkoztak szívvel.

A *SÜT A NAP* sokgyerekes, szegény, küzdő és küszködő tanító ura beszél: – Életem nyitott könyv. Megnézheti azt akárki. Nincs se takarni, se szégyellnivalóm semmi.

Színház, darabok: mindegyiket egyformán szeretem. Nincs kedvenc szerepem és nincs kedvenc szerzőm...

Sajnálom, hogy előbb nem jöttem el hozzátok, és csak ilyen későn, az amerikai turné után ismerkedtem meg az idevaló közönséggel. Örülök, hogy ezekkel a színészekkel játszhatom, mert bizony a színjátszás társas multság. Ezekre nyugodtan mondhatom, hogy kitűnő színészek.

Farkas Pali a *Süt a nap* cigányát olyan nagyszerűen és kitűnően játszotta, ami már igazi komédia. Ha sok ilyen színészünk lenne, nem kéne félnünk a beszélő filmtől.

Kedves öcsém! Ezúton mondok köszönetet a közönségnek azért a kedvességért és megértésért, mellyel fogadott. Isten áldjon meg mindannyiótokat!”

KOMÁROMI LAPOK 1929. október 8.

Életem legszebb születésnapját éltem meg Komáromban. Sosem fogjuk elfelejteni az öreg *Cigány* ünneplését: revelláció volt mindenki részére, akik ott voltak, mint a nagyszerű művész részére is az a néhány perc, mikor a második felvonás után a torzonborz ősz haja alatt barna arcának barázdáival, toldozott-foldozott ruhában ott állt Rózsahegy Kálmán a színpadon

virágosóban a zsúfolásnál is zsúfoltabb színházterem közönségének folytonos tapsviharában, és eszembe jutott valami, amit a közönség alig vagy egyáltalán nem tudott.

Mikor vasárnap Rózsahegyi Kálmánnal ültem a kávéházban, könnyes szemmel mutatott egy táviratot:

„Drága apu, Isten éltesen sokáig, egészséget, boldogságot, sok sikert kíván nagyon szerető kis családnak!”

A közönség nem tudta, hogy vasárnap, amikor este legkedvesebb szerepét játszotta, egyúttal születésnapja volt.

– Nagyon szép születésnap volt ma, talán életemben a legszebb.

A család szeretetét mindig érzi maga körül. Akik vasárnap este ünnepelték Komáromban, azok az ő nagycsaládjához tartoznak, ha egybefornak pár percig is az ő szeretetében, mint ahogy vasárnap este történt.

Két darabban lépett fel Rózsahegyi a Komáromban szereplő Földes színtársulat keretében. Szombaton *A vén gazemberben* Borly kasznárt alakította, vasárnap Szigligeti népszínművében a cigányt alakította.

Ebben a darabban olyan szerephez jutott Rózsahegyi, hogy egyéniségével lényegesen betölti a színpadot. Örök nagy szívembert, jó kedélyű, optimista lelkű, jó embert alakít.

A szív, amely a vén gazember és a cigány testében dobogott, Rózsahegyi szíve volt. Az életből vitte fel a színpadra. Közvetlen művészete pedig életének tartalma: még látta gyermekkorában a vén gazember alakját valahol, látta a cigány apának keserves emberi életét, szülőfaluja szegényeinek legszegényebbjét; az életnek ezen figurái feloldódnak most kivételes művészetében... Rózsahegyi Kálmánról csak azt írhatjuk: Rózsahegyi Kálmán maga a művészet!” (Környei Elek)

KELETI ÚJSÁG (Kolozsvar) 1931. április 22.

„Rózsahegyi Kálmán hétfőn este Csathó Kálmán: *Te csak pipálj, Ladányi* életképszerű vígjátékában folytatta nagyszerű vendégszereplését. A közönség ez alkalommal is teljesen megtöltötte a színház nézőterét. Rózsahegyi Kálmán napfényes, tiszta derűtől áthatott, tipikusan magyaros humora és hullámzó mély kedélye valósággal villanyos áramot vitt bele ebbe az egyébként langyos tónusú darabba. A legnagyobb skálájú művész, aki játszik érzelmvilágunkkal. Az édesen kibuggyanó kacagástól a mély meghatott sírásig minden akkordját megüti lelkünk vibráló megnyilvánulásának. A könnyelmű, de nagyszívű magyar földesúr figuráját a legegyszerűbb színészi eszközökkel, a közvetlenség szívünkbe kúsó hangjaival oly tökéletes zsánerfigurává mintázza, hogy szinte kilépett a színpadi illúzió keretéből és életté varázsolódott... Az egész előadás nyíltszíni tapsoktól zengett, s a második felvonás után vastapsban fejezte ki hálás publikuma szeretetét Rózsahegyi Kálmánnak.”

PRÁGAI MAGYAR HÍRLAP 1932. január 28.

„Rózsahegyi Kálmán Komáromban... A Nemzeti Színház nagy művészt látta vendégül a Komáromban időző Földes-színtársulat. *A FRUSKA* c. amerikai vígjátékban és Bányai Adorján *ÉDES ELLENSÉG*-ében szerepelt, a legközvetlenebb, legjoviálisabb művész, zsúfolt házakat vonzott.

Az elsőben egy csupa szív családapát adott, a másodikban öregedő erdőtanácsost, aki idősödő korában került megváltozott viszonyok s millió közé. Minden szava, gesztusa kifejező volt, kifejezője annak a közvetlen művészetnek, ami Rózsahegyi sajátja. Friss, üde levegő lengte be a színpadot, amikor belépett, s a közönség szívvel-lélekkel megértette művészetét, minden jelenését zúgó tappsal honorálta. Semmi nagy gesztus, semmi fölösleges póz; minden élettelen,

amit mondott, amit megjátszott, s Rózsahegyi őszinte, póznélküli megjelenése szinte lenyűgözte a színpadot.”

A beszélgetés során ezeket mondta az újságírónak:

„Mondhatom, hogy kitűnő közönség ez, lelke minden nianszot megérezett, honorált. Meglepett, hogy a tisztán szavakra épített darabban egy tekintettel, mozdulattal hatást lehet kelteni.

Tudjátok, hová szeretnék menni? Prágába, fiaim, szeretnék ott játszani. Összeszednék hat-hét színészt magam mellé. Eljátszanánk az egyfelvonásosaimat.

Szombaton a Gyöngyhalász című három felvonásos, énekes játékban lépek fel. Akkor lesz a premierje. Egy öreg tiszteletest játszom benne, s Bokát a cigány primást.

Orbók-Békeffi írtak egy színdarabot Tóth Béla: Boldogasszony derviséből, abban én játszom majd a dervist. Legkedvesebben mégis az öreg tanítót szeretem játszani a Süt a nap-ban.

Mindegyik szerepemet szeretem. Legközelebb van hozzám a népies szerep, mert magam is falun nőttem fel, s azt adom, amit ott beszéltam.

Most játszom első hangos-film darabomat. Harsányi: Tik-tokját.

Úgy látom, hogy a szlovenszkói magyar vidéki színészet helyzete összehasonlíthatatlanul jobb, mint a mienké. Itt legalább kapnak gázsit pontosan. Odaát a legkitűnőbb társulatok küzdenek, pedig sok kitűnő vidéki színházunk van ám. De képzelje, van vidék, ahol a prömieren hét pengő a bevétel. Úgy hallom, Romániában is nagyon rosszul megy a magyar színészeknek.

Színházi válság? Kilát a jövőbe? A színházi válság: gazdasági válság, ezt ma már mindenki tudja. Hiszen a színészek csak jobbak lettek, a darabok nem rosszabbak. A színdarab tükre az országnak, ahol íródott, vagy a világ hangulatának, s az író is igyekszik leírni jól, amit gondol. A közönség hajlik a romantika felé, jobban szereti a mulatságos darabokat, mint a problémákkal foglalkozókat”

1932. május 12. Párkány.

„A színész munkája Dunába írt betű

A színházi pénztárnál tülekedve tolonganak az emberek, valóságos közelharcot vívnak egy-egy belépőjegyért, hogy láthassák és hallhassák a színpadon a Mestert, a magyar színjátszás egyik büszkeségét, Rózsahegyi Kálmánt.

A járás legmesszebb fekvő községeiből is eljöttek kocsin, autón, a közelebbiekből gyalog; hogy ebben a kivételes tehetségben gyönyörködjenek. A publikum soraiban minden nemzetiség képviselve van, sőt olyanokat is látunk, akik alig törik a magyar szót, de itt vannak, hogy dokumentálják a kultúra összefogó erejét.

– Az én világom a színház. Minden színészt édes testvéremként szeretek, de szeretem a színházba járó publikumot is, de szeretek minden embert mondja és valóban szeretet árad minden szavából, amikor arról beszél, hogy a színésznek csak egy a vágya, egy gondolata lehet: szolgálni a közönséget, és tehetségét szent hivatásának szolgálatába állítva, terjeszteni a kultúrát fanatikus akarással.

A színész munkája mindig a mára bázírozott társasjáték. A tegnap a színész számára már elveszett, a régi sikerek csak emlékek, amelyek új alkotásokra, tíj meglátásokra készítenek és arra serkentik, hogy a jó helyett még jobbat nyújtson a közönségnek.

A színész munkája olyan, mint a Dunába írt betű, elmosódik, elsodródik, és csak ideig-óráig marad meg emléke az emberi lélekben.”

A NÉPSZAVA 1933. október 6-i számában a művész hatvanadik születésnapján A MAGYAR PARASZT ALAKÍTÓJA címmel közöl cikket:

„Alakításaiból a legigazabban élednek föl a népszínművek jókedvből fogant furfangos figurái. Ha az ő alakításában találkozunk a magyar paraszttal, megmelegsik tőle a szívünk.

Ezt az egyedül való, nagyszerű embertípust zamattal, földszaggal állítja elének, és akár Tiborc ezeréves panasza szakad ki keserűen belőle, akár igazi elemében, a derűben és meleg humorban fürdeti meg alakjait, mindig árvának és dédelgetnivalónak érezzük.

Azzal a közvetlenséggel beszél, ami annyira jellemzi alakítását:

– *A magmar paraszttal az életben találkoztam. A magyar paraszt a lelkemhez nőtt. Alföldi ember vagyok...*

Amikor pályámon először volt módomban, hogy szabadságra menjek – társaim Németországba utaztak tanulmányútra, falták a német szakkönyveket – én meg lementem a kakasszéki pusztára, végigjártam Nagymágocsot, Csorvást, Gerendást és heteket töltöttem a karámban.

Nekem megnyilatkoztak az ott élő emberek, mert nem úgy mentem hozzájuk: „No, Gatyám-Bátyám”... Különben is ilyenkor az én magyarom ránéz a kérdezőre, egyet köp és odébbáll. Én ott éltem közöttük. Figuráimat magammal hoztam. Borly Gáspártjól ismertem. Sokszor láttam...

Kedves jó ismerősöm a Süt a nap tanítója, aki mindig műkedvelő előadásokat rendezett. A magyar nép alakjai mindig szemem előtt vannak.

Ha kedvemre való szerepet kapok, már látom is a figurát. Hallanom kell a hangját, ismernem kell az öltözését, és akkor kikerekedik bennem. Ha nem látom, és nem érzem, nem is tudom megcsinálni.

A film? Azt is meg lehet tanulni. Alkalmazkodni kell a géphez. Kitűnő rendező és operatőr, jó arc, jó színész és jó hang, ha ezek találkoznak, megszülethetik a jó film. Sokat tanultam a legutóbbi, A BOR c. filmből, mikor megnéztem magamat. Ha még egyszer eljátszhatnám Görét, sok jelenetet másképp csinálnék.”

*

1933. július 14-én nagyszerű GARDEN PARTYt adott a nagybeteg Péchy Erzsébet javára, aki Rózsahegyi színiiskolájában tanult, és akit a mester úgy emlegetett „a magyar színpad mesetündéré”.

A délután nemcsak erkölcsileg sikerült kitűnően, hanem anyagilag is. Mintegy négyezer pengő tiszta jövedelmet eredményezett a gyógyíttatás sikerének reményéhez.

Ennyi sikerhez igazán kevés hozzáfűznivaló kívánatos. Cseppet sem csodálható, hogy Rózsahegyi Kálmán 1934-ben megkapta a „kormányfőtanácsosi” kihintető címet, melyhez „méltóságos úr” titulus tartozott. Kevés méltóbb ember volt nála elismerésre.

Ezzel a kitüntetéssel kapcsolatban nagyon találó és kifejező Rózsahegyi egyéniségére az az üdvözlő, amit az ÚJ MAGAZIN (Dr. Rácz Vilmos szerkesztette) írt neki: (1934. október 18.)

Kedves Barátom!

Nehéz Neked Kálmán bácsi azt mondani, hogy Méltóságos Uram!

Szeretettel köszönt, őszinte barátsággal:

Rácz Vilmos.

1926 és 1935 között az alábbi filmekben volt jelentősebb szerepe:

Csókolj meg édes 1932

A bor 1933

Az ellopott szerda 1933

Búzavirág 1934

Az új földesúr 1935

Nagymama 1935

Rátonyi Róbert a nagyszerű tanítvány és kitűnő színész így ír „Egy hűtlen színház hűséges fia” c. visszaemlékezésében:

„Az anekdoták kifogyhatatlan mesélője csak egyről nem szeret beszélni: arról a napról, amikor munkabírása és sikere teljében a Nemzeti Színház – a fasiszta uralom idején – egy háromsoros felmondólevéllel nyugdíjba küldte.”

Így nagyon egyszerűnek tűnik az egész. Mi is történt?

1935 tavaszán mindenki tudni véli, hogy Voinovichnak mennie kell az igazgatói posztból. Több név is felvetődik, akik számításba jöhetnek utódként. Többek között egy csaknem teljesen fiatal emberé: Németh Antal. Ezt a kombinációt azonban elhallgattatja az a tény, hogy váratlanul kinevezést kap a Rádió Irodalmi Osztályának élére. Ennek az oka az volt, hogy a „baloldali irodalmi törekvéseket mértéken felül is támogató Németh László megvált a rádiótól és helyére Németh Antal került.”

A legfrissebb hír azt erősítette meg, hogy Voinovich igazgatóságát megifjítják. Még felterjeszti a következő évad költségvetését. A minisztériumban udvariasan tárgyalnak vele. Semmi olyan nem történik, amiből következtetni lehetne, hogy az egész csak „falazás”, hogy az igazság ki ne szivároghon. Pedig vele párhuzamosan egy másik, az igazi költségvetés is kidolgozás alatt van.

„A kérdésre: Személyi változás?

Mosolyogva válaszol:

– Nem tudok semmiféle személyi változásról. Nemrég tárgyaltam a minisztériumban az összes aktuális kérdésekről, de még csak szóba sem került létszámcsökkentés.”

Ez a nyilatkozat május 28-án jelent meg a Magyarországon.

Május 29-én kelt a miniszteri rendelet, melynek alapján május 31-én mennek ki a felmondások.

A *Császárparádén* megjelenik a Nemzeti Színházban Horthy a feleségével és Hóman Bálint kultuszminiszter. Utána három nappal következik be a földcsuszamlás, a legváratlanabb, legfeltűnőbb a színház egész történetében.

A valóság az, hogy május 29-én Hóman felszólítja Németh Antalt, hogy másfél nap múlva, 31-én reggel nyújtsa be a Nemzeti Színház átszervezési tervét. Azt is közli Némethtel, hogy Voinovich nem volt hajlandó egzisztenciákat érintő gyökeres reformokra. Pedig a Nemzeti Színház – a miniszter fogalmazása szerint – a „pártosodó diszharmonia, a fegyvelmeztlenségig menő intrika otthona”.

Németh Antal vállalja a feladatot, hogy a „rokkant művészek színházát kitisztítja”.

Az általa elbocsátandók helyére meg is nevezi a szerződtetendők névsorát: Somlay, Gózon, Maklár János, Tőkés Anna, Berky Lili, Csontos, Lázár Mária, Bulla Elma, Makay Margit, Muráti Lili.

A nyugdíjazás akkor még a színész szemében megalázásnak tűnt. Annyinak tekintik, mint az elbocsátást, kíméletes tudtul adását annak, hogy nincs rá szükség, munkája értéktelen.

Németh Antal kemény fába vágta a fejszét, mikor vállalta az átszervezést.

Az elbocsátásra ítélték közül Hettyei Aranka mögött ott áll a Nyolcórás Újság.

Váradi Aranka védője Bánffy Miklós meg az akadémikus körök.

A gombaszögi nővérek (Frida, Ella, Irén) révén magára vonja az EST ellenszenvét.

A liberális lapoknak is jó alkalom kínálkozik: „A Nemzeti Színházban történtek ürügyén kevesebb kockázattal támadhatják a kormányt.” Ugyanez okból a jobboldal is a támadókhöz csatlakozik. Így Németh csak a kormányajtóra támaszkodhat.

A támadók váratlanul nagy adut találtak Rózsahegy szemelyében. Pedig neki nem hatalmasságok voltak a támaszai, hanem a színház szépet szerető, szépségre szomjazó közönsége.

Rózsahegy önérzetesen jelenik meg a minisztériumban.

– Mi lesz? – kérdi Halász Aladár osztályvezetőt.

A miniszteri tanácsos kéri, menjen be a szomszéd szobába, ott várja Németh Antal, az új igazgató.

Rózsahegy indulatosan csattan fel:

– Nem koldus vagyok, hogy könyörögjek! Nem alamizsna kell nekem! Nem tárgyalok senkivel!

A PESTI HÍRLAP 1935. június 8-i száma a következőket írja:

„Egy érdekes est a Nemzetiben.

Tüntetés Rózsahegy mellett a *GYÖNGYKALÁRIS* felújításán.

A külföldiek számára nemzeti propaganda darabnak szánt *Gyöngykaláris c.* nótás életképet újították fel. Sz. Tüdös Klára szcenárium¹⁵ ezúttal is kedvesen hatott. Az előadásnak azonban volt egy rendkívüli mozzanata. A véletlen rendezte ezt. Mégpedig fényes sikerrel. Úgy látszik, jó lesz a véletlent is szerződtetni a jövő évadra rendezőnek. A hármasképben eredetileg Bajor Gizi bájos alakítása mellett volt még két elsőrangú művészi produkció: Cs. Aczél Ilonának és Rózsahegy Kálmánnak két-két jelenete. Közben azonban Hóman miniszter úr „Tabula rása” cím alatt egy színházi grand guignol¹⁶ darabot adatott elő Németh Antal új igazgatóval, melynek az volt a célja, hogy a Nemzeti Színház több tagját lenyakazza. Az értékes fejek között volt Cs. Aczél Ilonának és Rózsahegy Kálmánnak a feje is, ők ugyanis nem kaptak szerződést. Lélektanilag teljesen indokolt és várható volt tehát, hogy Aczél Ilona nem tudott eljönni ma este a színházba játszani, hogy a nagy diadalai színhelyéről egy jelentéktelen kis szerepben suttymban távolítsák el, miután normális kultúrországban az igazi nagy tehetségeket – ha bármiféle személyi differencia támad is közöttük és az igazgatóság között – tehetségnek kijáró tisztelettel és nagy ünneppel mellett búcsúztatják.

Annyival szívesebben, mert hiszen az ilyen búcsúztatás óriási hasznot jelent a színháznak. Történeti tény, hogy a mai Nemzeti Színház épületében egy igazgatót a bukástól mentett meg, hogy egy hónapig minden szerepben búcsúztatta egy művésznőjét, akit az első búcsúfellépés előtt titokban visszaszerződtetett.

A Nemzeti Színház deficitjének felét be lehetne hozni, ha búcsúztatnánk a kiváló tehetségeket, akiket B-listára akartak tenni.

Mi azonban, a Nemzeti Színház közönsége nem búcsúzik Aczél Ilonától a kiváló, komoly, nagy művésznőtől, aki ma is a legmodernebb, legrealisabb játéktípust, a nemes érzést, a finomult ízlést, az ősmagyar tehetséget képviseli. Kezdjük megszokni, hogy Magyarországon igazi tehetségek vannak szerződés nélkül, természetesen csak átmenetileg.

Ezért Aczél Ilonától „mai utolsó fellépése” nélkül is a legnagyobb rajongással emlékezünk meg, s a közönség szeretetén kívül tolmácsoljuk a magyar íróknak háláját is, akiket a diadalok sorozatával ajándékozott meg.

Rózsahegy Kálmánnak volt idege ahhoz, hogy beálljon az igazi helyéről, a Nemzeti Színház színpadáról való kellemetlenkedők hivatalos kitéssékelése után a kis szereplők sorába, hogy ragyogó tehetségével és kedélyével bearanyozzon egy magyar színjátékot. De kapott erre olyan jutalmat, aminőben még alig volt része budapesti színésznek: a közönség, mégpedig nagyrészt

¹⁵ szcenárium: film vagy színdarab jeleneteit részletesen taglaló szöveggönyv

¹⁶ grand guignol: borzalmakat bemutató rémdráma (MG)

igen előkelő hölgyközönség, minden rendezés nélkül, a maga kitörő lelkesedésében, óriási méretű tüntetést rendezett mellette. Huszonöt percig tartott szakadatlanul a zúgó taps, és éljenzés.

Rózsahegy a magyar szellemnek, a nemzeti érzésnek, a magyar zamatnak, az ősi magyar vonásoknak élő szobra, vér a nemzetből, lélek a népből, zengő szó a magyar nyelv égi zenéjéből.

Színész és közönség így még nem forrt össze szeretetben. És boldog büszkeséggel tölthet el minden magyar tehetséget, színészt és író, hogy elveszítheti a legkiválóbb ember is kegyét leglelkesebb munkája, legtehetségesebb produkciója mellett is félreértésből vagy ellenszenvből a pénzdó hivatalos köröknek, de a közönség szeretetét, a nemzet háláját, a magyarság hű szolgálója sohasem veszi el."

Szinte olajat öntött a tűzre a sajtó, mikor megírja: „Hóna alatt kis festékes katulyával osont ki a Nemzeti Színházról tegnap este Rózsahegy Kálmán, harmincöt esztendősi sikeres munka után”.

A hivatalos felső szervek már régen hangoztatták: Fontos a Nemzeti Színház felfrissítése, a beporosodott színész-hivatalnokok eltávolításával.

S most kiderült, hogy a nyugdíjba vonulók, a távozók szava harangzúgást jelentett.

Kárpáti Aurél később is szemére veti Némethnek, hogy „katasztrofálisan szétrombolta, tönkretette a Nemzeti Színházat”.

A Nemzeti Újság szerint... „a reform szellemében bevonult új rezsimnek kíméletlen vörös ceruzája” törölte ki őket a tagok névsorából.

„Hettyei Arankát elemi erejű tapsorkán fogadta, akárcsak Gál Gyulát. Rózsahegy ünneplése a legzajosabb. Amikor a *Gyöngykalárisban* színpadra lép, a tapsvihar negyedóránál is tovább tombol. Nem akar szünni. Valósággal végeérhetetlen idő a színpadon, ahol néhány másodperc kimaradás is tempózavart jelenthet.

A Nemzeti Színház bérlő-közönsége most köszöni meg neki harmincöt év annyi szép színpadi élményét. De ebben a művésznek is szerepe van. Rózsahegy nagyszerű technikus. „A robbanó taps is könnyen elhalkul a függöny előtt megjelenő színész újra fel nem tüzeli – írja Hevesi Sándor, és lehetséges, hogy éppen Rózsahegyire gondol.”

Majd hozzáfűzi: „ilyen esetben a taps könnyen önállósul. A közönség is minél hatásosabban és teljesebben akarja kiélni saját szerepét. A közönség partnerré emelkedik és végül már tetszeleg szerepkörében”.

A „kitanult ravasz komédiás” pedig (nem elmarasztalónak szánja az idézett kifejezést, inkább elismerés, szimpátia rejlik benne) egy fejhajtással, térd-megroggyantással, szégyenlős könnyesepp-elmorzsolással újra és újra lendületet ad az ünneplésnek.”

A száműzetést nem egyformán viseli valamennyi örökös tag.

Várad Aranka elegánsan visszavonul.

Hettyei Aranka tervekbe takarózik.

Rózsahegy jelentkezései indulatos, méltatlankodó kitörések. Utána első alkalommal a Magyar Színházban lép fel. A neki szóló jogos tapsból a sajtó Németh Antal-ellenes tüntetést hall ki.

Ettől kezdve, bármit csinál Németh – hajót, ha rosszat – támadást kap érte. Az új szereplőkkel felújított *Liliomfi* előadást operettnek, ízléstelennek, kabarénak, sőt Kárpáti Aurél „kutyakomédiának” nevezi. Pedig jeles új színészek játsszák. (Uray, Csontos, Dajka, Berki, Gózon.)

Papp Ernő így értékeli: „A hagyományok őrzőinek a hajaszála égnek áll tőle”.

Sebestyén Károly erélyesen tiltakozik: „klasszikusaink önkényes megváltoztatása, megcsonkítása, eltorzítása ellen”, s panaszát felsőbb hatóságoknak ajánlja. Közben Ódry és

Németh között is kiélesednek az ellentétek, melyet Ódry közbejött halála zár le. Kiss Ferenc Ódry búcsúztatójában már nyíltan feltárja Németh negatívumait. Kiss Ferenc, aki akkor a Színi Akadémia igazgatója volt, évadzáró beszédében már a korszellemtől óvja növendékeit, mely „nem ismer mesterségbeli büszkeséget, csak lárvaszerű, s legtöbbször széllal bélelt nagyképűséget, pöffeszkedő, nagydobot verő s kártékony dilettantizmust” . . .

Pekár Gyula megállapítása: „A Nemzeti Színház jelenlegi műsora flasztornyelvű, perverz, boulevard előadásokból áll”

A felsőházban felszólalás hangzik el Németh Antal munkája ügyében. Voinovich a vádak tömegét zúdítja az igazgató fejére:

Idejemúlt formai újításokat honosít meg magyar színpadon: a szövegmondás pongyolaságának okozója,

a Nemzeti Színház a drámák temetője, elhanyagolja a klasszikusokat,
a drámai alakítások nevetség tárgyává válnak, a Hamletet átdolgozta,
elkergeti a régi tagokat, mert nem akarja, hogy valaki emlegesse a régi jobb időket,
érdemtelenül sztárrá neveli a kezdőket, nem hallgat a kritikusokra,
helytelenül, csupán a jövedelmezőségre törekszik,
adminisztratív eszközökkel akarja elnémítani a kritikát...

Közben Kornis Gyula lakásán előkészítő megbeszélések folynak Csathó Kálmán, Herczeg Ferenc, Rózsahegyi Kálmán bekapcsolásával.

A KULTÚRA VILÁGÁ-ban Pukánszky Kádár Jolán így summáz: „1935ben Németh Antalt nevezték ki a Nemzeti Színház igazgatójává, aki előzőleg a Szegedi Városi Színház igazgatója volt. Kinevezése már a Róma-Berlin tengely Hóman Bálint képviselte kultúrpolitikájának színházi vetülete volt. A közönségnek a jobboldali politika számára való megnyeréséhez a fiatal igazgató teljesen szabad kezet kapott a színház újjászervezéséhez.”

Németh Antal a gömbösi reformifjúság képviselőjeként került a Nemzeti Színház élére, ahol csupán Hóman támogatása folytán maradhat a helyén 1944 nyaráig, hiszen nem váltja be teljességgel a személyébe vetett bizalmat.

Ilyen kitérő utak után figyeljük tovább Rózsahegyi útját, az elbocsátás után!

„Felkerestük Rózsahegyi Kálmánt és megkérdeztük, mi igaz abból, hogy a szülőföldje, a Békés megyei Endrőd község, amelynek ő díszpolgára, Andaházi Kasnya Béla képviselő urat küldöttségileg felkereste az ő színházi ügyével kapcsolatban?

– Igen. Tudok róla. Igaz – feleli a művész. – Maga Andaházi mondta el nekem. Andaházi most vasárnap beszámolóját tartotta az én pátriámban, és akkor felkeresték, memorandumot nyújtottak át neki több ezer aláírással, melyben arra kérik, hogy a rajtam esett sérelmet ő orvosolja, mert lehetetlen, hogy pont az a művész hiányozzon a százéves színház ünnepi előadásairól, akinek legtöbb érdeme van a színház múltjában.

– És hogy érintette szülőfalujának e megnyilvánulása?

– Elképzelheti, mily mélyen megrázt.

– És miért nem láthatjuk már régen a színpadon?

– Már az ősszel jeleztem, hogy ezentúl csak művészi, egyéniségemnek teljesen megfelelő szerepet vállalok. Az eddig felajánlott darabok közt, sajnos, még ezt a szerepet nem találtam meg.

– A százéves Nemzeti Színház hivatalos ünnepségein sehol nem láttuk. Hogy van ez?

– Úgy éreztem, nem nézhetem azt a százéves színpadot, melyen én harmincöt évet töltöttem el becsülettel, a nézőtérrel.

– És az ünnepi év alatt sem látjuk ezen a színpadon?

– Tekintve, hogy az összes általam sikerre vitt és százas szériákat elért, többnyire magyar darabokat kihagyták az ünnepi műsorból – parádés szerepeimet csaknem mind kiosztották már – ez az ünnepi év, úgy látszik nélkülem fog lezajlani.

– És hogy érinti ez a mindenki számára érthetetlen mellőzés?

– Bevallom, hogy lelkem mélyéig sebzett vagyok – és számomra is érthetetlen, ami velem történt, mert úgy képzeltem, hogy múltammal kiérdemeltem azt, hogy utolsó leheletemig azon a színpadon szolgáljam a magyar kultúrát, amellyel összeforrtam – amelyhez minden idegszálam köt, és ahová szívem minden dobbanásával tartozom – és aminek immár két éve száműzötte vagyok.

– És mivel foglalkozik?

– Eddig állandóan filmeztem. Most szerződtem le Csathó Kálmán: *Te csak pipáld Ladányi c.* filmjére, melyet szintén száznál többször játszottam a színházban. A rádióban szerepelek, de fő elfoglaltságom és legnagyobb örömem tanítványaim. Egész szívvel és lélekkel tanítom őket mindarra, amit ezen a pályán megtanítani lehet. Igyekszem velük megértetni, hogy magyar színésznek lenni nem pálya, hanem missió, ami néha akkor is nagyon nehéz, ha minden sikerül."

1935 szeptemberében Emőd Tamás írja a Reggeli Újságban:

„Nekem is fáj, hogy az ősmagyar Rózsahegyi, ez a monumentummá nőtt, páratlan nagy érték nincs ott. Addig legyen én szegény, amíg vissza nem kerül"

Az ESTI KURIR 1936. június 19-i számában Kardos István tollából olvasható:

„Most múlt egy esztendeje annak, hogy Rózsahegyi Kálmánt Németh Antal dr. nem szerződtette. ...Mikszáth, Gárdonyi, Móra, Tömörkény, Móricz örök alakjainak, és ezen felül a régi Nemzeti Színház repertoárja sok klasszikus figurájának tökéletes ábrázolója volt, munkásságának teljében, népszerűsége tetőfokán, itt állott a felmondólevéllel...

Rózsahegyit egy esztendő során senki sem tudta rávenni arra, hogy a vele történekről nyilatkozzon. Most azonban Nádas Sándor a Pesti Futárban nyilatkozatot közölt Németh Antaltól, melyben a Nemzeti Színház elmúlt szezonjával foglalkozik. Ennek a nyilatkozatnak keretében váratlan és súlyos inzultus érte a művészt. Ebből az alkalomból kerestük fel őt, hogy módot adjunk a nyilatkozattal szemben való állásfoglalásra.

– Szelíd, békés ember vagyok. – mondja Rózsahegyi – világéletemben sosem bántottam senkit. Egy esztendőn keresztül eltűrtem minden inzultust, mely engem a Nemzeti Színház mostani direktora részéről ért.

Hiszen köztudomású, hogy sűrű nyilatkozataiban engem a Nemzeti Színház fekélyének nevezett. Erre sem válaszoltam. Most azonban, hogy legutóbbi nyilatkozatában vállveregve beszél és azt mondja rólam: „Különösen az idén nagy elánnal dolgozott és felkötötte a gatyát" erre én innen azt ízenem annak a fiatalembernek, hogy én harmincöt évig mindig egyforma elánnal dolgoztam, és mindig felkötöttem a gatyámat, mert én mindig tudtam, mit jelent a Nemzeti Színház tagjának lenni és a közönséget szolgálni. Ő majd talán megtanulja, ha sokáig ott lesz.

Milyen jögon mer így vállveregve nyilatkozni rólam ez a dilettáns fiatalember? – folytatja Rózsahegyi. – Én tehetségemmel, erőmmel és becsületes művészi munkával küzdöttem föl magam a kondorosi tanyákról (Apjának, Uhrin Józsefnek ott volt földje. MG) a Nemzeti Színház örökös tagjává, és megkaptam mindazokat a kitüntetéseket, amiket magyar színész csak megkaphatott. Engem nem protekció, nem komaság, és nem összeköttetés emelt oda, ahová érkeztem...

Kérdem tehát a következőket: Milyen alapon állíthatta azt, hogy velem tárgyalt? Milyen jögon híresztelte azt, hogy nem tudta „túlköveteléseimet" kielégíteni? Itt, erről a helyről állítom és

kijelentem, hogy soha az életben velem Németh Antal nem tárgyalt. Soha az életben egymással nem beszélünk, még csak nem is találkoztunk. Én őt egyetlenegyszer láttam – hangosfilmen – a híradóban. Amikor „programbeszédet” mondott. . .

Most azonban felelősségre vonom:

Milyen joggal merete miniszteremnek azt állítani, hogy nekem szerződést ajánlott fel?

Egyelőre boldog vagyok, hogy folyton színpadon lehetek, hogy a jövőben is szebbnél szebb művészi feladatok várnak rám.

Ebben a szezonban, a mai napig négyszázharmincszor játszottam, pedig hát az is egyik vádja volt az igazgató úrnak ellenem, hogy az elmúlt szezonban csak harminckétszer léptem fel. Pedig ő, aki egyetemi tudora a színművészetnek, tudhatná, hogy minden színész annyiszor játszik, ahányszor felléptetik.

Rózsahegyi Kálmánt az elmúlt évben négyszázharmincszor léptették fel, és az egész országban, ahol csak színpadra lép, mindenütt szinte tüntetnek mellette. Megkérdezem, hogy ehhez mit szól.

– Tudtam mindig – mondja meghatva -, hogy a publikum megbecsül és szeret engem. De érzem, hogy a szeretet még fokozódott, mióta engem Németh Antal igazgató a Nemzeti Színházból kirúgott. És ezért szinte hálás vagyok neki."

1 936. április 5-én az ÚJSÁG-ban Pünkösöd Andor érdekes mérleget von a Színház és tradíció c. terjedelmes cikkében.

„Nem emeltetik kifogás az új tagok szerződtetése ellen sem. Tőkés Anna, Titkos Ilona, Csontos Gyula, Rajnay Gábor, Somlay Artúr és a többiek valóban a Nemzeti Színházban vannak igazi helyükön, és szerződtetésük közmegnyugvást keltett volna, ha nem tételezte volna fel Rózsahegyi Kálmán és társai elbocsátását.

...A Nemzeti Színház régi erősségei riadtan nézhetnek maguk körül ebben a nagy kavarodásban. Bajor Gizi az idén első igazi sikerét a Magyar Színházban aratta. Uray számára igaz babérok csak a film teremtett. Rózsahegyi Kálmán két színházban egyszerre ünnepelt százas szériát. Tasnády Ilona, Mátyr Erzs, Ódry Árpád, Kiss Ferenc, Petheő Attila csaknem teljes némaságra kényszerült. A Nemzeti Színház a maga mammut együttesével, kapkodó játéktrendjével, technikai csodáival, bizonytalan játéktlusával, tehetetlenségével és tévelygéseivel a magánszínházak átütő nagy sikerei mellett nincs sehol."

A REGGEL 1937. április 5-én Egyed Zoltán írásának ad helyt. *A Reggeli levélben* sok egyéb mellett ezeket írja:

„Rózsahegyi Kálmán, Vízvári Mariska, Mihályffy Béla magánszínpadokon aratják forróbbnál forróbb sikereiket. Ódry egy szanatóriumban próbálja kiheverni rendező-igazgatójának egy színpadi próbán való túl érélyes fellépését, és Kiss Ferenc művészi működése úgy a színpadról, mint az igazgató által parancsnokolt rádió területéről hiányzik!

E sebtiben való felsorolással ezúttal csak röviden óhajtjuk arra figyelmeztetni, hogy a Nemzeti Színház szerintünk nem helyes úton halad elkövetkező nevezetes esztendeje felé, melyben feladata lesz fennállásának százéves ünnepét megülni.”

Vannak a cikkben még keményebb dolgok is az igazgatónak címezve.

„Kálmán bácsi a Kálvária téren" adja hírül az ÚJSÁG 1936. május 23-án.

„A színház homlokzatán másfélméteres neon betűk hirdetik Rózsahegyi Kálmán nevét, lent a zsiabongó tömegben is mindenütt az ő nevét emlegetik. ...Kezdődik az előadás. Néma, izgatott csend. *SZABIN NŐK ELRABLÁSA* c. énekes-táncos bohózatot játsszák, *Rettegi Fridolin* címen. Híres szerepét, Rettegit, a vidéki ripacs szízigazgatót alakítja benne Kálmán bácsi.

A kis színház közönsége minden színészt tapssal fogad. Törzsközönség ez; dédelgetik, becézik kedvenceiket.

Ám, amikor a vidéki színigazgató kopott gúnyában, apacsingesen, babos nyakkendőben Rózsahegyi lép a színpadra percekig zúg a taps.

Ott áll Kálmán bácsi maszkírozatlanul, lobogó hófehér hajával a rivalda előtt, kezdeni akarja mondókáját, de nem lehet. A taps zúg szüntelenül. Áll, áll csendesen, elfogódottan, meghatva. Vajon mire gondol most?

Meghajol egyszer, kétszer... tízszer. Végre nagy nehezen elhal a taps, és kezdődik a kacagás. A nézőtér forró hangulata átragad Kálmán bácsira, és csillogó szemmel, fiatalos hévvel, kétkézzel szórja istenáldotta művészetének drága kincseit.

A felvonások végén újra felzúg a taps; virágokkal halmozzák el Rózsahegyit. Előadás után pedig mindenki a Kálvária utcai művészbejáró elé vonul: mégegyszer látni akarják Rettegi Fridolint civilben.

Ez az a pillanat, mikor harminc-negyven évvel azelőtt kifogták a kocsiból a lovakat. Erre gondol talán Kálmán bácsi is, amikor felhajtott gallérosan megjelenik az ajtóban.

Felhangzik egy harsány „éljen!”, kis józsefvárosi srácok vad autogram-kérő rohamán is túl kell esni, azután előáll egy taxi és Kálmán bácsi elrobog. Hétszáz ember pedig, kik ott voltak a Kálvária téri kis színházban, ma éjjel biztosan szebbet álmodnak, mint máskor.” (bodor)

AZ EST 1936. június 19-én panaszolja:

„Színházi életünk egyik képtelensége, hogy a magyar színpad egyik legízesebb, legegényibb és legnépszerűbb művészenek, Rózsahegyi Kálmánnak a nevét egyik színházunk sem hirdeti. Okát keresve az alábbi felvilágosítást kaptuk a Mestertől:

– Kiüldöztek a helyemről, a Nemzeti Színházból. Máig sem tudom, miért. Kiüldöztek a rádiótól, ahol hosszú idő óta nem szerepelhetek. Nem tudom, miért. De boldogan állapítom meg: a közönség szeretetéből nem tudtak kiüldözni.

Nyári terveiről elmondta, hogy vidékre megy vendégszerezni, több filmben is fellép, és ezek a felvételek csaknem egész nyáron foglalkoztatni fogják.”

Mindenütt szívesen várták és volt helye, ahová nem ért el Németh igazgató keze.

Magyar Hírlap.1937. február 2.

„A napokban több helyen olyan hírek láttak napvilágot, hogy Rózsahegyit szerződéssel kínálta meg dr. Németh Antal igazgató, de a művész indoklás nélkül visszautasította.

Ezek a hírek nemcsak a színházi világban, hanem a nagyközönség széles rétegének körében is sok szóbeszédre adott alkalmat. A legilletékesebb így nyilatkozott:

– Semmiféle felszólítást nem kaptam – mondta. Ez a dolog – úgy látszik még nem érett meg, de remélem, hogy elfog jönni az idő, mikor a rajtam esett sérelmekért elégtételt kapok.

– Milyen elégtételre gondol? – hangzott a kérdés.

– Őszintén szólva, ezen én nem gondolkozom. Egyenlőre megelégszem azzal az elégtétellel, melyet a nagyközönségtől kapok...

A beszélgetés a Belvárosi Színház öltözőjében folyt le, ahol most esténként az *EGYMILLIÓ PENGŐ* c. vígjátékban lép fel nagy sikerrel.”

A PRÁGAI MAGYAR HÍRLAPBAN 1937. június 16-án jelent meg cikk: „Erősen dolgoznak a pestiek most. Nemrég lett készen a „3:1 a szerelemjára” és a *FEKETE GYÉMÁNTOK*, kész már a *VIKI* is és a *HARAPÓS FÉRJ*.”

Mennyi szerepet játszott már Rózsahegy, mennyi estét élt végig színpadon!

– Tavaly éppen ötszázszor léptem fel színpadon és tíz filmben játszottam.

– Nem unja még a színpadot?

– Ha unni fogom, már aznap fel se lépek.

Színész. Nem afféle modern, blazírt, önmagát, színpadot és mindent a világon „jaj de unom már” színész. Régiveretű, vérbeli színész, aki az volt már, mikor a világra jött és az is marad holta napjáig.”

Már szinte uszításnak minősül az a hang, melyet Balassa Imre szólaltat meg A REGGEL 1937. dec. 13-i számában:

„A miniszteri szobákban otthonos, immár intézménnyé lett Protekció nevében bátorkodunk odaállni az endrődi születésű Rózsahegyi Kálmán 64 éves művész mellé, aki a miniszter úrtól audienciát kér.

Szót emelünk, hogy valóban részesüljön is ebben a kitüntetésben!

A miniszter felette elfoglalt államférfiú, magas személyiség, párnás ajtók hosszú sora választja el fülét a külvilágtól, hosszú-hosszú termek mögött él, nagy elődök fekete szalonkabátot vagy meggyzín mentét viselő, komor homályba burkolózó képei közt.

És a mi szerény kérvényezőnk egyedüli jogcíme a bebocsátásra csupán az, hogy évszázadokra beírta nevét a magyar szó, a magyar művészet, különösen a most jubiláló Nemzeti Színház történetébe.

Elég-e ennyi?

A Nemzeti Színház száz évéből harmincöt év dicsőségéhez hozzátartozik Rózsahegyi Shakespeare-i emberábrázoló művészete, földünk gyökeréből kiszakadó magyarsága, hársfaerdők illatát árasztó népisége. ...

Amíg a Nemzeti Színház színpadáról hiányzik ez az örökös tag, akit nem a hivatalos kegy, hanem a nemzet érzülete nevezte ki örökös taggá, míg ezt az örökös tagot kevésbé örökös életű tényezők nem óhajtják a színpadon látni, addig nincs az a vetítógép, az a színes villanygombzongora, nappal-szék-éjjel-ágy technika, sem az a fehérvérű-kocsonyás képzelet, sűrített pótmagyar levegőt permetező fecskendő, amely valóban magyar Nemzeti Színházzá tudná avatni azt az intézményt, amely jelenleg a Népszínház épületében él, száműzetésben. ...

A közönséget a pénzéért, és a nemzetet a Nemzeti Színházra pazarolt szeretetéért az érdekli, hogy Rózsahegyi magyarságát, magyar korok, magyar tájak illúzióját felidéző, ősi zamatú, egyedül álló színességét nem csodálhatja a színpadon. Ez a színész ott termett az endrődi humuszon, amelynek néhány rögét egy évtizeddel ezelőtt, csizmás, ezüstpitykés lajbiba öltözött derék paraszti emberek hozták el a Nemzeti Színház színpadára, így köszöntvén őt az államfő, a hivatalos Magyarország, és a közönség előtt: „elhoztuk magának a földet, amiből lett”.

Ez a magyar rög mosolyog, kesereg, panaszkodik, nevet, szólal, lélegzik, mozog, ha ő a Nemzeti Színház színpadjára lép.

Ezzel a színésszel úgy bánják a miniszter, ahogy saját magas méltóságának és szellemi rangjának tartozik...

A kicsinyes bosszúvágyat, sértődöttséget, a presztízskérdések feszegetését, a formákon való nyargalászt bátran hagyhatja a miniszter úr kisebb állású, alacsonyabb szellemű, csekélyebb embereknek: hadd körhintázzanak ők vasárnapi kimenőjük alatt rögeszméik falovacskáin!

A miniszternek, a kultúra miniszterének, a tudósnak, a magyar úri embernek nem szabad és nem lehet megengedni, hogy az uborkafára felkapaszkodott kis parvenücskék, alkalmi törtető, szellemi alagsorban surranó ármánykodók sírjanak a fülébe, adjanak neki tanácsot, informálják őt egy hugóviktori intrikus, vagy ripacs cselszövő módjára – hamisan!

Igazán nevetséges volna, ha egy Hónian Bálint megengedné, hogy közéje, a nagy tudós és korunk egyik legnagyobb színművésze közé odaálljanak olyan emberek, akik megijednek a nagy árnyékoktól, és képesek lerombolni tudatalatti félelmek hatására – pótolhatatlan értékeket, mert

sohasem érzik magukat elég biztosnak, sem elég tekintélyesnek, amíg egyetlen valódi tekintély is él a föld hátán. ...

A színpadon a közönség elsősorban az örök színészt követeli, azt a rózsahegykálmánszerű színészt, akit tolószéken is be kellene oda vonszolni, mikor már járni sem tud, hogy hozza vissza azt a magyar világot, mely fájdalmasan pusztul, vész körülöttünk... .

A felvonóhidat leengedték az árok fölé. Hónian Bálint bizonyosan nem fogja túrni, hogy túlserény Quasimódó-toronyőrök hisztériás félelmükben hirtelen felrántásák ezt a hidat, még mielőtt ő, a vár ura megindulna a vendég elé."

És Hónian nem csupán túrta, hanem valószínűleg egyik sötét szervezője is volt, támogatta a gyalázatos merényletet, melyet a magyarok és a kultúra, legfőképp pedig a nép ellen szerveztek.

1938. február 5-én több napilap is tudósít:

„Rózsahegyi Kálmán a Pesti Színházhoz szerződött. *Hatodik emelet* a címe, Ghéry francia író a szerző, Heltai Jenő dolgozta át magyar színpadra. Rózsahegyi egy idős kishivatalnokot alakít, aki szabadidejében egyetlen szenvedélyének áldoz: detektívregényeket ír."

Az év elején a népszerű regény- és drámaíró, Zilahy Lajos próbálkozott békés közvetítő tárgyalásokkal a Nemzeti Színház, helyesebben Németh Antal igazgató és Rózsahegyi között.

Az eredmény: semmi.

Nyáron érdekes gondolatot eszelt ki Drági. Rózsahegyiné, az ura tudta nélkül, kihallgatásra jelentkezett a kultuszminiszternél, aki akkor már gróf Teleki Pál volt.

Április 4-től a Városi Színház próbáit a Nemzeti Színházban folytatták, melyen *A vén gazember* előadására készültek. Így – ha csak próbákra is- visszakerült otthonába Rózsahegyi.

„A neves művész meghatódva lépett újból a Nemzeti Színház színpadára. A színház személyzete is elérzékenyült, mikor Rózsahegyit újra megjelenni látta a színházban. A Mester eddigi működésével bebizonyította, hogy az első színpadon a helye. Rózsahegyi ügye úgy tűnik, mintha a Szépművészeti Múzeumban egy Munkácsy-képet a kiállítási teremből az előszobába helyeztek volna ki. De az illetékesek elfeledték, hogy egy Munkácsy-képet bárhová is helyeznek, az mindig csak Munkácsy-kép marad."

1939. április 15-én Kassán a Nemzeti Színházban vendégszereplést kezdett meg Rózsahegyi. *A Cigányban* és *A falu* rosszában lépett fel. Ezekén túl még ifjúsági előadásokon is feledhetetlen élményeket nyújtott.

1939. július 17-én a HÉTFŐ REGGEL izgalmas témát vetett fel: „RÓZSAHEGYI SZÍNHÁZ A TERÉZ-KÖRÚTON:

„Roboz Aladár, a Teréz-körúti Színpad igazgatója az évad befejeztével több tárgyalást folytatott arról, hogy milyen irányba terelődjék a kis színház sorsa a változó körülmények között... Eszerint az intim kis színház művészi vezetője, főrendezője és főszenésze Rózsahegyi Kálmán lesz.

Olyan színházat kíván csinálni a Mester, amilyen még nem volt. Ugyanis egyfelvonásosok színháza lesz, melynek témaköre túlnyomórészt a paraszti életből kerül ki, mégpedig nemesak vígjátékokat, hanem drámákat is műsorra fog tűzni, és ezzel kapcsolatosan az a szándéka, hogy új parasztszínészeket termel ki és parasztírókat szóltat meg.

Rózsahegyi több íróval tárgyalt és ígéretet is kapott, hogy ellátják paraszti tárgyú darabokkal. Többek között Zilahy, Móricz, Illyés, Nyíró és Tamási Áron vállalkoztak arra, hogy idevágó novelláikat darabbá formálják vagy újakat írnak Rózsahegyinek. Ezzel a létesítménnyel Rózsahegyi a magyar főváros szellemi életének régi hiányát szünteti meg".

A nagyszerű tervből nem lett, nem lehetett semmi, hiszen sokkal mélyebb bajok voltak már, semmint hogy ez valóra válhasson.

1939. augusztus 6-án a BÉKÉSMEGYEI HÍRLAP arról tudósít, hogy Rózsahegyi Gyulán szerepel:

„Kálmán bácsi művészete ma az egész magyarságé, magyar érték. Mi, békésmegyeiek úgy érezzük, hogy Rózsahegyi valahogy egy kissé még közelebb áll hozzánk, hiszen vármegyénk szülötte. Békésvármegyében lett azzá a magyar lélekábrázolóvá, akinek csodálja ország-világ. Nem kell, hogy külön bemutassuk. Aki látta tőle a *Vén bakancsos*, a *pipázó Ladányi*, a *Vén gazember* stb. csodás alakítását, egy életre nem felejt el. Augusztus 9-én, szerdán, Gyulán lép színpadra Rózsahegyi, és ez az este bizonyára nagy élmény lesz a gyulai közönség számára. Békéscsabán és az egész környéken óriási érdeklődés nyilvánul meg *A vén gazember*, közismerten parádés előadása iránt."

1942-ben Újvidéken vendégszerepelt. A beszélgetés során elmondta, hogy huszonhat-huszonnyolc évvel ezelőtt járt Újvidéken. Akkor még nem volt Rex-palota, nem volt meg a körút, de akkor is drága jó emberek éltek itt, akik minden fölé helyezték a művészetet és úgy szerették a színházat, mint sehol a világon.

„*Háború volt akkor is, mint most – úgy látszik engem már csak a háború vet el l2ozzatok, pedig az a szeretet, amit Újvidék iránt érzek, egyáltalán nem áll rokonságban Marssal. Sok kedves ismerőst, barátot szereztem akkor, nem tudom, kit vitt el azóta közülük a nagy Arató, de bízik benne, hogy néhánnyal még találkozom*"

Elmondta, hogy fiának, Lászlónak *Két paraszt* tréfájában lép fel. Humora még ezzel kapcsolatban is megcsillant:

„*Nem tudom, hogy a közönség majd mit szól hozzá, de úgy érzem, hogy ssokan csodát, ötlábú borjút várnak, oszt csak négy lábút kapnak, s az se lesz borjú, hanem ökör.*"

Eles szavai vannak Kálmán bácsinak önmagával kapcsolatban, s aki ismeri tragédiáját, annak még a mosolyban is könny borítja el a szemét. A fájdalom harangoz bele mázsás súllyal a szívünkbe, amikor arra gondolunk, hogy Rózsahegyi Kálmánnak nincs utóda a magyar színművészetben, s ezt az embert, művészt, aki egyedülállóan ragyog a magyar színművészet egén, mégis bántás éri mostanában"

Nagy sikere volt a kívánságversenyen.

Most már benne vagyunk a legvészesebb időkben. Magyarázatot kapunk mindenre, ami bántást, keserűséget hozott a nagyszerű művésznek. A Németh Antal által beindított folyamat beteljesedés felé közeleg.

A fajelmélet megszállottai ördögi terveket dolgoznak ki pokoli szándékaik megvalósítására. Jaj, volt annak, aki haladó gondolkodású, forradalmár, netán zsidó volt. Megindult a lázas származásbizonyítás, hisz élethez való jogot teremtett, akinek sikerült bizonyoságot tenni.

Csathó Kálmán Rózsahegyiről a következőket írja:

„Mindent meg tudott játszani, mindent el tudott hitetni a közönséggel, csak egyet nem, tragikus szenvedélyt. Hát ehhez hozzá kell tennem, hogy zsidót sem tudott játszani. Csinálhat a színpadon akármit, senki sem hiszi el neki, hogy zsidó.

Csiky Gergely: *Mukányi*-jában kellett volna egyszer egy zsidót játszania, de annyira nem illett rá a szerep, hogy kénytelen voltam visszavenni tőle. Egyszer Szacs vay, a neves színész mondta róla:

– Nagyon szeretem. Pedig ez a Náday-gyerek azt mondta rá, hogy zsidó.

– Édesanyja valóban zsidó volt és nevelőapja is, Rózsahegyi Ödön, akitől a nevét is örökölte.

Életében ez a téma igen kevésbé foglalkoztatta; egészen addig, míg aztán egy darabig mindenki kénytelen volt vele foglalkozni, és bizonyítani, ha tudta, hogy nem zsidó. Addig beszélni is egyetlen egyszer hallottam e témáról.

A vén bakancsos és fia a huszárbán játszott a Nemzeti Színházban. Én rendeztem. Néhány nap múlva azt mondja nekem Rózsahegyi:

– Bent voltam a Pesti Hazai Takarékpénztárban; meglát a fiatal igazgató, odajön hozzám és gratulál:

– Jaj, kedves művész úr, ott voltam tegnapelőtt az előadáson, és láttam *A vén bakancsost*. Milyen nagyszerűen tetszett játszani! És milyen remek előadás különben is! És tetszik tudni, az esett olyan különösen jól, hogy csupa rendes keresztény, magunkfajta úriember játszott benne, művész úron kívül is: Gál Gyula, Bartos, Fehér Gyula... Öröm volt gyönyörködni bennük!

Nahát, most mondjam neki, hogy azok mind a hárman zsidók, és félig én is az vagyok? Egye meg a fene! Legyen boldog velem!"

Aztán jöttek a zsidótörvények, melyek a művészet területén is megsabták részesedési arányukat, majd végleg kitiltották őket.

„A fasizmus hatása fokozott mértékben érezhető volt a magyar színházi világban is. 1939-ben megalakult a Magyar Színművészeti és Filmművészeti Kamara, amely fő feladatát elsősorban a zsidótörvények minél embertelenebb végrehajtásában látta. Művészek százait tiltották el a színpadtól és fosztották meg életlehetőségüktől. Kezdeményező szerepet vállalt a kamara a színházak fasiszta átszervezésében és a műsor irányításában".

(Kultúra Világa. Pukánszkyne)

„A színházból kiűzöttek szerveztek egy külön színházat. Önerőből tartották fenn az úgynevezett OMIKE művészakció keretében a Wesselényi u. 7. sz. alatti Goldmark-teremben. Hivatalosan persze csak zsidó közösség számára játszhattak. Ám, aki nem félt, akadálytalanul megnézhetette keresztény létére is a kiváló műsorokat, melyek a műsoros estektől az operáig bezárólag a művészet minden területét felölelték. 1940 januárjában nyílt meg: Madách Imre: Mózes c. drámájával.

Igazgatója Bánóczy László, művészeti vezetője Bálint Lajos, főrendezője Beregi Oszkár volt.

A törvény értelmében zsidónak minősült, de vallásfelekezeti nem izraelita művészek nem vehettek részt a színház életében. Így sokan hajlék nélkül maradtak. Ezek közé tartoztak Góthék, Törzs Jenő, Rátkay Márton, ... és Rózsahegyi is. Az előbbieket sárga, az utóbbi csoport fehér karszalagot viselt.

Hont Ferenc próbálkozott, hogy a Goldmark-terem útján indulva a „fehér karszalagosok” részére is művészeti otthont, színházat létesítsen. Próbálkozott a kamara főtitkáránál, azonban az még továbbítani sem volt hajlandó a kérést. Pedig a főtitkár jó barátja volt a kérőnek.

Mindennel próbálkoztak a kiűzöttek, hogy betevő falatra előkerítsék a pénzt. Könyvet írt Kálmán Jenő a humorista, Bálint György a színész, Salamon Béla, Ascher Oszkár.

Rózsahegyi is, 1942-ben jelentette meg *Zörög a haraszt c.* vidám vadásztörténeteit.

Volt, aki hanglemezt készített. Elküldte ennek-annak, csekket mellékelte hozzá, melynek hátlapján ilyen kérő indok volt olvasható: „kell kenyérre”.

(Magyar Bálint: A Vígyszínház története)

Rózsahegyi filmszerepei ebből az időszakból:

Egy lány elindul (1937)

Viki (1937)

Pusztai szél (1937)

Légy jó mindhalálig (1936)

Szenzáció (1936)

Tisztelet a kivételnek (1936)
Sárga csikó (1936)
Az aranyember (1936)
Három sárkány (1936)
Falu rossza (1937)
Tokaji rapszódia (1937)
3:1 a szerelem javára (1937)
Az én lányom nem olyan (1937)
Torockói menyasszony (1937)
Te csak pipálj, Ladányi (1938)
Piros bugyelláris (1938)
Tiszavirág (1938)
Süt a nap (1938)
Varjú a toronyórán (1938)
Fekete gyémántok (1938)
Érik a búzakaralász (1938)
Vadrózsa (1939)
Rajkórapszódia (1939)
Halálos tavasz (1939)
Igen vagy nem (1940)
Rózsafabot (1940)
Zárt tárgyalás (1940)
Dankó Pista (1940)
Gyurkovics fiúk (1940)
Göre Gábor visszatér (1940)
Jöjjön elsején (1940)
Sárga rózsa (1940)
A cigány (1941)
Európa nem válaszol (1941)
A kegyelmes úr rokona (1941)
Régi nyár (1941)

Következőleg már csak a felszabadulás után készült *Tanítónő* c. filmben állt újra kamera elé 1945-ben.

Következett a szörnyűséges időszak: a gettózás és a koncentrációs táborba hurcolás. Ekkor jött egy érdekes esemény: az endrődi plébános – Csernus Mihály apát, pápai prelátus, c. kanonok, kormányfőtanácsos, volt nemzetgyűlési képviselő – aki tizennyolc évvel előbb még nagyon prűszkölt Rózsahegyi díszpolgársága miatt, most akcióba lépett.

A sárgacsillagos rendelet után értesült Rózsahegyiék sorsáról; előbb egy olyan levelet írt neki, melyben együttérzéséről és felháborodásáról szól az események miatt. Ebben azt is leírja, hogy keresztény emberhez méltatlan és embertelen a faji és vallási különbség miatti bántás. Biztatja, vigasztalja Rózsahegyit a hit szavával, a vallás igéivel.

Aztán többre is vállalkozik. (Ezt a történetet Paróczai Gergely kedves barátomtól és kollégámtól hallottam, aki Endrőd közmegebecsülésben lévő pedagógusa volt, s akivel 1942-től együtt tanítottam 1984-ben bekövetkezett haláláig.)

„Apósom, Kalmár Imre a község felszabadulása idején bíró volt. Anyósom: Kalmár Imréné-Uhrin Katalin unokatestvére volt Rózsahegy Kálmánnak. Csernus apát magához kérte apósomat és Uhrin Imre gazdálkodót, aki anyósom testvére volt, s előttük a következőket mondta:

– Nem engedhetjük meg, hogy Rózsahegy Kálmán színművészek, Endrőd község díszpolgárának az embertelen zsidótörvényből baja származhassék. Hajlandóak-e bíró uramék esküvel bizonyítani azt a köztudott, Endrődön az egész falu által ismert tény, hogy Rózsahegy édesapja Uhrin József endrődi jómódú gazdálkodó volt, aki bíró uramékkal rokonságban állt?

Miután erről ünnepélyesen, a község vezetői előtt esküt tett a két jelenlevőtől, egy ilyesmi szövegű levelet írt:

Mi, Kalmár Imre, Endrőd község bírása és Uhrin Imre endrődi gazdálkodó eskü alatt bizonyítottuk, hogy Rózsahegy Kálmán keresztény szülő gyermeke. Vele mi vérszerinti rokonságban állunk. Eredeti neve Uhrin Kálmán volt. Csupán apjának felesége: Uhrin Józsefné-Hunya Ilona és rokonai terjesztették el róla a hírt, hogy zsidó, mivel haragudtak rá, mint törvénytelen gyereke, és nem akarták, hogy az Uhrin-vagyonból részt követelhesen. Neve Uhrin Kálmán. Vele mi és más rokonok is tartjuk a rokoni kapcsolatot. Nevelőapja Rózsahegy Ödön, igaz, hogy zsidó volt, de hozzá Kálmán unokatestvérünknek semmi vérségi kapcsolata nem fűződik.

Az apátplébános pedig hamisított egy keresztlevelet, mely szerint Uhrin Kálmán 1873. október 6-án az endrődi Szent Imre rk. templomban megkereszteltetett törvénytelen fiúgyermek, kinek anyja Nagy Karolina rk. és apja Uhrin József rk. gazdálkodó.

A keresztlevelet az előbb közölt levéllel együtt a miniszterelnökhöz címezte.

Annyi bizonyos, hogy Rózsahegyiek nem kerültek a deportáltak közé. Részükre a következő szövegű mentesítő okiratot állította ki a miniszterelnökség:

3300 / 1944. M. E.

486 mentszám.

MENTESÍTŐ OKIRAT

Magyarország főméltóságú Kormányzója a m. kir. minisztérium előterjesztésére Budapesten, 1944. évi augusztus hó 23. napján kelt legfelső elhatározásával

RÓZSAHEGYI KÁLMÁN

1873. okt. 6. napján ENDRÖDÖN született rk. vallású budapesti lakost a zsidókra vonatkozó rendelkezések hatálya alól a 3040/1944 M. E. számú rendelet 1.g-a alapján mentesíteni méltóztatott azzal a megszorítással, hogy a mentesítés az 1941. évi XV törvénycikkben foglalt fajvédelmi rendelkezéseket, valamint a zsidókra vonatkozó vagyoni jogi rendelkezések hatályát nem érinti.

Budapest, 1944. évi augusztus hó 29. napján.

A kiadvány hitelélül:

Barna István Vitéz
miniszteri osztályfőnök

Sztójay Döme sk
m. kir. miniszterelnök

A család lelki helyzete egyre súlyosabb lett. Lacit, aki a NÉPSZAVA riportere volt, baloldali magatartása miatt munkaszolgálatra hívták. Borba került, s abban a rézbányában dolgozott, ahol Radnóti is sínylődött hasonló okok miatt.

E végleges mentesítő okirat előtt volt egy ideiglenes felmentés a belügyminisztériumtól. Az azonban csak Rózsahegyire vonatkozott, feleségére és gyermekeire nem. Ebben az áldatlan állapotban a kormányzóhoz folyamodott, melyben helyzetét az alábbi drámai szavakkal írja le:

„Elképzelhetetlen számomra az, hogy keresztény feleségem, három kereszténynek született gyermekem és kereszténynek született egyetlen kisunokám tőlem elszakadjanak. Mert mit ér nekem, ha én megszabadulok a megbélyegző csapásoktól, de sújtják családomat, akikért éltem, dolgoztam és szívemhez nőtt véreim, és akik nélkül én élni sem akarok.”

1944 júliusában leváltják Németh Antalt az igazgatóságából, mert nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Utóda Kovách Aladár lett. Kovách Némethnek régóta félhivatalos munkatársa, tanácsadója volt.

A Feltámadás dramatizálását a Népszava elismerően értékeli:

„Tiszta irodalmi törekvés vezette a nézőt is, a színházat is. Ebben az érthetetlen világban, melyben úgy kurjongatnak az erőszak jogának diadaláról, hogy sokan szinte természetesnek vélik ezt, visszanyúl a színház Tolsztojhoz, hogy beszéltesse, elmondassa a ma annyira valószínűtlenül hangzó ígéret a társadalmi komisszáról, a szeretet hatalmáról, az erkölcsi megtisztulás muzájáról, az utcalány igazáról a herceg úrral szemben”.

A másik darabról Vas László belső vezércikket írt:

„Kovách Aladár: *Téli zsoltár*-a úgy tör fel a lélekből, mint a nagy idők estéjén az orgonabúgás, panaszosan, vádolva és győzelmesen ujjongva. Erőtéljes, szép drámai nyelve kap meg mindjárt az első pillanatban.”

Megbízásakor arról beszél az új direktor, hogy független kíván maradni a politikai irányoktól, eszméktől.

Kovách augusztus 16-án tartotta évadnyitó programbeszédét.

„Lehet, hogy egy óra múlva épületünk sincs, és itt állunk az öreg rommal Európa zokogó dómjai között. Nem tűrhető, hogy a színház művészetellenes módon politikai szószékké váljon”. Szerződtette a Nemzeti Színházhoz Tornyai Imrét, Szeleczy Zitát, Vaszyt, Bihari Józsefet, a kezdők közül Bessenyei Ferencet. Vidékről Ladányi Ferencet, a Vígszínháztól Turay Idát.

„Külön érdekessége Rózsahegy szerepeltetésének terve. Kovách Aladár kedvenc ötlete Rózsahegy nemzeti színházi rehabilitálása. Különös módon akkor került szóba, mikor úgy látszott, a zsidótörvények minden ajtót bezártak a Mester előtt. 1944. októberében Rózsahegy megkezdheti a színészkutatást, majd a sajtó feltűnő formában közli, hogy *A vén gazemberben* fog ismét fellépni.

De az események egyre gyorsabb tempóban gördülnek előre, így nem lesz a tervből semmi.

A nyilas hatalomátvétellel Kiss Ferenc kerül a vezetésbe.”

A harcok során a Rózsahegy-ház több belövést kapott. Valósággal romossá, lakhatatlanná vált.

A háború után Rózsahegy így vall:

„Szőrösen, rongyosan, lesóványodva, éltesen vitt első utam a Nemzeti Színházba. Egy székre rogytam fáradtan, és azt mondtam az ott lévő kollégáknak:

– Gyerekek visszajöttem.

A színház új igazgatója azt válaszolta:

– El is mehet. Majd szólok, üzenek, ha szükségem lesz magára.

Semmivel sem esett jobban, mint a háromsoros felmondás tíz évvel előbb. Most hontalanul vándorlok, lézengek, mint egy kivert kutya. Azóta tanítok, játszom itt-ott, legtöbbször vidéken, és csak az teszi elviselhetővé életemet, hogy a közönség úgy becéz és szeret mint régen.”

(1947. V 17. Szivárvány c. hetilap)

A Nemzeti Színház igazgatója a Haladás c. hetilap riporterének válaszolva így védekezett ebben az ügyben:

„Hogy mondjam el anélkül, hogy Kálmán bácsit, akit nagyon szeretek, meg ne bántsam? Szavamra mondom, voltak idők, mikor éjszakákon át nem aludtam e miatt. Annyira szerettem Rózsahegyit, hogy már nem volt szabad játszania, én mégis felléptettem. Ifjúsági előadásokon a Városi Színházban, munkáselőadásokon. Szóval köztem és Rózsahegyi Kálmán között, ...hogyan is mondjam... művészi-világnézeti különbségek vannak, s ezek áthidalhatatlanok. Ő még a régi világból való, a Népszínház, a népszínmű, Blaháné korából. Az ő parasztfigurái nem a mi parasztjaink, mi az élő, igazi parasztot akarjuk színpadra vinni.

Kálmán bácsi elragadó színészelegyéniség, de ő nem ért meg minket, mi pedig mást akarunk, mint ami az ő egyénisége. Amint azonban lesz számára Shakespeare-szerepem, megkérem, játssza el.”

Ha a nemzetiben nem is találtak nekivaló szerepet, más színpadokon akadt. 1945. május 30-án volt kapunyitás a Vígszínházban: Gorkij: *Éjjeli menedékhelyével*.

Az egyik fővárosi lap ezeket írta:

”Az történt, amire kevesen számítottak. A Vígszínházban nemcsak egyszerűen összeszedte magát, hanem korábbi legjobb formáját mutatta és ezzel az előadással valósággal megújult.”

Kárpáti Aurél elismerően nyilatkozik:

„A bemutatkozó előadás várakozáson felül sikerült. S a mostani nehéz viszonyokat tekintve, kiváltképp komoly és jelentős művészi teljesítmény volt, méltó mind a választott mű irodalmi rangjához, mind a nagy múltú színház legnemesebb hagyományaihoz.”

A Vígszínház tehetséges gárdájához vendégként társult – Luka, a hamis próféta szerepében – a magyar színésztársadalom rég nem látott doyenje: Rózsahegyi Kálmán, kit régi zajos tapsok köszöntöttek.

György Ferenc 1947. december 28-án a Világban írja:

„Faluzni jár művészetével, kisvárosi komédiás lett Rózsahegyi Kálmán... Zilahy: *Süt a napjával is faluzik. Épp most jött meg... Hajnalban kel, későn fekszik, kínlódik, de játszik fáradhatatlanul. Nem bír élni játék nélkül. Tudom, hogy meghalna, ha abbagyá:*

„Hol itt a baj, öcsém?... Hiszen játszom. Hát nem mindegy, hogy hol? Mindenütt magyaroknak játszom. Kalandos, bizonytalan életű, vidéki színész lettem, dejszen ez maga a második fiataltság. Minap egy fűtetlen kis szobában luitam, egy tanyán a fészker meg az istálló között. Olyan hideg volt, hogy egész éjjel nem bírtam lehunyni a szemem, hát reggelig diskuráltam azzal a fiatal komédiással, aki velem volt bekvártélyozva.

De előtte olyan előadás volt, hogy sírtam örömben. Ez a fő. Játszom. Akkor lennék én öreg, ha nem játszánám... Nekem az a bajom, hogy csak deszkákon tudok színészkedni, az életben nem.”

Budai villáját megrongálták ostromkor a bombák. Ott érte a golyó Tiborc képét is. De csak a keretet fúrta át. Rózsahegyi Kálmán sértetlen maradt.

Mátrai Betegh Béla erről a dologról a következőkben mondja el véleményét: „Úgy látszik, Rózsahegyi Kálmánnal méltánytalanság történt. Már 1935-ben, mikor nyugdíjba küldték. . . S méltánytalanság történt vele – nem kisebb az előbbinél – tíz évre rá, mikor lehetett volna, nem reaktivizálták. ...néhány kiválasztott szerepre legalább. Persze, nem Baracs Matyira... nem Szellemfíre. Vannak darabok, amelyeket kinőtt a változó kor és vannak szerepek, amelyekből kiöregszik a színész. De az első sírásóra a Hamletben, Vagy Valkay tanár úrra a Légy jó mindhalálígnban. Vagy valami új szerepre, mert ezeket mind eljátszotta már a nyugdíjazás előtt.

De hogyan! Hogyan játszott volna egy reaktivált Rózsahegyi a Nemzeti Színházban! Az 1945 utáni Nemzetiben! A régi lexikonban bújkál egy kifejezés: „tökéletes realitással”.

Lehet, hogy Rózsahegyi Kálmán hetvenkét éves fővel, naturalizmussal, játéksallanggal megterhelve ebbe a realizmusba már nem tudott volna beilleszkedni. Lehet, de nem bizonyos. Valószínűnek az látszik, hogy ez a rendkívüli tehetségű színész megtalálta volna az új játékmódban az új hangot egy-egy szerepben. Meg tudott volna újulni a Nemzeti Színház korszerű együttesében. Ha módot adnak neki, hogy megújíthassa magát.

Nem kapott rá módot. Az Új Rózsahegyi Kálmán nem tudta magát megmutatni, pedig a lehetőség benne lappangott a kivételes színjátszó képességeiben. A türelem, a tapintat a tehetség módosítására vezetésére, átfogalmazására hiányzott azokból a nagyrészt türelmetlen és tapintatlan esztendőkből.

Így esett, hogy hetvenedik életévén túl elpazarlódott egy minden valószínűség szerint megifjodni kész művésznök”

Az 1954. évi Béke és Szabadságban így ír a művész születésnapján Gách Marianna:

„A múlt elevenen él körülöttünk. S milyen a jelen? Mit csinál Rózsahegyi Kálmán ma? Mostanában nem sokat hallok felőle. Hol játszik, mit dolgozik?

– Járom a vidéket. Tegnap éjszaka háromkor érkeztem haza.

– Hol járt?

– Tegnap Esztergomban. De voltam én legutóbb sok helyen: Kiskunhalason, Jászberényben, Debrecenben, Nyíregyházán, Nagykőrösön, Hódmezővásárhelyen, Szentesen, Bábolnán... folytathatnám még a felsorolást. Brigádokkal utazom, velük játszom a Filmharmónia rendezésében.

– Erről hallottam már, és arról is, milyen szertettel fogadják mindenütt, ahol csak megjelenik.

– Esztrád műsorokon lépek föl. Stella Adorján nagyon kedves kabarédarabjában: *Öltözik a hivatalban* játszom. Van egy magánszámom is, melynek címe: *Vidám élményeim a múltból*. Ahol cigány van, előadom: *Mihály bácsi mulat*-ot, ami egy rövid jelenet.

– Hogy bírja az utazásokat?

Nevet.

– Bírom, sőt jól bírom. Igaz, hogy olykor másnap fáj a derekam egy kicsit, de oda se neki. Tavaly húsz fokos hidegben utaztam a vonaton. Még náthás se lettem. Tudja, miért nem érzem a fáradságot? Azért, mert a közönség annyi szertettel halmoz el. Amikor a dobogóra lépek, már ütik a tenyereiket. De mekkora erővel! Néha nem is tudom, honnan tudják ezek a gyerekek, ezek a mai fiatalok, hogy ki vagyok. Éljeneznek, még mielőtt megszólalok. Ez mindenért kárpótol. Ezért a világ végére is elgyalogolnék.

– Színházban mikor játszott?

– Mikor *a Rokonok* Berci bácsi-ját alakítottam a Madách Színházban. Azóta nem voltam színpadon, csak dobogón. A Kamara Varietében játszottam, ugyancsak az *Öltözik a hivatalban*-ban. Abban a műsorban kutyák is szerepeltek. Ők voltak a legkedvesebb kollégáim. Sose martak meg.

-Mai növendékeim – magyarázza – csaknem valamennyien dolgozók, akik munka után jönnek el hozzám. Feleségemmel együtt tanítjuk őket. Nagy öröm volt számomra, hogy *a Montmartre-i ibolya* előadásán négy végzett növendékemet láttam viszont: Gyenes Magdát, Rátonyi Róbertet, Váradi Árpádot és Ormai Miklóst, a rendezőt.

A nyolcvan éves Rózsahegyi Kálmánt szenvedélyesen érdekli a színház és érdekli a mindennapi élet.

– Sokat olvasok – mondja. – Jól ismerem a mai irodalmat. Nem is tudok betű nélkül elaludni. De nemcsak a szépirodalom érdekel, hanem buzgó újságolvasó is vagyok. Tudni akarom, mi történik a világban.

A nagy művész részt vesz a XII. kerületi békebizottság munkájában, és tagja a kerületi Hazafias Népfront előkészítő bizottságának is. Szorgalmasan és érdeklődéssel megy el az ülésekre, összejövetelekre. Felszólal, elmondja észrevételeit.

Most azt mondja:

– A békét és az emberiség jólétének ügyét, úgy érzem minden erőmmel szolgálnom kell. A második világháborúban a német nácik meggyilkolták a fiamat, elhurcolták a vömet, házunkat lebombázták és kifosztották. Menekülnöm kellett innen. Tudom, hogy mi a háború.

Aztán nagyon halkán megjegyzi:

– Összebombáztott otthonomat állami kölcsönből újjáépíttettem. Visszajöttem ide. Itt akarok élni nyugalomban és békében. És dolgozni akarok, amíg csak erőmből telik.”

1955 március 16-án a Kossuth-adón hangzott el Rózsahegyi Kálmán jutalomjátéka.

Miskolci vendégszerepléséről a *Vigad a nép c.* műsorfüzet tanúskodik. Dallal, tánccal, tréfával szórakoztatták a szabadtéri színpad vendégeit: Tekeres Sándor, Lorencz Kornélia, Rimóczy Viola, Ács József, Somogyvári Lajos, Vörös Sári. Rózsahegyi akkor Móricz Zsigmond: *Előre megfontolt szándékkal c.* tréfáját játszotta Szép Lászlóval.

Így vall idős korában:

„*Valamelyik nap felszálltam a villamosra és a fürge, bájos, fiatal kalauznő nem akart a jegyért pénzt elfogadni. Azt mondta:*

– *Örülök, hogy Rózsahegyi Kálmán bácsi a kocsimon utazik. Legyen vendégem!*”

A következő sorok részletek Rózsahegyi egyik rádióban való szerepléséből:

„Így csordul most felétek az öröm és szeretet – kedves fiatalok – mikor leveleitekre válaszolok a mikrofon útján.

Hosszú művészi pályám során soha nem éreztem, hogy már csak emlék vagyok, egy darab a magyar színház és dráma történetéből. Pedig az emlékek raja vesz körül – de én mindig belekapcsolódtam az életbe – és nem a múltnak éltem... Valahol olvastam: egy ember annyit ér, amennyi szép emléke van a tarisznyájában. Annyit, amennyit adni tudott. Az én emléktarisznyám olyan, mint a bőségszaru; és én, a színész úgy érzem: szépséget, örömet, könnyet és nevetést adtam. Voltam a nép Tiborca, voltam Shakespeare bölcs bolondja, voltam Molière furfangos Scápenja, Szigligeti Cigánya, Mikszáth Vén gazembere, Gárdonyi Baracs Matyija....

Úgy beleéltem magam a szerepbe, hogy elfelejtettem a színházat, úgy éreztem, otthon vagyok falun.

1900-ban, ötvenhat éve lettem a Nemzeti Színház tagja. Most is örökös tagja vagyok. De csak afféle néma levante, mert évek óta... no, de erről nem szeretek beszélni, nem fogok nektek panaszkodni... pipás ember vagyok, és a pipás ember nagyokat tud hallgatni. Ha valami rágja... ő a pipa csutoráját rágja.

A pipa olyan, mint a házastárs. Házastárs. . . Mégis el kell kalamolnom, mert az én kedves páromról, Drágiról szeretnék beszélni.

A feleségem, Drági – így hívja őt mindenki – társam a munkában. Hosszú életen át levette a művész válláról az élet kellemetlenségeit, gondjait.

Fogadjatok el tőlem, gyerekek, egy tanácsot: csak úgy házasodjatok, ha a párotok lelki társatok és a munkában segítőtök. ..

A múltamról még talán annyit, hogy már a magyar film hőskorában minden filmben játszottam. Egyszer levelet kaptam Kanadából. Egy ottani magyar küldte. Azt írta:

„– Mистер Rózsahegyi! Láttuk a filmen A falu rosszában. Nagyon tetszett. Ittunk az egészségére. Itt küldök két dollárt. Igyon maga is a miénkre!”

A családi házunkban, ahol lakom, a falon emléktábla hirdeti, hogy a hálás magyar közönség építtette számomra 1926-ban. Tapsból emelt falak közt élek. Van két unokám. Az egyik, Marika színésznő lett. A MONIMPEX-nél dolgozott, mint hivatalnok, a kultúrcsoportban játszott és felfedezték. Most a Néphadsereg Színházának tagja. Ne mondjátok, hogy elfogult vagyok, de szerintem tehetséges...”

(Rádió, 1956. július 19.)

1945 után a következő filmekben találkozhatunk vele:

Könnyű múzsa (1947)

Ezt akarjuk (1947)

Beszterce ostroma (1948)

Állami áruház (1952)

Liliomfi (1954)

Budapesti tavasz (1955)

Mese a 12 találatról (1955)

Micsoda éjszaka (1958)

Hódmezővásárhelyen a Viharsarok c. lapnak 1956. okt. 14.-én adott interjút. „...Kálmán bácsi túl van a 83. esztendőn. Most itt tartózkodik a mi városunkban, hogy a Vásárhelyi Hét keretében fellépjen a Somlay Artur Színház színpadán *A vén bakancsos és fia a huszár c.* népszínműben.

Amikor belépünk a szállodai szobája ajtaján, mindjárt leül a székre.

– Kedves öcsém, elfáradtam nagyon – mondja csendesen és megtörli homlokát. – Talán nem is tudok fellépni szombaton. Pedig igazán csak egy örök szenvedélyem maradt meg, a színpad.

Nagyot szív pipájából, majd így folytatja:

– Nem tudod, drága gyermekem, mikor megy Pestre a következő vonat?

– Éjszaka fél három után – válaszolom.

– No én azzal visszamegyek. Hiába, talán el sem hiszed, milyen fáradt vagyok.

Egy darabig maga elé néz, aztán valami furcsa tűz lobban a szemében.

– Mégis megpróbálok itt maradni. Holnap kipihenem magam és szombaton már játszani tudok. Nem akarom cserbenhagyni a közönséget. És a színészeket, hiszen olyan kedvesek, annyira szeretem őket.

És a 84 éves Rózsahegyi Kálmán – annyi nagyszerű színpadi és filmszerep felejthetetlen alakítója életkorát meghazudtoló frissességgel visszamegy *A vén bakancsos* próbájára.

Igen, Kálmán bácsi itt maradt Vásárhelyen. Nem tudott megválni a játéktól, a munkától, melyet olyan nagyon szeret. A szombat esti díszbemutaton, mikor a színpadra lépett, elfelejtette a fáradságot, s gyönyörködhattünk nagyszerű játékában. Aranyos, drága kis öreg.”

Még többre is maradt ereje.

A Film, Színház, Muzsika 1957. aug. 16-án az alábbi beszámolót közli:

„Rózsahegyi Kálmán *A falu rossz* Gonosz Pistáját játszotta mintegy negyedszázadnyi szünet után, szombaton a Kálvária téri színpadon.

Ott ül az öltözők mögött, s melegszik a koraesti napsugárban. Arcán egy göröngyös színipálya barázdái, fáradt mosolyában 85 esztendő, s a scápinek, a shakespearei okos mulattatók bölcsessége. A népszínmű mellőzéséről panaszkodik.

– Tóth Edét egészen elfeledtük – mondja.

– Még csak egy tábla sem figyelmeztet a Vas utca 3. szám alatt, hogy ott lakott valaha.

Hangja tompán, fénytelenül hull rám, némi izgalom is felhőz, igen, ez már a kezdés izgalma, a fellépés örök nyugtalansága.

Ez a fáradt, öregember belép a színpadra, s egyszerre mássá lesz. Megfiatalodik. Most is, mint mindig a belépőtaps személyének szól, szeretik őt: a színészt, az embert. Ahányszor láttam, mindig így történt. Megjelent a rivaldák előtt és zúgott a taps. Még most csak Rózsahegyi Kálmán, később az is. Személyisége által, rendkívüli alakítóerejével életet adott egy művi figurának, lobogott, áradt a valóság a színpadon.

Körülötte most is nyikorgott – öregségét, elnyűtségét bizonyította egy népszínmű, s ő a nyolcvanötéves, friss vonásokkal, nagy játékkedvvel teremtett meg egy új figurát – Gonosz Pistát – akinek megkacagtuk jóízű csínjeit, s elhittük, hogy él. A közönséget elragadja a játék varázsa, s a dalok. Fittyet hánynak a zörgőcsontú mesére, inkább a színpad-teremtette illúzióknak hisznek.

Talán ez lehet a hajdani sikerek titka. No, és hogy olyan színészek vitték diadalra a népszínművet, mint Blaha Lujza és Rózsahegyi Kálmán. Mert az érdem az övéké. Az egzotikumot, a kuriózumot ők emelték művészetté. A naiv, mosolyognivaló parasztfigurákból ők csináltak embert. Ne csodálkozzunk, hogy a siker tüzétől káprázó szemük nem látta a darabok gyengéit, hiszen rájuk is az hatott, amit ők teremtettek a színpadon.

S ez volt az a tett, ami nélkül nincs Móricz Zsigmond, azaz, igazi paraszt a színpadon. Ezért is köszöntöttük Rózsahegyi Kálmánt ott a Kálvária téri színpadon." (Illés Jenő)

1957-ben gyémántdiplomát kapott.

Lengyel István Rózsahegyi kettős jubileumáról ír a Népszabadságban 1958. október 5-én:

„Akiket egész életútjukon hűséges komondorként követ a siker: tudniuk kell valami titkot, ami teljességgel független ugyan a művészettől, de éppen olyan megtanulhatatlan. A népszerűségnek ez a kivételes adottsága például ritkán teljesedett ki olyan megérdemelten és állandósult olyan megingathatatlanul vérbeli művész mellett, mint Rózsahegyi Kálmán, a Nemzeti Színház örökös tagja körül, aki most kettős évfordulót ünnepel: nyolcvanötödik születésnapját és első budapesti fellépésének hatvanadik jubileumát. A közönség azonnal szeretetét fogadta. Különös, otthonias, édeskés-csipős illatú atmoszféra lengte körül, olyanféle, mint a rózsagerezes zacskóban az apróra vágott szüzdohányé. Csipetnyi színpadiasság is vegyült a hangjába, mozgásába – mint ahogy szagosító füvet kevert a dohányába -, az a fajta megejtő teatralitás, melynek hatása ellenállhatatlan, ha őszintén a színjátszó belső lényéből fakad....

A hang, amelyen Rózsahegyi megszólalt, kedves, játékos, huncutkodó, andalítóan érzelmes, patetikusan emelkedett vagy szívből szívhez szólóan csendes és egyszerű volt, de mindig jellemző a figurára, akit a színpadra vitt.

Valami különös egyéni dallamosság bujkált szavai között. Aminthogy volt néhány csalhatatlan hatást keltő mozdulata, mely mindvégig a sajátja maradt a színpadon töltött esztendő alatt, hiába próbálták átvenni, lemásolni...

Így olvadt össze ember és színész, fejlődött ki benne a csodálatos biztonság, mely tévedhetetlenül megtalálta az elixírt, ami hús-vér életre formálja a zörgő papirosfigurákat is.

Megtanította a közönséget, hogy zavartalanul tudja élvezni az élet valóságos ízeit.

Értette a titkot, hogyan alakíthatja ki a saját, külön, nyugalmas-derűs környezetét, s művészetével ablakot nyitott százezreknek is, hogy betekintsenek ebbe a színes, dörmögős, urambátyámos hangulatú képzelte világba, melyet alakításának egy-egy emelkedett pillanatában színjátszó művészetének varázslatával valóságosnak sikerült elhítenie."

Kellér Andor útján az ESTI HÍRLAP 1959. okt. 17-én érdekes hírt hoz Rózsahegyiről:

„A 86 éves Rózsahegyi Kálmánt szerződteti a Nemzeti Színház. Huszonhárom évvel ezelőtt bocsátották el a Nemzetiből, és most visszakerült az imádott színpadára.

Érzelmes regények utolsó fejezetében történik ilyesmi. A sérelmek orvoslásáért, a kibékítő befejezésért drukkoló olvasó jóakarattal erősen szuggerálva magát, igyekszik elhinni a boldogító fordulatot. Mert hát ez egy valóságban megtörtént tündérmese.

Mit szól ehhez a puha fehér hajú, mókás, szomorú arcú Kálmán bácsi, azon a fülnek olyan kedves hangján, mely a fűtöttségtől örökké alakul s gazdag érzelmi anyagának minden változását ki tudja fejezni?

Én nem látom törődöttebbnek, mint azelőtt, pedig milyen régen ismerem, mindig is bácsi képzetet keltett – csak feltűnően sovány, lötyög a ruhájában.

– Mert nem eszik – magyarázza felesége, és tejjel, kenyérrel, süteménnyel kínálja.

– Egyél, Kálmán!

– Nem kívánom, Drági – eltolja a tálcát.

Életének múzeuma a lakás, csupa meditációra csábító emlékeztetés...

Úgy különben minden rendben lenne, csak keveset eszik, hívogatja a heverés, az ágy. Ha lenne valami állása (cinkos Rózsahegyi-mosoly) ahol kora reggel pontosan kéne megjelenni, megjönné az étvágy. A színház... Örül... Hogyne örülne. De hogy mit játszana?

– Nem tudom, mihez volna erőm – vallja – ki kellene próbálnom. Talán a sírásót a Hamletben. Talán. Tudod, engem borzasztó idegesség fog el fellépés előtt. A szívem itt ver – a nyakát mutatja -, több ez, más ez, mint az a bizonyos lámpaláz. S ezt most is érzem 86 esztendőskoromban. De ha kilépek a színpadra, már nincs semmi baj.

Ez a félelem, ez a szörnyűséges tisztelet a színpad iránt azóta olyan lebírhatalatlan benne, amióta a „nagyokat” látta: Salvinit, Zacconit, az öreg Gabányit, az epizódistát.

– Tudod, mit mondott Hevesi az epizódistákról? Az epizódszínész kis szerepből nagyot csinál, nagyból kicsit.

Es mert Cyránóban Reguenót játszotta, a cukrászt, az utolsó felvonásban százszor látta meghalni Pethest, és Pethes olyan egyetlen Cyránó volt, hogy mindig meg is halt. Nagy pályatársának ez az alakítása úgy hatott rá, hogy előadás után az öltözőben zokogott, mozdulni sem tudott, csak akkor távozott, mikor az éjjeliőr rákopogott: „Tessék hazamenni!”

– A nagy pillanat az, mikor a művész ráébred felelősségére. Amíg fiatal mindent merészel, azt hiszi, mindent tud.

Valamikor régen beugrott Turridu tenorszerepébe Debrecenben, Marosvásárhelyt egy próbára eljátszotta Rómeót. . .

Kép villan benne:

– A proletárdiktatúra bukása után két csendőr kísérte Leányfaluról Pócsmegyerre a megbilincselte Móricz Zsigmondot; felemelt fővel áll, sörénye lobog a szélben.

Míg beszél, bele is hevül mondókájába, de hiába a gyönyörű lakás, életének szép kerete, a felidéző emlékezés, a tudat: hány kiváló és érdemes valamint címtelep művészt nevelt – Rózsahegyi Kálmán mégis lehangolt. Leveleket kap, az utcán megfordulnak utána – mindez kevés, a színész nyolcvanhat éves korában is ott akar szorongni a kulisszák mögött, homlokán gyöngyöző veritékkel várva jelenésre, és belépni a megvilágított színpadra. . .”

1960. okt. 8-án Balogh páter a Vörös Csillagban a következő üdvözlő beszédet mondta:

Kedves Barátaim!

Amikor azt a megtisztelő megbízást kaptam, hogy a Fehér Hollók Társasága nevében köszöntsem nyolcvanhetedik születésnapja alkalmával Rózsahegyi Kálmánt, mindannyiunk

kedves Kálmán bácsiját, akkor még nagyon jól érezte magát, és természetesen úgy volt, hogy ő is jelen lesz a mai ünnepélyes összejövételünkön. Sajnálattal értesültünk róla, hogy ma gyöngélkedik, és így nem szegülhet ellen az orvosi tilalomnak, kénytelenek vagyunk tehát ma őt nélkülözni.

Kálmán bácsiról már nehéz újat mondani, miután Csathó Kálmán kimerítette ezt a témát. Mégis két gondolatot legyen szabad tőle meríteni!

Az egyik ahhoz kapcsolódik, hogy idegen emberek is megszólítják az utcán: „hogyan tetszik lenni, Kálmán bácsi?”

És ez nem valami ízléstelen tolakodás, hanem szeretetteljes kedveskedés. Igen, Rózsahegyi Kálmánt az egész magyar nép részéről hála és szeretet övezi. Hála azért, amit hosszú évtizedeken át a magyarságnak nyújtott, mert Rózsahegyi a magyar népet nemcsak szórakoztatta, ríkatta-nevettette, hanem lelkesítette, buzdította és nevelte közvetlenül is és iskoláján át is. Ezért valóban hála jár.

Azért pedig, ahogyan mindezt tette: kedvesen, bájjal, önzetlenül és főleg szeretettel, azért szeretet jár viszonzásul.

Más az, hogy Rózsahegyi nem tudott tragikus hős lenni.

Kálmán bácsi azért nem tudta ezeket a szerepeket alakítani, mert minden szerep húsból és vérből való. A nézőtéren mi vele nevtünk vagy vele sírtunk. Minden esetre neki drukkoltunk. Ezért lett ő mindnyájunk Kálmán bácsija és nem „Rózsahegyi úr” vagy éppen „Művész úr”.

A sok kritika közül, amely róla elismerően, sőt lelkesedéssel írt, a legkedvesebb, amit nemrég ő maga mesélt a FÉSZEK-ben.

Valahol vidéken szerepelt. Másnap egy harmadosztályú vasúti fülkében utazott visszafelé, s hallotta, hogy a vele utazó magyarok a tegnapi színelőadásról beszélgettek. Azt mondta az egyik:

– Kitűnő volt mindegyik színész meg színészné. De a cigány... Az nem volt színész. Azt úgy szedték fel az országúton kölcsonbe...

Mi, a Fehér Hollók Társasága, akik büszkén mondjuk magunkat Kálmán bácsi szűkebb baráti körének, azt kívánjuk nyolcvanhetedik születésnapja alkalmából, hogy a Jó Isten aranyozza meg hátralévő sok esztendejét! Ezentúl minden esztendőben szívesen és szeretettel, barátsággal és hűséggel szeretnénk és fogunk a jövőben is vele ünnepelni. Kálmán bácsit az Isten éltesse”.

1960 márciusában KIVÁLÓ MŰVÉSZ kitüntetésben részesítették. Némi elégtételt szolgáltatott azért a sok igazságtalanságért, mellőzésért, melyben része volt.

Bárdi Ödön: A régi Vígszínház c. munkájában olvasható:

„Rózsahegyi nyolcvanadik születésnapjának hangulatát Szép Ernő halálhírén kívül az is elrontotta, akit vártunk, amit vártunk, nem jött. Mindannyian azt reméltük, hogy ezt a kivételes napot felhasználják és valami kitüntetés flastromával intézik el azt a sok kérdést, amelyre vele kapcsolatban nem találunk feleletet.

Miért nem szerződtette Németh Antal annak idején a Nemzeti Színház örökös tagját?

És ha már a hiba megtörtént, miért nem igyekezett jóvátenni Major Tamás, amikor módja volt rá?

Nemhogy jóvátette volna, de tetézte is azzal a sommás elintézésel, hogy Rózsahegyi parasztjai műparasztok.

Rejtély előttünk, hogy vajon hol a hiba, mely a mostoha bánásmódot indokoltá teszi.”

A Nemzeti színpadára való visszahívás későn jött. A hiteles tanú, Rátonyi Róbert így vall erről:

„Életének utolsó évében váratlan öröm érte. A Nemzeti Színház értesítette, hogy tagságának hatvanadik évfordulóján szeretnék, ha eljátszaná régi kedves szerepét, a *Hamlet* sírásóját. Ez a készülődés, a találkozás az áhított szereppel és imádott színházával betöltötte napjait. De a hűtlen színház hűséges fia nem tudott visszatérni a régi sikerek színhelyére: életének nyolcvannyolcadik évében itthagya örökszép világát, a színházat, a barátokat, a tanítványokat és a közönséget.

Néhány héttel előtte meglátogattam kollégáimmal. Közelebb intett magához mindannyiunkat és azt suttogetta:

– Gyerekek, ha nekem el kell menni abba a bizonyos mennyországi társulatba... akkor csak egyet kérek tőletek és mindenkitől, akit szerettek, és aki engem szeret.

” Nem bánom, ha kicsit könnyeztek, de a könnyeiteken át mosolyogjatok!”

Drági nem sokkal halála után hozzákezdett férje élettörténetének megírásához. RÓZSAHEGYI KÁLMÁN ÉLETE MŰVÉSZETE ÉS SORSA címmel. A megmaradt, oldalnyi munkából való a következő rész:

„1961. augusztus 26-án, mikor az alkony fáradt fénye a közelgő sötétségbe kezdett merülni, meghalt valaki, akinek nem szabad lett volna meghalni. És nem is halt meg, míg pacsirta szól a felhőtlen magyar ég alatt, míg pipacs, kakukkfű, szarkaláb nyílik a réten, míg búzát, árvalányhaját simogat a nyári szelíd szellő, míg magyar beszéd hallik a magyar színpad deszkáiról, míg magyar nóta szól a cigány hegedűjén, míg nótával kedvesíti a magyar legény a magyar lányt.

Nem halhat meg, míg a szépség és szeretet virágai nyílnak ezen a szomorú világon, és a tiszta, alázatos művészet vigyáz az emberi lélek fényére!”

A FILM, SZÍNHÁZ, MUZSIKA 1961. szeptember 1-i száma így búcsózik tőle:

„Kálmán bácsi. Egy ország nevezte így. Azok is, akik vele voltak fiatal legények, a Baracs Matyjának tapsoltak maguk feledkezetten, és vele öregedtek meg. De Kálmán bácsija volt a fiatalabbaknak is, akik már csak jellegzetes hosszú, ősz haját, feketekeretes pápaszemét, pipáit, jobbára csak filmszerepeit, a körülötte keringő anekdotákat, vadászhistóriákat ismerték.

Hatvan éve lett a Nemzeti Színház tagja. Az egykorú színházkrónika és az idősebbek emlékezete is amellet szól, hogy a huszonnyolcesztendő Rózsahegy friss levegőt hozott a század elei Nemzeti Színház ódon illatú színpadára. Fiatal majd öreg parasztfigurái lírájukkal és színházban addig szokatlan realizmusukkal, megkapó életszerűségeikkel teljesen meghódították a közönséget. Sokszáz szerepet játszott - Scápint, Dandin Györgyöt, Zubolyt, Tiborcot is – mégis elsősorban népi alakjaira emlékezünk leginkább. A Cigány öreg cigányára, vagy Gonosz Pistára például.

Az elmúlt félévszázad magyar színészetének kevés népszerűbb alakja volt. Rajongói házat építettek neki a húszas években. Amerikai vendégszereplése valóságos diadalmenet volt.

Szeretet vette körül, hisz városos, falun, mindenütt minden férfi „édes öccse” volt Kálmán bácsinak. Örökös tagja lett a Nemzeti Színháznak, ha színpadáról sokáig hiányzott is, életének utolsó egy-két évét a készülődés aranyozta be. Hogy hatvan esztendő tagságának betetőzéséül még egyszer eljátszhatja kedves szerepét, a *Hamlet* első sírásóját.

Erre már nem került sor.”

Nem hangzott el ajkáról még egyszer, utoljára a *Hamlet* élet-halál fölött bölcselkedő sírásójának könnyed és mégis bölcs dala:

Hajdanta, míg ifjú valék,
Tartottam szeretőt.
Kényemre hej, kedvemre hej,
Töröttem az időt.

De meglöpött öreg korom,
Öklébe markola.
Elhánytvett, hogy azt se tom'
Ki voltam valaha.

Ásó, kapa, veremvágó,
Egy szemfedő lepel.
Az ily vendégnek egy gödör,
Egyéb semmi kell.
Az ily vendégnek egy gödör,
Egyéb semmi kell.

A főváros által adományozott díszsírhelyre, a ravatalozó szomszédságába került örök nyugalomra. A végső tiszteletet barátja: dr. Beresztóczy Miklós, a katolikus OPUS PACE vezetője adta meg.

Aztán búcsúzott tőle a művészvilág. Egymás után köszöntek el:

színésztársai nevében: Benkő Gyula,

a Nemzeti Színház nevében: Major Tamás,

a magyar művészek nevében: Kisfaludi-Stróbl Zsigmond és Bándi János.

Lányai nehéz búcsúval váltak el a csodálatos apától, aki valóságos bálványuk volt. Felesége, Drági súlyos balesete miatt nem vehetett részt a temetésen.

1961. szeptember 1-én az Esti krónika „A Farkasréti temetőben” címmel adózott emlékének:

„Fekete bársony drapériákkal borított, koszorúk tömegétől övezett ravatal a Farkasréti temetőben. Rajta diófából készített egyszerű koporsó, melyben ott pihen a Magyar Népköztársaság kiváló művésze, a Nemzeti Színház örökös tagja, mindnyájunk Kálmán bácsija, a magyar színjátszás nagy halottja: Rózsahegyi Kálmán.

Pályatársai, a nagyhírű kollégák és tisztelői, a közönség, melynek annyi felejthetetlen percet szerzett az alatt a 88 év alatt, míg élt, ma délelőtt 11 órától kiapadhatatlan sorban járult a ravatal elé, hogy búcsút vegyen tőle.

Nehéz volt a búcsó, ez hallik Major Tamás szavaiból is, aki a Nemzeti Színház nevében vett búcsút a művésztől.

„Ha igaza van Petőfi Sándornak, mikor úgy emlékezik meg a színész mesterségről:

Miénk a hatalom az emberi szív felett
Idézni egyaránt mosolyt és könnyeket...

akkor arra kell gondolnunk, hogy Rózsahegyi Kálmán, akit ifjú korunkban láttunk számtalan emlékezetes szerepben, valóban mosolyt idézett és könnyeket is, és innen a népszerűsége, mely halála után is fenn fog maradni.

Mi magyar színészek példamutatásul fogjuk őt mindig emlegetni, hivatásszeretetét, meleg szívét, derűt, a közönséggel való szép kapcsolatát. Mindig meg fogjuk őrizni és szeretnénk elkövetkező munkánkban az ő emlékével erősebben dolgozni".

A Nemzeti Színház saját halottjának tekintette.

Kisfaludi-Stróbl Zsigmond kapott megbízást síremlékének elkészítésére. Első terve Rózsahegyit mint *Az ember tragédiája* londoni színének babaárusát formázta meg az alábbi felirattal:

Én a komédiát játszottam,
Mulattattam, de nem mulattam

Drági kívánságára – nem találta komolynak, férjéhez illőnek e tervet – a márványtömbre a szobrásznak Rózsahegyiről készített plakettje került.

Közvetlen szomszédja Rajnai Gábor. Közeliében pihen a tragikus sorsú fiatal művész: Rozsos István.

A SZABAD IFJÚSÁG 1954. dec.12-i számában feltették a kérdést Rózsahegyinek:

„– Mivolt az értelme a hosszú, gazdag, nagy életnek? Ezt a választ adta:

„*Semmiféle bölcs ember nem fejt meg az élet értelmét. Hogy általában mi az értelme az életnek, azt én nem tudom, s talán akkor is így felelnék, ha száz évvel megtoldanám az életemet. Ha azonban egyetlen színész pályafutásának az értelmén gondolkodom – az enyémen -, annyit mindenesetre mondhatok: A szomorú embereket megvigasztalni és jóra, szépre nevelni. Mindig ezt akartam, s ez én ars poétikám.*”

Írók, kritikusok tükrében

Ambrus Zoltán:

Gárdonyi Géza: A bor

A temérdek kikent-kifent népszínműi paraszt és Finum Rózsi után, kinek nótázása és csárdásozása újra és újra azt hazudta előttünk, hogy falun örökké vasárnap van, Gárdonyi Géza végre igaz parasztokat vezet elénk. Akik úgy szólalnak meg előttünk, hogy nyomban rá kell ismernünk szűkös sorban élő, tulajdon véreinkre. A Gárdonyi parasztjai vasalatlan ruhában, lóbőr csizmában járnak. Külsején és szaván is megérik, hogy a nehéz munkát ő teljesíti helyettünk, hogy testének a fáradságával, verejtékezve keresi meg azt a keveset, amihez élete fenntartásához szüksége van.

Nehézkes és bizony nem finomkodó, de okos, józan, mélyérvésű, természetes és igaz; büszke, talán egy kicsit kevély is; erős s éppen ezért talán indulatosabb, mint kellene; szóval kérgestenyérű, de nemesebb, mint egy spanyol grand, mert a magyar parasztnak nincsen párja a kerek világon.

Micsoda gyönyörűség a megfigyelése, judíciumra és életbölcösségre valló, képekben, és pedig gyöngéd, szép képekben gazdag beszédét hallgatni. S milyen öröm látni egy igaz történetet, melyben a magyar paraszt minden kritikán felül álló józan esze járása és valósággal nagyúri érzésvilága száz meg száz megkapó, bájos apróságban nyilatkozik meg előttünk.

A színlap parasztjátéknak, a szerző maga falusi történetnek nevezi a darabot. Bátran nevezhette volna népdramának is, mert az a műfaj, amelyre minden egyes népszínműi alkalmával oly sűrűn és oly régóta kívánczunk, *A borral* megszületett.

„A menyecske lány elkényeztetett, puha teremtés volt, pityergős, és fehér, mint az ostya. Az ember meg híres verekedő, kinek az indulatosság már a vérében van az öccse, Matyi éppen most szabadult ki a börtönből, ahol valami kocsmázás miatt ült.

Az ilyenfajta embernek a bor veszedelem; éppen azért, mikor megesküdtek, a menyecske megfogadtatta az urával, hogy sohasem iszik. Két évig állta derékul. Matyi szabadulásának öröme az asszony maga kínálja borral.

A menyecske eldugja a bort, szembeszáll ittas urával, s az dühbe jön s megtörténik a szerencsétlenség (asszonyverés).

A menyecske felpakolja kis fiát, hazamegy szüleikhez. Mindketten nagyon megbánják tettüket, de egyik sem enged. Nem hajlandók békülés kezdésére, pedig majd meghalnak egymásért. Végül a gyerek hozza őket össze.

– Igyék... ha jól esik!

A bornak rendkívüli sikere volt, bár az előadás éppenséggel nem volt ideális. Kivált a női szerepek előadói nem lelték helyüket. Némelyikük, így például a szép Cs. Alszeghy Irma asszony, vagy Ligeti Juliska, mintha sosem láttak volna parasztot.

Ellenben kitűnő volt Imre megtesztetése: Gyenes, akinek minden szava és mozdulata jellegzetes, igaz és magyaros s még Gyepesnél is jobb volt, mert elevenebb (élethűbb) Rózsahegyi! Az est legzajosabb sikere az övé volt, nyílt jelenetben is tapsolta az egész ház, és méltán."

(Pesti Hírlap. 1901. márc. 30.)

Harsányi Kálmán:

Tóth Ede: A falu rossza

Bemutató a Vígszínházban, felújítás a Nemzetiben.

Hegedűs Gyula *Gonosz Pistája* öblösen magyar volt, de száraz és komor. Valószerű parasztdráma alak, nem mulatságos népszínmű figura. Rózsahegy Kálmán *Gonosz Pistájából – a Nemzetiben* – csak úgy sugárzott a derű, s ha sokat túlzott is, százszor igazabban éledt fel benne a népszínművek e jókedvből fakadt furfangos figurája. Nem folytatom a párhuzamot. A pálma – bárha találtunk a Vígszínház felfogásában is némi dicsérvivalót- mindenképpen a Nemzeti Színházé.

Színházi esték (1921-27)

Csathó Kálmán: Te csak pipálj, Ladányi!

Bemutató a Nemzeti Színházban 1927. IL 18.

Rózsahegy Ladányija gazdag színészi alkotás, hivalkodás nélkül. Téma, variációkkal, egy oktávon belül. A naiv optimistának nincsenek nagy kilengései. Rózsahegy még annak a kurta oktávnak is csak egyszer ütötte meg a legmélyebb hangját, igen szépen, amikor egy pillanatra azt hiszi, hogy minden elveszett.

De az örvénye akkor is csak egy pohár víz; egy odavetett reménysugár szalmaszálon azonnal partra úszik, s a kicsi tulajdon még több bizakodást halmoz össze, mint amennyi a félkorty-örvénybe vezett. Kitűnő volt ennek a természettől való örök optimizmusnak közvetlen, szinte megjátszás nélkül való önkéntelensége. (Ladányi Mihályné, Linka nénit Csathóné-Aczél Ilona alakította meggyőzően.)

Magyar Bálint:

„Ambrus igazgatósága idején a Nemzeti Színház színészekben gazdagodik. Kiválóan oldotta meg a nehéz feladatot, hogy egy túlméretezett társulatvezető művészeit ellássa szerepekkel. Márkus Emília, Várad Aranka, Odry, Beregi, Pethes, Rózsahegy, ...mind megkapták parádés szerepüket, ami új darabok esetében ugyancsak nem könnyű feladat, hisz az írók munka közben többnyire nem színészekre, hanem saját mondanivalójukra gondolnak.

A Nemzeti Színházban elharapózik a fegyelmetlenség és a tagok rossz anyagi helyzetükkel mentegetőznek. Megkezdődik az elvágyakozás, a túlfeszített munka okozta kimerültség.

Hisz kinek megy jól? A fezőröknek, sибereknek. Régen a gyarapodás becsületes munka jele volt, most a leszegényedés lett azzá...

Az 1920-as évek parádés alakítása volt *A vén gazember* és *Te csak pipálj, Ladányi* – Rózsahegy mennybemenetelei. A társak jószerivel csak statisztáltak neki . . .

Rózsahegy csupa manírból álló figurái nagyon népszerűek.

Jön a *Süt a nap, A házasságok az égben köttetnek*, és a színház megtelik azzal a lélekkal, amely előkelő idegent akar játszani otthonában, Budapesten...

Ami az írókat illeti, feladatuk nem is kellemetlen. A kötelező gesztusok olyan finoman árnyaltak, hogy könnyű szívvel lehet eleget tenni nekik, hálás és mulatságos szerepeket írnak Rákosi Szidinek, Rózsahegy Kálmánnak, Bajornak, Kiss Ferencnek, Vaszari Pirinek...

A vén gazemberben Rózsahegy olyan kedvesen játszott, hogy a cím nyomban idézőjelbe kerül, evvel elmarad az irónia, és eluralkodik az idill. A regényben „egy Inokay báró-kisasszony éppoly kevésbé lehet felesége egy lakatosnak, mint nem lehet egy szarvasbogáré vagy iramszarvasé”.

A Süt a nap-ban Pethes, Bajor, Kiss és Rózsahegy „négyese” a színház legszebb pillanatait jelenti.

Bibó Lajos darabjában, *A csodadoktorban* bárgyún hiszékeny és hiszékenységükhöz szívósan ragaszkodó paraszt szereplőit neveteti ki. A parasztokat kijátszó parlagi szélhámost Rózsahegy Kálmán rokonszenves kedvességgel játssza meg.

(A Nemzeti Színház története a két világháború között)

Kosztolányi Dezső:

Rózsahegyi Kálmán

E jéghideg májusi délutánon dolgozószobájában ül. Körötte egy főúri lakás termei, selyemperzsákkal s egy selyempinccsel. De a szobája egyszerű. Alakja olyan, hogy ha sohasem láttam volna, messze idegenben is rámutatnék, hogy ez színész, mégpedig magyar színész.

Bozontos ősz haja ezüsttel glóriázza fejét. Csontkeretes kitűnő pápaszemet visel. Mindez azonban nem tévesztene meg. A szemöldöke szénfekete.

Ez a mozgékony, kidolgozott arc az örökös idegjátékával, alig észrevehető, finom idegrándulásaival a művészt árulja el. A színe piros, bíborosan, kékenpiros, mint azoké a magyaroké, akik folyton a szabad levegőn mozognak, és sohasem jártak színházban, kávéházban, vagy mint azoké a művészeké, kik vastagon és dúsan parasztpírossal pingálják ki magukat. Neki a természet szolgáltatta ezt a festéket, ingyen.

Pipa lóg a fogai közül s füstöl. Se a cigarettát, se a szivart nem szíveli. Naponta elszív két jókora zacskó dohányt. Mások az ilyesmit szelencében tartják vagy ládikában. Ő előrelátó. Egy almárium óriás fiókját töltötte meg, itt őrizi becses készletét, mely még legalább száz esztendőre futja. Soha életemben nem láttam még ennyi vágott dohányt.

Hangja, melyben a vidámság és a szomorúság legnemesebb muzsikája szólal meg, tompa és kifejezően fakó. Tudja, hogy árt a sok dohányzás. Ezért évente a tengerpartra megy. Ahhoz, hogy lemossa magáról tíz hónap pipafüstjét, egy egész óceán kell.

Szereti a színházat és a természetet, a cigányzenét és gyermekeit. Vildrácot a franciát és Gárdonyi Gézá, a magyart. Könnyen sír és könnyen nevet. Akár a költők.

Gyermekkorában a színház már olyan meghitt volt neki, mint másnak a labda vagy a csiga. Ott rengett a bölcsője a világot jelentő deszkákon. Anyja és nevelőapja színész.

Még talán nem is nevetett, mikor társait, az elemi iskolai lurkókat megnevettette. A mókán kezdte. Azóta sem hagyta abba. Sosem tévedett, nem kísérletezett, nem öltött hősszerelmi vértet, hanem mindjárt alázatosan magára vette a bohócsüveget, mely alól kegyetlen igazságokat mondott a rossz királyoknak és hasznos tanulságokat a rossz minisztereknek.

Minden szerepe egyformán kedves neki. Szerepeit nem bírálhatja. Minthogy már egyik sem emelheti őt magasabbra, ő igyekszik mindegyiket magasra emelni, s mint hű sáfárja mesterségének, emberivé lelkesíteni.

Jubileumának őszintén örül. Különösen öröme szolgál, hogy Endrőd, a szülővárosa, díszpolgárává választotta, hogy Békéscsabán virágosővel fogadták, mint egy primadonnát.

Villája itt, a budai hegyekben már készül. Ezen az őszön be is költözködik. Mit kíván még az élettől? Egy kis tanyát. Nem földbirtokot, csak egy kis parasztikus tanyát.

Szobája falán koszorú lóg, alatta tarisznya. Azt mondja, ez a művészet jelképe: ezüstkoszorú és koldustarisznya.

A tarisznya azonban vadonatúj, piros szattyánbőrből való. Kincs is van benne, melyet nem mindennap lelünk, Rózsahegyi Kálmán tehetsége.

(Színházi Élet.1926. máj. 24.)

Kárpáti Aurél:

A nevető ember

„A neve mosolyog. Már a színlapon előre mosolyog. És mosolyog az is, aki olvassa. De nemcsak ott az utcán, a hirdetési oszlop előtt. Úgy képzelem... nem, biztosan tudom: ahol rublikába raknak minden élőket – komoly polgári hivatalokban – az ő nevével pillanatra megenyhül a legfanyarabb bürokrata is. Mosolyog az ajánlottlevél iktatója, a minisztériumi referens, az államtitkár és az aktákat „továbbító” altiszt, a választási lajstrom vezetője, sőt az adókievetési bizottság vezetője is, mikor Rózsahegyi Kálmán nevével találkozik.

Mosolyog, mert emlékezik.

Egy élő színész, akire mindenki emlékezik – ez a legnagyobb dolog. Azt jelenti, hogy a magyar humornak most jubiláló páratlan emberábrázoló művésze olyan igaz, drága kincset szór a színpadról a közönség közé, melyet mindenki hazavisz magával, s amelyek otthon is kincsek maradnak. Kincses emlékek, akár egy tavaszi nap, egy boldog sugaras nyár visszajáró, soha el nem vesző, élet és álm ecsetével festett képé...

A neve mosolyog. Ő maga: nevet. Nevet és nevetet. Kilép a festett vászon elé, nem szól egy szót sem, csak megbiccenti a fejét, felhúzza a szemöldökét, begörbíti a kezét és egyszerre minden él, nevet, hahotázik körülötte. A kulissza, a zsinórpadról hulló világosság, a színpad öblösre tátott szája, a reflektor fénynyilával átszúrt levegő, a sötét nézőtér együttese és külön-külön minden szív. Akaratlanul, ellenállhatatlanul, szívből nevet. És crescendóba viharosodik a kacaj, mikor a szürke, fátyolos, kukorékoló fejhangból brummogó medvemormogásba bukfencezik a szava, ahogy ízesen, kedvesen, utánozhatatlanul, valami különös, mezőszagúan paraszti, dalos magyarsággal bugyborékolja:

„Maán mögin öszi a fene a Balog gyerököt avval a tilinkóóvaa”... Az első szót kinyújtja szinte énekelve, utána az egész sor pattogva sodródik, rohan, vágat, hogy a menetzáró „tilinkóval” aztán magát a pásztorsípot szólaltassa meg vontatott, nevetvebúsuló sírással. A hangját, a szövejtését, a beszéde színét, zamatát épp úgy nem lehet elfelejteni, mint az arcát, figuráját, gesztusát. Velünk marad, mint örök muzsika, melyet a legnagyobb csendben is hallunk. Hányszor hallom – és ezzel nyilván nemcsak én vagyok így. – Igen, hallom otthon az üres lakásban, üres magányos szobában, ravaszkodó kuncogását, amely a legtöbbször ki se csattan, csak forr, pezseg, mint a lefojtott nemes ital, aranyában rég elmúlt napsugarak fényét szikráztatva. A fűfingos paraszt nevet így, Matyi *A borban*, a ravasz őrmester *a Piros bugyellárisban*, Scápin, a cselszövő Pry Pál, Gonosz Pista, Haspók Rageneau, Mascarille, de leginkább Gruimó, vagy a boros Sírásó – mert ez a nevetés legközelebbi rokona Shakespeare nevetésének.

Moliére hahotája tele van könnyekkel, fájdalommal. Alatta tragédia bujkál. De Shakespeare – az egy Lear keserű bolondját leszámítva – olyan tiszta, ártatlan, harsány derűvel kacag, akár a márciusi nap. Így nevet Rózsahegyi is, pajkosan, édesen, melegen, az élő humor eleven áradatával – a könnyekig.

Ó mert nemcsak a vér, a könny is nagyon „különös folyadék”. Nevető és síró szembe egyképp odalopózik. Forrása a szívben van, és a szívet érő rengés – fájdalom vagy öröm rengése: mindegy – felfakasztja. Az élet rejtelmes kettőssége ez a legmélyebb titok, ott ég, villózik a szempillák közt feszülő könnyfelhő szivárványlásában.

S tán innen van, hogy Rózsahegyi, a nevető ember, éppúgy megindít, mint a véres tragédiák elbukó hőse.

Most ötvenhárom éves, s huszonöt esztendeje tagja az ország első színházának. A haja bizony már lisztes, mintha malomban járt volna. Az arca sem egészen redőtlen. Bocsánat egy kis embonpoint¹⁷-ja is van, persze inkább csak a tekintély okáért, ami nem megvetendő kapitális a civil társadalomban. S lám nem is hiába. Még a tudós akadémia komoly elnöke is Méltóságos Uramnak titulálja, ezt a „nem komoly” embert, aki mondom, bár már ötvenhárom éves, még mindig afféle mókákban leli kedvét, hogy estéről-estére festékekkel keni be arcát, álszakáit, bajuszt ragaszt, parókát ölt, más gúnyát húz, gitárt penget, előírt vicceket mond, vagy egyformán végződő sorokban beszél... Közben pedig, csak úgy mellékesen, papírfigurákat elevenít valósággá, hús-vér emberekké, a lélekeremtők titokzatos varázserejével. Mert ez a „nem komoly” nevető ember: mélységesen komoly, áhítatos, nagy művész. Mindig, mindenkor, a leggroteszkebb maszk alatt is. És ez ő igazában. A többi, rajta, benne, körülötte, mind csak kellék, eszköz, anyag. Alakítható matéria, melyet a művész szuverén tehetsége gyúr minden nap új formába. De a változó formák és álarcok mögött, ő, az igazi, a művész – mindig ugyanaz.

Kistermetű, mint Garrick volt, a tragikus, aki különben most csak Rózsahegy-i remek „garrickaturái” révén jut az eszembe. Ne tessék méltatlankodni a szójátékért. Esküszöm, ha tőle hallanák, halálra nevetnék magukat. Nem szólva arról, hogy mond ő olykor rosszabbakat is a színpadon, némely Shakespeare-fordító jóvoltából. Alkalmassint éppen ezeken a nehézségeken tudható be Rózsahegy-i csodálatos – szerepalkotó művésze is.

Ő nem ragaszkodik a szóhoz, vagy pláne a betűhöz, mely tudvalevően öl. Sokszor azt hiszem; nem is tanulja a szöveget. Egyszerűen tudja. Kitalálja. És – mindig neki van igaza. Akár Újházinak, aki egyszer odaszólt a szöveget csupán slágvortokban adogató sűgónak:

– Nézze, fiam, maga csak sűgja az egész szöveget! En aztán majd kiválogatom belőle azt, ami nekem jó.. .

Rózsahegy-i alakjának teljességéhez tartozik a komédia is. És ezt nem szabad lebecsülni. Gondoljanak csak a nagy britre, aki – ha kedve úgy tartotta a karzatot is megneveltette, egy-egy éjkomor tragédiájába gyújtva sziporkázó fénysávot csörgösipkás bolondjával.

Mégis, a kimondott „bolond” szerepeiben Rózsahegy-i mintha kissé feszélyezve érezné magát. Ott a külsőségeken van a hangsúly, s mert úgy is, szinte nélküle is ott van, nem érdeklí tovább a dolog. De mikor egy ütődött, csetlőbotló, szegény, balkezes János bőrébe bújhat, a lelke melegének sütését érezteti. S akkor a nevetéssel bearanyoz mindent.

Ha ezer arc közül most egyet akarok kiválasztani örök emléknék, a *Hamlet* sírásója jut eszembe. Ez a drága, kedélyes korhely, aki ott ül a megásott sír szélén, sárgult koponyákat kocogtat körmével, gondtalanul, vidáman iszik és nevet... Bölcsen, fölényesen, mindent megértve és mindent megbocsátva nevet.

Ő az igazi nevető ember.

(Pesti Napló 1926. II.21.)

József Jolán

„Emlékszik a párizsi találkozásunkra? – juttatom eszébe azt a régi, régi nyári délutánt, amikor váratlanul összeakadtunk a Café de la Paix teraszán. Csupa vágyódó bánkódás volt minden szava. Magával rántott a keserűségbe s úgy ültünk ott a vidám, nyüzsgő emberáradatban; mint két hajótörött. Minden mondata ezzel kezdődött: otthon...

Amiről kérdeztem, arról nem beszél. Amit mondana elszáll, elenyészik a füsttel. Megint körüljáróm a falat. Vékony fekete keretben hatalmas papíron sűrűn egymás mellé rótt aláírások fölött ez a szöveg olvasható:

Kedves Barátunk és Pályatársunk, Rózsahegy-i Kálmán!

¹⁷ embontpoint: túlsúly

Te a mai napon: 1926. január 1-én negyedszázados tagja lettél a magyar színművészet első templomának, a budapesti Nemzeti Színháznak. Mi nem vagyunk hivatva művészi érdemeid fölött ítéletet mondani, csak azt engedd meg, hogy mint pályatársaid nagyrabecsülésünkkel és szeretetünkkel Téged szívünk mélyéből üdvözlünk! Te a lefolyt negyedszázad alatt nemes baráti jóindulattal viseltetél irántunk, szeretettel érintkeztél velünk, pályatársaiddal ott, ahová minket hivatásunk és kötelességünk Isten akaratával egy csoportba helyezett. Fogadd ezért hálás köszönetünket, s engedd meg, hogy amiként Te minket tekintettél testvéreidnek, úgy tekintsünk mi is téged tisztelettel, szívünk forró és őszinte szeretetével a mi testvérünknek. Mai ölelkésünk maradandó jeleként nyújtjuk ezt az iratot és e gyűrűt. Az irat juttassa eszedbe szerető testvéreid névsorát. A gyűrű pedig emlékeztessen, egy részt arra, hogy a mai napon ezüstlakodalmad tartod régi Ideáloddal, a Nemzeti Színházzal – másrészt, hogy mint e karikagyűrű, Te is egy szeme vagy a láncnak, mely minket a múltban, a jelenben és a jövőben szerető testvéreként összefűz. Magyar hazánk javára, színművészetünk dicsőségére, mindnyájunk örömére: éltesse Isten sokáig!

– Kálmán bácsi, hogy ott kellett hagynia a Nemzeti Színházat – kezdem, de a mondat félbemarad.

Közbevág: – Csak a fiatalságom hagytam ott. Lélekben mindig ott vagyok. Azért szeretnék szétnézni ott, a falak között.

Megindultság ereszkedik a hangjába, s lefogja a közlékenységét. Szétnézni a falak között, ahol máskor otthon voltunk, már magában leveri az embert s fojtogatja a nyeldekklőjét. Az ész akárhogy parancsolja, a szív nem tud leszámolni a valósággal.

– Sajnos, gyönyörű pipagyűjteményem odalett. A nyilasok szétszórták, széthordták. Még szerencse, hogy a Mikszáthtól kapott megmaradt. Még az aranygyűrűnek is lába nőtt. Pedig azt igazán sajnáltam, mert nagyon szerettem."

(Színházi Élet,1943.)

Balázs Sándor:

„Darabot írtam Rózsahegyinek Gárdonyi szép regényéből az *Öreg tekintetesből*. A művész éppen Párizsban járt, de ott sem tagadta meg magát. Zolnai Béla professzor úr, a francia nyelv tanára, éppen ott volt, abban a kávéházban, ahol Kálmán bácsi reggelizni készült. Látásból persze ismerte, és azt is sejtette, hogy Kálmán bácsi nem tud franciául, kíváncsi volt, hogy érteti meg magát és ha kell, közbelép. De erre nem volt szükség. Mert mikor a pincér megérkezett, megkérdezte:

– Vous désirez, monsieur?

Kálmán bácsi jóízű alföldi magyarsággal válaszolt:

– Hát, tudod mit, édes öcsém? Hozzál nekem egy kávé, melléje egy kis dzsemet, meg egy kis vajjat (ezt mutatta, mintha kenyeret kenne) no meg két kiflit. (Ehhez feltartotta bal kezének két újját, jobb kezével pedig két kifliszerű görbét írt le.)

A pincér elszaladt, hiánytalanul hozta a reggelit."

(Idézet a Film, Színház, Muzsika c. lapban megjelent cikkből. 1966. szept. 30.)

Márton Gábor:

A temetésén azt beszéltek, hogy kedvenc pipája holtan is a szájában van.

– Talán senki sem tudta róla, hogy szintévesztő volt – mondta lánya, Marica 23 évvel apja halála után.

Kedvenc itala a könnyű asztali bor volt.

Kedvenc étele a grenadírmars, szilajleves, töltöttkáposzta hosszúlével.

A Biblia állandóan az asztalán volt. Nagyon szeretett belőle olvasgatni. Pedig felekezeten kívüli volt. Sem az endródi rk. keresztelési anyakönyvben, sem az izraelita egyház születési feljegyzéseiben nem szerepel. Felnőtt fejjel keresztkedett a katolikus hitre... (Endródi jegyzetek,1986.)

Kitüntetések, ünnepek

Magyar Nemzet 1964. okt. 7.

„Rózsahegy Kálmánnak, az 1961-ben elhunyt kiváló művésznak, a Farkasréti-temetőben a fővárosi tanács síremléket állíttatott. Kisfaludi-Srtóbl Zsigmond szobrászművész alkotását kedden (okt. 6.) avatták fel. Emlékbeszédet mondott Czapkó Endre, a Nemzeti Színház művészeti titkára."

Magyar Nemzet 1971. aug. 27.

„Tíz éve halt meg Rózsahegy Kálmán

A tudománynak, úgy látszik, rosszabb a memóriája, mint a szeretetnek. Az észnek rövidebb volna az esze, mint a szívnek? Előfordulhat, noha nem ez a szabály. A ma tíz éve meghalt Rózsahegy Kálmánnal mindenesetre ez fordult elő.

Egy 1930-ban megjelent lexikon, tehát tudományos igényű munka, terjedelemben is, tartalomban is kétszer annyit foglalkozik a művésszel, mint egy 1969-ben megjelent másik lexikon. Ugyanakkor az idősebb színházjáró nemzedék emlékezetében, szeretetében változatlan terjedelmet foglal el művészete, az alakja, az egykori, páratlan népszerűsége.

Mi történt Rózsahegyivel a két lexikon megjelenése között? – hogy változatlan népszerűsége ellenére a színháztudomány szava ennyire megfoghatkozott róla? Lehet, hogy egy színész életműve 20-25 év elmúltával kevesebb, mint 20-25 évvel előbb? Nem lehet. Hát akkor mi történt?

Úgy látszik, Rózsahegy Kálmánnal méltánytalanság történt. Már akkor, mikor 1935-ben, mint a Nemzeti Színház örökös tagját, nyugdíjazták 62 éves korában, pedig voltak és vannak nála idősebb színészek is a színpadon, s kellene is oda.

S méltánytalanság történt vele – nem kisebb az előbbinél – hogy tíz évre rá, mikor lehetett volna, nem reaktiválták, néhány kiválasztott szerepre legalább. Persze nem a Baracs Matyim"

(Mátrai Betegh Béla)

Magyar Nemzet 1971. okt. 6.

„Rózsahegy Kálmánra emlékezik ma, 98. születésnapján Endrőd. A Békés megyei faluban kiállítás nyílik Kálmán bácsi művészi pályafutásáról, majd a község egyik utcáját róla, Endrőd díszpolgáráról nevezik el.

Az ünnepségen dr. Cenner Mihály, a Magyar Színházi Intézet igazgatója méltatja a művész éltűtjét. Ezt követően: *Te csak pipálj, Ladányi c.* filmjét vetítik le."

Az ünnepségen részt vesz a művész lánya: Rózsahegy Marica és unokája: Rózsahegy Marika.

„A Rózsahegy-villa kerítésén emléktáblát avattak Rózsahegy születésének századik évfordulóján. Bitskey Tibor színművész szavalata után dr. Cenner Mihály mondott avatóbeszédet, majd koszorúzások következtek, ahol Endrőd is elhelyezte az emlékezés és szeretet szimbólumát."

(1973. okt. 6.)

*

A rózsahegy villa most a Városépítési Tudományos és Tervező Intézet székháza.

*

Leányfalun vadászháza volt a művésznak a Rózsahegyi utcában.

*

Rózsahegyi Kálmánné-Hevesi Angéla (Drági) 1963-ban, életének 79. évében halt meg. A Farkasréti-temetőben, távol a férjétől nyugossa örök álmát. Első törés életében László fia halála volt, melyet soha nem hevert ki.

*

Rózsahegyi Kálmán kitüntetései:

Farkas-Raskó díj 1901-ben.

Signum Laudis

Pro Arte 1956-ban

Gyémántdiploma 1957-ben

Kiváló művész 1960. III. 25

*

A Bajor Gizi színházmúzeum jelentős helyet biztosít pályája, élete bemutatásának. Sok értékes emléket őrzik. Képek, kellékek, dokumentumok, oklevelek, díszpolgári oklevél, gyémánt diploma, szobor.

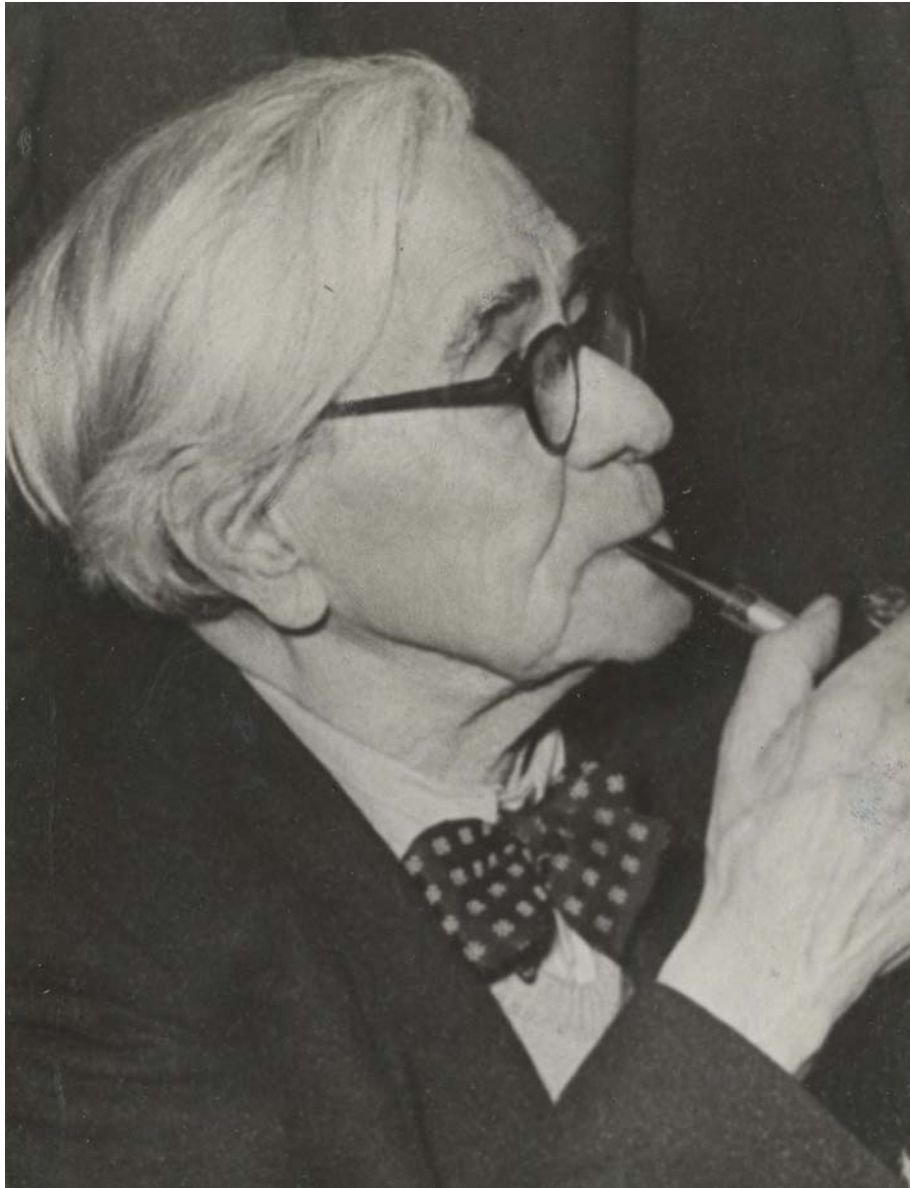
*

A Magyar Színházi Intézet képeit és hangszalagjait őrzi.

*

1986-ban, díszpolgárrá választásának ötvenedik évfordulóján az endrődi TÁJHÁZ falán márvány emléktáblát helyeztek el. Avató beszédet dr. Cenner Mihály tartott.

Az ünnepségen részt vett Rózsahegyi Marica.

„1961. augusztus 26-án, mikor az alkony fáradt fénye a közelgő sötétségbe kezdett merülni, meghalt valaki, akinek nem szabad lett volna meghalni.

És nem is halt meg, míg pacsirta szól a felhőtlen magyar ég alatt, míg pipacs, kakukkfű, szarkaláb nyílik a réten, míg búzát, árvalányhajat simogat a nyári szelíd szellő, míg magyar beszéd hallik a magyar színpad deszkáiról, míg magyar nóta szól a cigány hegedűjén, míg nótával kedvesíti a magyar legény a magyar lányt.

Nem halhat meg, míg a szépség és szeretet virágai nyílnak ezen a szomorú világon, és a tiszta, alázatos művészet vigyáz az emberi lélek fényére!”

(Drági)